

Какъ мржтъ бѣднитѣ.

Малкитѣ заплати, дългитѣ работни дни, глобитѣ угнетението капиталистическата печалба. Нѣ тѣ причиняватъ така сжиданіето физически и умствено на работническитѣ поколения се вижда отъ даннитѣ на ученитѣ (въ Белгия).

Въ 1841 год., имало окло 5,500 родени — умрѣли; тѣ ставатъ 8,700, или се увеличаватъ съ 58%, когато цѣлостта ражданията се увеличаватъ само на 27%.

Прилѣчивитѣ болести сж се намалили, нѣ ония отъ чешкото отслабване сж се увеличили.

Охтиката и болеститѣ на сърцето взематъ годишно до 18 хиляди жертви.

Бронхита и възпалението на бѣлодробната обвивка сж распространявани на 14,000 въ 1887 год. и на 49,000 въ 1888 год.

Болнитѣ отъ диарея и отъ болести въ червата сж дошли отъ 5000 до 7000.

Прѣзъ 1887 числото на освободенитѣ отъ военна служба били 31%, а прѣзъ 1888 — 36%.

Числото на лудитѣ, вкето прѣзъ 1858 год. е било 10,000, а 1878 год. се въскочва 10,000, или увеличението е 66%.

Самоубийцитѣ, възлизали на 1,900 въ 1870 год., увеличили на 3,000 прѣзъ 1887, или увеличението е 57%.

(Изрлѣчено отъ „L'Etudiant socialiste“)

София. — Печатница „Напрѣдък“.

Редакторъ: Янко Сакъ

Д Е Н Ъ

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА
РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧЕСКА ПАРТИЯ

Абонаментътъ за цѣла година 10 лева за полугодина 5 лева; за въ-
рхностно 12 лева и 6 лева.

За 10 абонати вкупомъ абонамента е 9 л.; за 20 абонати—8 л.

Всяко що се отнася до списанието адресира се така:
Редакция „ДЕНЬ“, София.

Испраща се само въ предплата.

СОЦИАЛИСТЪ

Органъ на работническата Социалъ-Демократическа партия.

Годишенъ абонаментъ 10 лева, за половинъ година 5 лева, за
тримѣсечие 2.50 лева. Испраща се само въ предплата.

Редакция и администрация въ гр. София.

ПОЧИВКА

Мѣсеченъ Литературенъ Сборникъ

отъ преводни

РОМАНИ, ПОВѢСТИ И РАСКАЗИ

Втора Година

ИЗЛѢЗЛИ СЖ I и II кн.

Абонаментътъ за цѣла година 10 лева, отъ които 5 лева при за-
писването и 5 лева слѣдъ получването на V кн.

ЗА УЧАЩАТА СЕ МЛАДЕЖЪ 8 ЛЕВА.

За 10 абонати вкупомъ абонамента е 9 л.; за 20 абонати—8 л.

Всяко, що се отнася до сборника, испраща се въ г. София до
Анна В. Сакъзова.

Редовното излизание е гарантирано.

408

Съдържание на I кн. отъ Денъ.

- I. — Що е социалистическо движение? — Отговор единъ социалистъ-утопистъ и социалистъ-марксистъ. — Посрѣдствено съдѣйствие за растението на классовото състояние у пролетарията. — Отъ *Г. Плехановъ*.
- II. — Старецътъ, разказъ отъ *Гюи де Моттасамъ*, отъ френски *Д. И. П.*
- III. — Стихотворения отъ *В. Неновъ*.
- IV. — Буржуазний свѣтъ отъ *Адри Брисакъ*, преведенъ отъ френски *Онеолъ*.
- V. — Косю, разказъ отъ *А. Т. Стришмировъ*.
- VI. — Очерки изъ руский животъ и литература. Главни моменти въ развитието на руската общественно-литературна история.
- VII. — Кратки бѣлѣжки. Професоритѣ около „Българскъ гледъ“ и тѣхното отношение къмъ науката. — Отъ *Я. С.*
- VIII. — Социаленъ прегледъ. — Криси и Сицилия. — Изборитѣ избори въ Италия. — Социалистическата побѣда въ Сицилия. — Изборитѣ за долния камаръ въ Англия. — Поражението на либералитѣ и причивитѣ му. — Изборитѣ за Окр. свѣти въ Франция. — Настроението на руската работническа класа. — Политически процесъ въ Одесса. — Седанското пленство въ Германия. — Повѣдението на социалиститѣ. — Рѣшението на Вилхелма II. — Отговорътъ на *Vorwärts*. — Отъ *К. Р.*
- IX. — Изъ общественния животъ. — Юбилеятъ на Нв. Вагнеръ отъ *Я. С.* — Нѣколко чертици отъ литературната и обществената физиономия на поета отъ *Маленко*. — Върху два законопроекта по изборната система и по неотчуждаемостта на малката собственост. — Отъ *К. Р.*
- X. — Книжнина. — „Българска Сбирка“: „Главнитѣ направления въ историята като наука“ и „историята като наука“ отъ *П. Дебровъ*. Отъ *К. Ид.* *Volks-Lexikon. Nachschlagewerk für sämtliche Wissenszweige. Von Emanuel Wurm.* (Народенъ Лексиконъ) Наръчна книга за всички клонове на званието. Съ съдѣйствие на много специалисти, издава Емануелъ Вурмъ, отъ *К. Ид.* „Библиографическа библиотека“: 1. *В. Г. Блинский*. 2. *Н. А. Добролюбовъ*, превежда *И. Михайловъ*, Варна 1895 год. — „Спестовностъ“ отъ *Самуель Смайлъ*, Ст.-Загора 1895 год. — „Писмо къмъ младежта“ отъ *Жоржъ Ренаръ*, превелъ *Г. С.* — Изложение за състоянието на Видински окръгъ прѣвъ 1894-95 год.
- XI. — Изъ живота и науката: Двъ думи къмъ нашитѣ работници отъ *George Renard*. — Фридрихъ Енгелсъ. — Петко Трайковъ и Трайко Кяганчевъ. — Смѣсъ, Парижского изложение въ 1900 г. — Социалистически конгресъ въ Лондонъ презъ 1896 г.

Д Е Н Ъ

СОЦИАЛИЗМЪТЪ И ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯТА.

Отъ *К. Кауцки*.

III. Интелигенцията и пролетарията.

Ако самото незадоволствие имаше силата да превърне интелигентитѣ въ социалъ-демократи, почти всичката интелигенция днесъ щѣше да принадлежи на социалната демокрация; та и кой ли класъ отъ това общество не щѣше да я поддържа? Въ едно распадающе се общество незадоволствието се срѣща въ всички классове; но въ кой класъ има свои особенни причини, и свои особенни срѣдства за да дѣлува това недоволство. Като партия на всеобщото незадоволство (поне на всеобщо християнско незадоволство), на първо мѣсто ний можемъ да покажемъ на антисемититѣ; но тази партия, въ осѣвѣтъ единъ агрегатъ безъ връзка, единъ купъ несвързани единици, тукъ аристократически, тамъ демократически, тукъ работнически, тамъ бунтуещи се, съ една дума, тѣла отъ всѣкъ видъ хора, всички заедно твърдѣ незадоволни и нищо повече.

Обаче нѣма ли между пролетарията и интелигенцията нѣщо общо, което да ги свързва освѣтъ едното незадоволствие? Иматъ ли тѣ цѣлъ редъ общи интереси?

Не ще съмнѣние че тѣ иматъ това. Пига се само, дали тази общност по нѣкои интереси е достатъчна за да създаде една истинска солидарностъ. Всичкитѣ классове иматъ нѣколко общи интереси съ пролетарията. Такава една ограничена общност на интереситѣ съществува, напиримър, даже между работницитѣ и фабрикантитѣ на нѣкои индустрии, а, слѣдователно, и търговии, което е породило извѣстната теория за хармонията между капитала и трудътъ. Но само тѣзи

елементи от населението, същественитѣ и жизненитѣ интереси на които се сливатъ съ тия на индустриалния пролетариатъ истинския носителъ на социалистическото движение, могатъ чрезъ апелъ къмъ тѣхнитѣ *классови* интереси да бъдатъ спечелени за социално-демократията. Спечелването на други елементи на населението чрезъ подобенъ апелъ може да действувва разрушително за нашата партия.

Какъ стои въпроса по отношение къмъ интеллигенцията? Мнозина твърдятъ, че *классовитѣ* интереси на интеллигенцията се сливатъ въ главнитѣ си точки съ тия на пролетарията. Интеллигенцията, казватъ тѣ, е само една частъ отъ пролетарията и щомъ като разбере *классовитѣ* интереси, тя ще дойде въ лагера на социалната демократия. За доказателство тѣ привеждатъ: 1-о) голѣмото число „гладници“, която тя брои, 2-о) фактътъ, че тѣ, както индустриалнитѣ работници, живѣятъ отъ продажбата на работнитѣ си сили. Това сж наистина двѣ точки, които я сближаватъ къмъ пролетарията; но нѣмало ли е гладници, отъ като съществува цивилизацията? И нѣмало ли е наемни работници преди XIX вѣкъ? Но ний виждаме, че едвамъ въ сегашния вѣкъ работническия пролетариатъ е добилъ *классово* съзнание, организовалъ се е въ революционна особна партия и тѣй е станалъ двигателъ на социалистическото движение. Особени исторически условия сж създали този видъ пролетариатъ; той е рожба на едрата капиталистическа индустрия. Следователно, не е достатъчно да се покаже, че мнозинството отъ членоветѣ на интеллигенцията сж „гладници“ и че тѣ живѣятъ отъ продажбата на тѣхната работна сила, за да докажемъ, че разбиранieto на *классовитѣ* имъ интереси, по необходимостъ ще ги доведе въ редоветѣ на социалната демократия.

Едно по дълбоко изучавание ни показва, че интеллигенцията нѣма общи *классови* интереси, но има само професионални, съсловни интереси.

Какво общо има между интереситѣ на медика и адвокатина, живописецътъ и филолога, химикътъ и вѣстникарътъ? Не само интелектуалнитѣ интереси, но даже и материалнитѣ на всѣка горѣпомѣната професия сж специални и особни. Ако бихме ги сравнили съ рѣчнитѣ работници, тѣ би приличали въ това отношение, не на пролетариятъ отъ голѣмата индустрия, но на сръдновековнитѣ занаятчийски дружини, които

тѣй сжщо нѣмаха общи *классови* интереси, а само професионални. А раздѣлението на професиитѣ е още по-рѣзко между членоветѣ на интеллигенцията, отъ колкото между сръдновековнитѣ занаятчий. Интеллигенцията е дори единственния *классъ* въ днешната епоха, който представлява остатъкъ отъ корпоративенъ, исключителенъ духъ и въ нея само още се срѣщатъ сръдновековни съсловия по сръдновековенъ образъ и подобие. Университетитѣ, тѣзи центрове на най високото образование, запазили сж и до днесъ много сръдновековно въ своитѣ редби.

Дори и въ самата сръда на всѣка интеллигентна професия не владѣе между умственитѣ работници оная солидарностъ на интереситѣ, която съществува у индустриалнитѣ работници. Знае се, че положението на разнитѣ индустриални работници отъ една и сжща професия е еднакво въ главнитѣ си точки; и тамъ гдѣто има разлики, младия работникъ живѣе при по-добри условия отъ стария. Въ интеллигенцията напротивъ има разлики твърдѣ значителни въ положението и споредъ туй и въ самитѣ интереси на членоветѣ отъ една и сжща професия. Какъвъ интересъ, въ областта на художеството, има едно свѣтило, къмъ неговитѣ неизвѣстни колеги, които едвамъ проживѣватъ съ труда си? Какво общо има между интереситѣ на главния редакторъ на единъ европейски вѣстникъ и единъ репортьоръ? Какво интересува единъ професоръ отъ нѣкои медицински факултетъ, на когото името е всемирно извѣстно и който всѣка година печели една княжеска каплата, участъта на неговия колега, околийския докторъ? Азъ конуцамъ (за да отстраня всѣко недоразумение), че той навѣрно може да се интересува за това, като всѣки чувствителенъ човекъ; но тукъ въпросътъ е до слѣдствията, които могатъ да се очакватъ отъ единъ апелъ къмъ *классовитѣ* интереси на интеллигенцията.

Въ всѣка професия се намира подобни ако не и по-големи разлики. Всѣка една заключава цѣла иерархия отъ членоветѣ, които нѣматъ помежду си никаква обща свръзка въ интереситѣ и всѣкой се стареа да се покачи въ по-горенъ *классъ*. Желанието да подобри собствената си участъ, като се сдружава солидарно съ другаритѣ си, които сж въ сжщото положение, това желание се развива твърдѣ слабо. Това, което вирѣе между тѣхъ, то е конкуренцията, желанието да се

напредне на сметка на другаритѣ си. Никадѣ професионалната завистъ, ламтението за служба, работлѣството и надмнатостта, не сѣ тѣй силни както между художниците и учениците, изобщо казано. Но това, което най много раздѣля интеллигенцията отъ пролетариата, — е фактътъ, че тя е привилегированъ класъ. Колкото различни, колкото противоположни и да бѣдатъ интереситѣ въ срѣдата на всѣка професия, тѣ иматъ едно общо: тѣхниятъ *аристократически характеръ*. Тя съставлява днесъ *аристокрацията на умътъ* и нейниятъ интересъ въ настоящето общество ѝ диктува да запази всички срѣдства този си характеръ. Тѣзи господа аристократи дѣйствуватъ тѣй, като че ли тѣхното привилегировано положение се дължи чисто и просто на тѣхнитѣ необикновени таланти; но тѣ самитѣ знаятъ много добръ, че тѣхното привилегировано положение не почива изключително върху талантитѣ, които природата имъ е дала, и тѣ сѣ стараятъ издигатъ искусствени препятствия, които могатъ да спрѣ нахлуването на нови пришелци. Отъ туй произлиза, че тѣзи срѣди намиратъ почва и вирѣятъ антисемитизма, и оппозицията противъ женското образование. На туй се дължи и политическото листво, което тѣ правятъ за да запазятъ традиционнитѣ консервативни прегради, тамъ гдѣто ги има, или да въздигнатъ такива, тамъ гдѣто не съществуватъ; отъ тамъ най сетивъ всички тѣзи професии, въ които владѣе корпоративния ограниченъ интересъ проистича грижата да се направи невъзможно, поне по-трудно появяването на нови таланти, т. е. конкуренти, което се преслѣдва чрезъ организовани триги, клевети и пр.

Тѣзи усилия не могатъ да се съгласятъ съ естественитѣ стремления на пролетариата, като най доленъ класъ унищожението на всички привилегии отъ каквото е естество да бѣдатъ тѣ. Когато социалната демокрация иска за всички еднакви права на образование, когато се старае да унищожи препятствията, които бъркатъ както на жената, тѣй и на пролетариата да се качватъ въ редоветѣ на интеллигенцията, т. е. въ интеллигенцията която печели, съ това тя съползва най силна напора на факта, който въ днешното общество дѣйствува най смъртоносно върху интеллигенцията, именно *безмърното нарастване числото на образовани хора*.

Върху тази капитална точка, интереситѣ на пролетариата

ята сѣ диаметрално противоположни съ тѣзи на интеллигенцията; и това основание вънъ отъ другитѣ е вече достатъчно за да се разбере, че единъ апелъ къмъ *интереситѣ* на интеллигенцията не е подходяще срѣдство за да се достигне до лагера на социализма. Този класъ взетъ изцѣло; интеллигенцията *като класъ* не може да вземе участие въ класовата борба на пролетариата.

IV. Пролетариатътъ въ интеллигенцията.

Ако интереситѣ на интеллигенцията не сѣ съгласни съ тѣзи на пролетариата, това не значи, че ний трѣбва да изоставимъ нѣщата сами на себе си и да се откажемъ отъ всѣка пропаганда между интелектуалнитѣ работници.

Най първо трѣбва да заблѣжимъ, че въ дѣйствителностъ, нѣщата не се явяватъ тѣй строго опредѣлени, както се показватъ въ теория, когато искаме ясно да погледнемъ на тѣхъ. Въ дѣйствителностъ разнитѣ класове се проникватъ взаимнообразно, и всѣкога между два класа има масса посредници. Въ интеллигенцията има масса професии, които сѣ твърдѣ близки до пролетариата, и които иматъ съ него поне толкова съприкосновителни точки, колкото съ *аристокрацията на умътъ*. Ходътъ на капиталистическия начинъ на производството води къмъ това, че винаги едно значително число членове отъ интеллигентния класъ слиза на долу въ съседнитѣ и сродни съ пролетариата слоеве, които се повече и повече нарастватъ, като въ сѣщото време се пролетаризиратъ въ своитѣ условия на живота и труда, представатъ да се сметатъ за привилегировани и начеватъ да принадлежатъ къмъ този класъ, „който нѣма нищо да загуби, освѣнъ своитѣ вериги и да спечели цѣлъ свѣтъ“.

Факторитѣ, които начинътъ на капиталистическото производство туря въ дѣйствие за постигане на този резултатъ, сѣ сѣщитѣ, съ които той разрушава работническата аристокрация, т. е. това съсловие, съ което пролетариатътъ на интеллигенцията има най много съприкосновителни точки.

Да вземемъ на примѣръ словослагателитѣ. До сега тѣ принадлежатъ на работническата аристокрация. Машината не е още вмъкнала въ тѣхния работенъ клонъ; тѣхния

занаятъ изискваше извѣстна сръчностъ, която се добива само чрезъ дълга практика и извѣстно образование, които надминаваше сръдния уровень на образованието въ пролетарията. Тѣзи преимущества позволяваха образуването на една силна организация, която отъ своя страна подпомагаше чрезъ развитието на корпоративния исключителенъ духъ, да намали приидванието на нови работни сили.

Днесъ е съвсѣмъ другояче. Словослагателската машина днесъ започва да влиза все повече и повече въ употреба. Отъ друга страна, вслѣдствие умножаванieto на професионалнитѣ училища, които разпространяватъ нужното образование за печатаритѣ, вслѣдствие вмѣкването на женския трудъ въ този занаятъ, най-сетнѣ вслѣдствие постоянно стиящото раздѣление на трудътъ, което скѣпява времето изучаванieto на единъ занаятъ и пр., резервната армия отъ пролетарии расте тѣй бърже, че числото на останалитѣ въ тѣзи организации елементи въ този клонъ на труда се повече повече се умножава и, както послѣднитѣ стачки го показваха, вече и повече става невъзможно на печатаритѣ да си запазватъ привилегированото положение само чрезъ своята организация.

Въ сжщото време классовтъ антагонизмъ между господари и работници въ занаята се увеличава все повече и повече; концентрацията и централизиранieto на капитала правятъ бързи прогресси, дребнитѣ печатници ставатъ все повече неспособни да издържатъ конкуренцията и за работниците се отсича надѣждата да станатъ нѣкога самостоятелни господари. Даже личнитѣ отношения между работници и господари изчезватъ повече и повече, тѣй като тѣзи послѣднитѣ ставатъ обикновени капиталисти, които не работятъ вече за работниците си. Всичко това прави, че печатаритѣ сж тѣзи които губятъ повече и повече въ общата борба на пролетарията противъ капиталистическия классъ.

Едната или другата отъ тѣзи причини, често всички наедно, дѣйствуватъ сжщо тѣй въ онѣзи слоеве на интелектуалната индустрия, които стоятъ най-близо до пролетарията. Развитието на специалнитѣ училища, даватъ такива общи и специални познания, които преставатъ да създаватъ привилегировани положения. Да си спомнимъ само огромната маса отъ музиканти, които изваждатъ нашитѣ училища по музика

массата рисувачи, живописци и пр. които даватъ нашитѣ училища по искусството, массата механици, химици и други, които излизатъ отъ нашитѣ занаятчийски училища. Но докато резервната армия се все увеличава, увеличава се заедно съ това и антагонизма въ тѣзи занятия между господари и работници; тѣ тоже попадатъ подъ ударътъ на капиталистическата експлоатация; суммата капиталъ, необходима за да се основе едно независимо предприятие, способно за животъ, става отъ день на день по значителна. Въ сжщото време раздѣлението на трудътъ и заедно съ това краткото време, нужно за изучаванieto на занаята, правятъ въ тѣзи занятия все по-големѣ прогресси, и ний виждаме вече машината да нахлува въ областта на искусството, тѣй напр. въ дърворѣзството, въ което вече много работи се извършватъ съ машина безъ да спомѣнуваме за многото химически сръдства, които до нейдѣ сж ги замѣстили и премахнали.

Къмъ тѣзи слоеве идатъ да се присъединятъ множеството отъ день на день растящи групи отъ интелектуални работници отъ долнитѣ административни чиновове въ държавата, общинитѣ и въ капиталистическитѣ предприятия, дребнитѣ чиновници по желѣзницитѣ, пощитѣ, канцеляриитѣ и пр. Колкото повече се разпространява общото образование и професионалнитѣ училища, толкова повече познанията, които сж нужни за тѣзи професии преставатъ да бждатъ привилегия на единъ кръгъ относително тѣсенъ, толкова по-малко тѣзи работници могатъ да се надѣватъ да подобрятъ положението си, чрезъ аристократическия си исключителенъ характеръ, съ ограничение числото на конкурентитѣ, и повече се принуждаватъ да търсятъ спасението си само въ общия прогресъ на всемирния пролетариятъ.

Между чиновницитѣ това има пълно значение, именно за многобройнитѣ дребни, непостоянни служби, които нѣматъ надъ пролетарията ония преимущества напр. отсѣствие на конкуренцията, трайността на приходитѣ или пъкъ правото на пенсия, тѣзи общи преимущества, които чиновницитѣ иматъ въобще надъ пролетарията. Чиновницитѣ, които иматъ постоянна служба, косвенно се закачатъ сжщо тѣй отъ влиянието на пазаря на труда, т. е. отъ численността на резервната армия на този елементъ, отъ който тѣ се набиратъ. Колкото по-голема е тази резервна армия, толкова по-лесно

чиновникътъ може да бжде уволненъ, замѣстенъ, толкозъ по малка е неговата сила на съпротивление, толкозъ повече трѣбва да се подчинява и повече трудъ да понася, кога го товарятъ, толкозъ повече економии могатъ да се правятъ върху работническитѣ сили, и държавната администрация или общинитѣ могатъ по безгрижно да отблъсватъ всичкитѣ скромни искания, — енергическитѣ манифестации сж твърди рѣдки — на малкитѣ чиновници за да прокаратъ едно повишение на своитѣ заплати. Безъ резервната армия, немислимо е да се изисква отъ пощенскитѣ чиновници по 13—14 часа трудъ и да имъ даватъ такива заплати, които въ случай на престъпления противъ собствеността, могатъ да се разглеждатъ отъ съдилищата, като смѣгчающи обстоятелства.

Всички тукъ изброени елементи, които образуватъ переходътъ на пролетарията къмъ интеллигенцията, този пролетариятъ въ интеллигенцията, тази интеллигенция въ пролетарията, намиратъ отъ день на день повече точки на сближение съ обикновенния пролетариятъ и губятъ ежедневно родството съ сщцинската интеллигенция. Колкото повече това развитие напредва, толкозъ повече тѣзи елементи дохождатъ въ редоветѣ на пролетарията, виждатъ интересъ въ помаганието на неговата классова борба и могатъ да бждатъ спечелени отъ социалната демокрация съ единъ апелъ къмъ тѣхнитѣ классови интереси.

Обаче това не трѣбва да се смѣта за твърдѣ лесно. Съзванието да принадлежишъ на една привилегирована класа, да бждешъ нѣщо повече отъ единъ простъ, обикновенъ пролетарий, остава още за дълго време въ тѣзи съсловия, слѣдъ като материалнитѣ условия за това сж отдавна исчезнали, и често пакъ нужни сж сурови уроци за да се убѣдятъ, че не може имъ се помогна въ трудното положение съ ограничението на конкуренцията, че тѣхното освобождение не е въ отдѣлянието имъ отъ пролетарията, но въ едно тѣсно сближение съ него.

Не по-малко се затруднява пропагандата между тѣзи слоеве, особено между чиновничеството, вслѣдствие на тѣхната извънредна зависимостъ. Това, което е истина за работницитѣ въ държавнитѣ предприятия, много по-е вѣрно за чиновницитѣ на държавата, тѣхната сила на съпротивление е още по-малка. Фабричниятъ работникъ въ едно дър-

главно предприятие ако е испъденъ може по-лесно да спечели хлѣбътъ си отъ единъ чиновникъ, който се намира въ същото положение. Синдикалната организация на тѣзи зависщи слоеве не може се каза, че е абсолютно невъзможна, обаче възможна само при условие на политическото влияние на работническия класъ, което не съществува никадѣ днесъ, освенъ въ Англия и може би въ Швейцария. Никадѣ не се забѣлзва тѣй добрѣ, колкото тукъ, че наистина синдикалното движение не е безъ значение, както го мислятъ много пессимисти, но че то нѣма значение безъ уголѣмяването политическата сила на работническия класъ. Нѣма нищо по абсурдно отъ това да противопоставяме синдикалното движение на политическото движение на пролетариата, могъщественото развитие на което е станало днесъ най важното условие за развитието на първото.

Тамъ, гдѣто слоеветѣ, за които става дума, търсятъ да се групиратъ въ една синдикална организация, естествено е че тѣ могътъ да се надѣватъ на поддржката на социалната демокрация словомъ и дѣломъ, въ парламента и въ пресата. Но много по-лесно, тѣ могътъ да бждатъ спечелени за политическото движение, което имъ позволява да защищаватъ своята кауза безъ да се компрометиратъ.

За други, синдикалната организация е много по-лесна; между скулпторитѣ, музикантитѣ, механицитѣ и пр. тя е въведена отдавна. Тѣзи слоеве сж малко или много вече влѣзнали въ классовата борба на пролетариата и агитацията между тѣхъ не се различава коренно, отъ тази въ другитѣ слоеве на пролетариата.

Нивингтъ на агитацията трѣбва, както навсѣкадѣ тѣй и тукъ, да се приспособява къмъ особенитѣ условия на развитіе слоеве; но нашата *тактика* нѣма нужда нито отъ промѣнение, нито отъ расширочение, когато се касае да се агитира между интеллигенцията. Социалната демокрация отъ началото още е имала предъ видъ тѣзи слоеве въ своята агитация.

Да живѣемъ!

(Стихотворение въ проза).*)

I.

Да живѣемъ! — крѣщаха тѣ въ своето упоенение.

— Да живѣемъ! Предъ насъ сж богатитѣ трапези съ вкусни и превкусни ястия, ний сме въ голѣми освѣтлени салони, отъ украшения на които блѣщатъ стотини слънца. Ний сѣемъ нашитѣ богатства — не важи гдѣ, въ кои бразди, ний ги харчимъ, прѣскаме и пилѣемъ безгрижно, защото дохождатъ ни е винаги усигоренъ Младий набожно, захвърли старата си библия, мѣнастиритѣ и църквитѣ, ела при насъ, при насъ радостнитѣ, окръжени съ стотини слуги. Ний приемъ, пѣемъ, смѣемъ се и съ това не докачаме никакъ всевишния богъ на когото презъ стѣкления покривъ позволяваме да ни гледа и благославя. За какво ще ти послужатъ тѣзи истоцителни и мъчителни трудове? Знаешъ ли какво ще ти кажатъ красавицитѣ съ миличкитѣ си очички, усмивкитѣ на които струватъ единъ тронъ? — О, младо безполезно човѣче!

— Сетнѣ ще ти се присмѣятъ и ще ти кажатъ:

— О, колко трудъ полага той за да даде на лицето си цвѣттъ на старата жълта библейска хартия! . . .

Ний — ослѣпени отъ блѣскавоститѣ, опоеени отъ баловетѣ, концертитѣ и отъ нашитѣ нѣжни гърди, — ний живѣемъ, ний се радваме на щастие, чужди на грубата склерническа глупа. Музиката, напивкитѣ и пѣвцитѣ ни правятъ да падаме въ едно сладко упоенение, да заглушимъ разумъ си и дадеме свободно дѣяние на сърдцето и чувствата си. О, облагородени чувства, о, пълни съ любовъ и охолность гърди! . . .

*) Първата часть на това стихотворение е почти преводъ въ проза на едно стихотворение отъ Викторъ Хюго'вата стихотворна сбирка: *Les voix intérieures*.

А кой казва, че сме жестоки, немилостиви и неблаго-родни? Ний оставяме трохитѣ на нашата трапеза за нещастнитѣ, осждени отъ живота и бога; ний сме милостиви, защото поддържаме всички окаяници, като имъ даваме работа. . . .

Да се чукнемъ и запѣемъ! За насъ сж милитѣ усмивки и топлиѣ прегръдки; ний търсиме въ всѣко нѣщо удоволствие и наслаждение, нека безпокойнитѣ политически духовен-иматъ за себе си мжжетѣ — ний искаме за насъ женитѣ; нека тѣ иматъ държавата и държавнитѣ грижи, — ний искаме парфумянитѣ будуари и концертнитѣ блѣстящи салони. . . .

II.

Салонътъ бѣше бѣдно мобилиранъ и освѣтенъ отъ не силно блѣстяща свѣтина. Живостъта въ изражението на при-сѣтствующитѣ, ясностъта на помедитѣ имъ, показваше заед-нжжъ трѣзвостъта на събранието. Тукъ въ всички тупкаше едно сърдце распалено и духътъ имъ пламтѣше въ тѣхнитѣ гърди.

— Да живѣемъ! — казваха тѣ, — да живѣемъ! Насъ ни отхвърлятъ на улицата, за насъ нехаятъ тѣ, охолнитѣ, защото съ нашия си трудъ ний исгаме да поддържаме жи-вота си, искаме да живѣемъ. Кой днесъ защитава правото ни да живѣемъ? Никой! А кой е въ състояние да го за-щити? — Само ний, само ний черноржкитѣ, съ блѣднитѣ и испити лица, само ний подхвърленитѣ на произвола на гос-подаритѣ, които ни тѣй безбожно притискатъ. Подъ чукътъ на простия желѣзаръ, въ звукътъ на тъкачния скрипецъ, въ шумътъ на фабричнитѣ машини и колела, въ праканието на огненнитѣ зѣбци и въртението на машиннитѣ ремици, на-вредъ, навредъ, гдѣ мощната работническа ржка се движи, се чува гласътъ на това право на животъ,

„на което деньтъ скоро
ще празнуватъ народитѣ“ . . .

Тѣ кряскатъ въ своето упиенение и развратъ тѣ, които убиватъ живота ни и сѣятъ престѣпления безброй. Ний не можемъ да дѣлимъ богатствата, защото нашитѣ господари сж ги дѣлили отдавна, дѣлятъ ги и днесъ помежду си, като оставятъ насъ обдомени и онеправдани. Ний не можемъ да сторимъ женитѣ общи, защото преди да сторимъ ний туй,

тѣ сж го сторили отдавна. Тѣ се забравитѣ въ прегръдкитѣ на красавицитѣ, и припадатъ подъ тѣхнитѣ сладки погледи и „мили очички“ . . . Ний не разрушаваме религията, защото тѣ отдавна сж се изневѣрили въ Всевишния и обожаватъ богътъ на проституцията и капитала. Ний защитяваме истинската свобода и се боримъ противъ сщчинския врагъ на отечеството на работницитѣ, противъ грабителитѣ на залгътъ наѣденъ. Ний защитяваме правото на живота за всички, ний искаме да живѣемъ, и както всѣка борба за животъ, ний ще свършиме нашата съ смъртъ или побѣда на всемирния пролетариятъ! Да живѣемъ, другари, за да побѣдимъ!

В. Ив. Неновъ.

Монологътъ на единъ пияница.

(Преводъ отъ руски).

. Гледамъ въ огледалото, а въ него, като че ли се раздражнява едно чървено, подпухнало лице . . . и пятна се отражаватъ Да пятна . . . чървено лице. . . . И това съмъ азъ? Караливъ? Даровития, умния и пр. и пр.? Какъ тѣй? Кой казва? — Глупостъ! Не, не може да бѣде това! Невѣроятно е! . . . Но, ето, ти самъ виждашъ, самъ съ собственитѣ си очи И въ добавкъ — цѣлото лице блѣщи, като че ли е съ масъ намазано Хмъ! А, дѣйствително, бѣхъ едно време и свѣжъ, и красивъ . . . женигъ се влюбваха . . . и азъ любяхъ. . . . Да! „Нощи безумни, нощи безсънни“ Или не, не това. . . А какъ? „Само утрото на любовта е приятно, приятни сж само първитѣ срамежливи думи“ срамежливи думи. . . . Да! И тѣ бѣха всичко бѣше Бѣше? Но гдѣ е сега? Нѣйдѣ си тамъ далечъ въ миналото И нищо не ще се върне вече, нищо: младостъ, нѣдѣжди, мечти, любовъ, цѣлъ животъ сжщо! всичко се е минало, изгубено е за всѣкога, за всѣкога!

.
Боже мой! Какво е това?! Нима това е вѣрно?! Или азъ спя? Или бълнувамъ? . . . Тозъ жалкъ човѣкъ съмъ

азъ? Този пияница съмъ азъ? О, дайте, дайте ми младостта! О! върнете златнитѣ ми години! Наистина, азъ почти съвсѣмъ не съмъ живѣлъ! Азъ не видѣхъ гдѣ и на какво фрѣкнаха тия години, тѣзи хубави, чудни години! О, върнете, върнете ми тази щастлива епоха! Всѣка нейна минута, всѣки нейнъ мигъ — азъ ще цѣня, като най скъпоцѣнно съкровище, това съкровище което тѣй безумно испуспахъ, въпрѣки мене си, въ борбата за късче, за какво да е подло „мѣсто“ въ безсмислениятъ животъ! Ахъ! ако би било възможно, азъ бихъ побѣгналъ, бихъ се втурналъ назадъ, бихъ се хваналъ у тѣзи минаващи безвъзвратно години, вцѣпилъ се бихъ въ тѣхнитѣ рѣцѣ — и запрѣлъ бихъ ужасниятъ имъ вървежъ азъ искамъ животъ, младостъ! Това не съмъ азъ, не съмъ азъ — пияниятъ, упятениятъ, жалкиятъ! О, не! Това би било ужасно, това би било звѣрски — жестоко! За какво? Защо? . . . Животътъ и младостта загинаха за всѣкога, а за напредъ жалко растеніе, усамотеніе и и колко е глупаво! — сълзи! Защо сълзи? Кого ще оплаквамъ? — Себе си, себе си! Закопавамъ щастieto си, живота си!

В. Ив. Неновъ.

Надѣждата.

Кат' звѣздица ясна и свѣтлива,
Тя предъ менъ блѣщука всѣкой пжтъ,
И въ живота, пѣленъ съсъ тревоги,
Освѣтлява моя тъменъ пжтъ.

Въвъ минути тѣжки и горчиви
Мойтѣ слаби сили тя крѣпи;
И душа ми, стоплена отъ нея,
Всички болки снася и търпи.

Колко пжти сждбата жестока
И нанася удари безъ четъ;
Но тя пакъ — слѣдъ малко възродена
Ободрява моя животъ клѣтъ.

Предупредяване.

(Отъ Донгфело).

Спомнете си библейското преданье
Зарадъ Самсона, оня славенъ мжжъ,
Що самъ раскъсамъ лютий лъвъ веднъжъ,
Какъ, ослѣпенъ, на тѣжки истезанья
Подложенъ билъ отъ своитѣ врази,
Въ тъмница хвърленъ мжки да търпи,
А послѣ пъкъ на пиръ богатъ извлеченъ —
На тѣжки подигравки билъ обрѣченъ.

Въ отчаяность, посрѣдъ безгрижний пиръ
Той главный стълбъ на здавѣето залава —
Потърсилъ се огромний сводъ тогава
И върхъ пирующитѣ се срутиль.
При трясъка на срутенсто зданье
Екнали вопли, плачове, стенанья.
Погиналъ тамъ и слѣпий клѣтникъ — робъ,
Но съ цѣлата тѣла въ сѣщий гробъ.

Самсонъ поробенъ, слѣпъ и безъ съзнание
Живѣй у насъ — отъ сили, мощъ лишенъ.
Но горко! — ако вземе единъ денъ
Ржцѣ си да издигне въ отчаянье,
Оковитѣ си яжки да разбий
И стълбътъ, на кого се крѣнимъ ний,
Съсъ цѣлий сводъ да рухне на земята
Подъ удара могщцѣ на свободата!

Н. Милковъ.

Данъцитѣ.

Отъ д-ръ Леонъ Винярски,
приватдоцентъ при женевския университетъ.

Едно точно опредѣление на понятието „данъци“ не съществува и до днесъ. Данъчния въпросъ е бивалъ винаги предметъ на разисквания и възражения. За по-точно установление на понятието ний ще приведемъ двѣ прямо противоположни едно на друго опредѣления на данъка. Едни го смѣтатъ като дѣлъ, който се напла на всѣки гражданинъ за покриване на държавнитѣ разходи: други — като единъ товаръ, наложенъ отъ една класса на граждани върху гърба на друга.

Тѣзи двѣ опредѣления иматъ за основа двѣ разни понятия за държавата. Економиститѣ отъ първата школа виждатъ въ държавата единъ създателъ на общественни служби, службитѣ за вътрѣшната и вънкашната безопасностъ на страната, поддържанieto на пжтищата за съобщение и общественни работи, сѣчение на монети и т. н.

Тѣзи економисти мислятъ, че всѣки гражданинъ плаща съ данъкътъ онова, което той получава отъ държавата въ форма на общественни услуги. Тази теория би била вѣрна, ако само послѣднитѣ би могли да бждатъ предметъ на свободна конкуренция напр., ако държавата иска повече, отъ колкото дава, гражданитѣ да биха могли сами да поставятъ извършването на общественнитѣ служби, които снематъ по този начинъ тѣхната цѣна на уровеньтъ на истинската стойностъ на тѣхното извършване, както това става при всѣко друго производство. Обаче, за нещастие, държавата има монополтъ да извършва всички общественни служби, и тя може да ги продава много по-скъпо, отъ колкото ѝ струватъ ней; тя може да товари една класса отъ гражданитѣ повече, като намаля товара на друга. И тя ще върши това, разбира се, въ полза на господствующата класса, която, като располага и владѣе срѣдствата на производството, има същевременно и властта въ своитѣ рѣцѣ.

Очевидно е, че тази теория е неприложима за съвременнитѣ държави. Тя не би могла да бжде приспособима и за античнитѣ държави, нито пъкъ за средневѣковнитѣ, защото винаги и на всѣкадѣ държавата не е бивала нищо друго, освѣнъ

една организация, находяща се въ рѣцѣтъ на господствуващата класа, организация, която е служила на тази послѣдната експлоатация на класата на подчиненитѣ. Исторически гледано, че владѣщата класа винаги е задържала властта въ рѣцѣтъ, и първото употребуване, което тя е правила съ нѣщо било да стовари всички товаръ на държавнитѣ расходи въ гърба на експлоатираната класа *).

Това е повече отъ очевидно за древнитѣ господарства тѣхъ робитѣ сж работили не само за издържанието на патриархалнитѣ, но даже и за понисанието товарѣтъ на всички обществени служби.

Въ срѣднитѣ вѣкове положението на работитѣ е било такова, безъ какви да е измѣнения: господствующата класа не провъзгласявала открито, безъ никакъв срамъ, своето право на плаща данъци (immunité tributaire). Подчинената класа, гдето, тогавашната буржуазия, заедно съ крѣпостнитѣ, е понисала всички товаръ на държавнитѣ разноси. Сжщата буржуазия, когато по-послѣ дойде на власть, вършеше и върше сжщото, само че не тѣй открито, а маскирано. Първото нѣщо, което тя извърши на всѣкадѣ бѣ: да прокламира равенство на гражданитѣ относително плащанието на данъцитѣ, както тѣхната пропорционалность, т. е. че всѣки гражданинъ трябвало да плаща пропорционално на своя капиталъ или на своя доходъ.

Но тя можѣ да намѣри сумма срѣдства за да избѣгне сжщото дѣло, който ѣ се падаше за понисание на общата данъчна тежестъ. Тя преувеличава, напр., мѣнотитѣ, които биха съпозволили ввежданието прямия данъкъ: тя твърди, че капиталитѣ щѣли биле да се изнесатъ на вѣнъ въ вреда на националното производство; тя пита еднѣ явна умраза противъ кадастрѣтъ официалното установяване величината на богатствата, като предпочита да остави това установяване на свободата на всѣки собственикъ. Но най сигурното стѣдство да избѣгне не само равенството или пропорционалностьта въ плащанието на данъцитѣ, но изобщо да избѣгне плащанието на всѣкакъв данъкъ е ввежданието на косвеннитѣ данъци върху употребителнитѣ предмѣти. Очевидно е, че тѣзи данъци нѣматъ никаква слѣда отъ нѣкаква си пропорционалность; тѣ сж въ сжщность распределени по глава и сж даже наопаки прогрессивни. Единъ Ротшилдъ не изѣда повече хлѣбъ, отъ колкото единъ селеникъ; и двамата плащатъ едно и сжщо количество дагѣкъ, макаръ еднѣ да има милиарди, а другия да мре отъ гладъ. Сжщото нѣщо може да се каже и за мѣсотъ, и за солта, и за питиетата, и за захарта, и за дрѣхитѣ, изобщо — за всички употребителни предмѣти. А буржуазията бѣ първата, която въведе

*) По-нататкъ ще видимъ, че економическитѣ закони на свободната конкуренция не прѣчатъ ни най малко на тази политическа тенденция; напротивъ тѣ ѣ спомогатъ даже.

въ срѣднитѣ вѣкове. Тѣ не бѣха извѣстни нито въ древностьта, нито въ срѣднитѣ вѣкове, поне въ този размѣръ, какъвто иматъ днесъ. Ако въ срѣднитѣ вѣкове и да сж сжществували косвенни данъци, но тѣ сж биле налагани върху луксознитѣ предмѣти.

Буржуазията бѣше онаѣ класа, която щомъ дойде на власть предъ великата английска революция въ 1640 год., введе първъ пъкъ акцизѣтъ. Сжщия фактъ срѣщаме и въ Франция презъ XVIII то столѣтие, когато буржуазията ставаше все по-силна и по силна, както малко по късно и въ всички европейски страни.

Косвеннитѣ данъци, служатъ на буржуазията за да подѣда работническитѣ заплати, да може да държи послѣднитѣ винаги на една висота едвамъ достатъчна да покрее първитѣ нужди на работника, колкото нагледъ и да се вдигатъ тѣ. Напримѣръ, политическата политика, която днесъ господствува на всѣкадѣ въ Европа, намира своето обяснение между другото и въ увеличението на работнитѣ заплати, които по другъ начинъ не биха могли да бѣдатъ намалени.

Но има епохи на общественна мизерия, когато народѣтъ бива изнемошялъ и когато не е възможно повече да се стоварва само върху него цѣлата тежестъ на данъцитѣ. Въ такива времена, върѣнки всички финансови хитрувания, се явяватъ дефицити, покриванieto на които става невъзможно съ данъцитѣ върху употребителнитѣ предмѣти. Тогава, водима отъ страха да се не повдигне тикнатия въ сѣтна мизерия народъ, буржуазията се принуждава да поеме върху себе си една частъ отъ държавнитѣ разноси: тогава тя ввежда приходния налогъ. Такъв бѣше напримѣръ, случая въ Франция презъ 1725 гсд., презъ време на банкрутиранieto на Банката Ло и поради господствующата въ това време мизерия. Сжщо тѣй и въ Англия презъ министерствуванието на Пита, прочуто по сжществующата тогава народна мизерия, бѣха введени първитѣ income-tax (приходни налози). Тѣ бѣха унищожени, когато положението на народа се бѣше малко подобрило; но тѣ бѣха изново введени, когато се почна движението на чартиститѣ, — най жестока, може-би, епоха за английскитѣ работници. Най послѣ, въ течението на нашия вѣкъ, буржуазията, вслѣдствие на цѣлъ редъ бурни причини, бѣ принудена да приеме прямия данъкъ и да го увеличава постоянно.

Индустриалнитѣ кризи, които се повтарятъ периодически въ всѣки десетъ години въ най голѣма изостреность, а въ по-лѣтка форма си сжществуватъ почти винаги, сж явни доказателства, че економическия животъ на капиталистическото общество е крайно дезорганизиранъ; въ него нѣма никакъв общъ планъ, който да управлява производството споредъ нуждитѣ на народа. Производството периодически надминава нуждитѣ, или по-добрѣ по-голямата масса. Право казано, нейнитѣ нужди сж доста голѣми, почти безгранични, но тя нѣма възможностьта да удовлетворява

съ своитѣ работни плати освѣнѣ ония, безѣ чиито удовлетворение е немислимѣ нейния животѣ. Между това, производителността на труда прави всѣки день нови и нечувани успѣхи, които винаги надминаватѣ покупателнитѣ сили на народа. Цѣла маса отѣ стоки остава исхвърлена на пазаря, безѣ да може да се продаде мѣри покупатели и по този начинѣ тѣ причиняватѣ кризиситѣ. Фабрициститѣ се затварятѣ, работницитѣ се исхвърлятѣ на улици, капиталиститѣ се разоряватѣ.

Всичко това създава едно постоянно растяще натрупване на непроизводителнитѣ капитали въ рѣцѣтѣ на буржуазията едно продължително падание на печалбитѣ (лихвитѣ) на капиталитѣ. Колкото повече капитализмѣтъ прогресира, толкова печалбнитѣ се намаляватѣ. Достатъчно е да сравнимѣ Руссия, гдѣтѣ достигатѣ до 10 % и Англия, гдѣтѣ тѣ не сѣ по-високи отѣ 2—2 1/2 %. Тѣ иматѣ естествената тенденция да спадатѣ до нива, гдѣтѣ тѣ могатѣ да станатѣ и отрицателни, ако само кризата стане хроническа и предприятията не даватѣ никакви дсходи, а загубватѣ. Буржуазията се намира въ положението на единѣ човѣкъ, страдающѣ отѣ многокрѣвие, и който се заплашва отѣ апоплексичен удар. За да избѣгне злото, той трѣбва да си пунте кръвь. Същото е така и буржуазията, за да избѣгне кризиситѣ, и паданието на лихвеннитѣ проценти, трѣбва да спре натрупванието на капиталитѣ; тя трѣбва да си пунте кръвь, и тя може да направитѣ това, като въведе прямитѣ даждия върху капитала и приходитѣ. Колкото повече капитализмѣтъ прогресира, толкова повече трѣбва да повтаря тази операция, като расширява постоянно облагаемата основа. Ето защо тя постоянно минава отѣ данѣкътъ върху чистия приходѣ (капиталитѣ и земята) къмѣ данѣкътъ върху цѣлия приходѣ (върху общественитѣ приходи, трудовѣтъ и т. н.); отѣ данѣкътъ върху приходѣтъ къмѣ данѣкътъ върху капитала (защото има капитали, като увеселителни градини, музеи и т. н., които не даватѣ никакѣвъ доходѣ). Даже тя прибѣгва до комбиниранieto на тѣзи два вида налози за да обложи въ сѣщото време и плодоветѣ (доходитѣ) и дървото (капиталѣтъ). Двѣ личности при различни способности искатѣ да карватѣ съ една и сѣща сума капиталѣтъ различни доходи, значи, не би било справедливо да се облага нито само капиталѣтъ нито само доходѣтъ.

Що се касае до свободнитѣ професии, тѣ сѣ били едно време свободни отѣ плащанието данѣкъ; така бѣше въ началото на капиталистическата епоха, когато буржуата се нуждаятъ отѣ едно идеално и теоретическо освѣщение на тѣхното господство; но днесѣ, когато сѣществующия порядѣкъ се поддържа съ собственитѣ си сили, буржуазията безмилостно облага адвокатитѣ, сѣдитѣ, профессоритѣ и т. н.

Буржуазията уплашена отѣ спаданието процентитѣ на печалбата и като се стреми да задържи по-нататѣшното натрупване на капиталитѣ, готова е даже — както видѣхме да става

въ Франция — да въведе данѣкъ върху наследствата, и то даже прогресивенѣ данѣкъ, който пада върху голѣмитѣ капитали съ по-голѣма сила, отѣ колкото върху малкитѣ. Освѣнѣ споменатитѣ по-голѣми интереси, буржуазията има и други причини, които я подтигатѣ да постѣпва по такѣвъ начинѣ. Единѣ пропорционаленѣ данѣкъ, като пада еднакво върху всички капитали, е по-справедливѣ за малкитѣ капитали, отѣ колкото за голѣмитѣ; послѣднитѣ располагатѣ съ всички технически успѣхи, съ всички подобрения на науката, които сѣ не уползотворими за малкитѣ капитали. Отѣ друга страна едрата буржуазия разбира, че не е въ нейнѣ интересѣ да направи да исчезне изведнѣжѣ буржоанното производство. Естественния вървежѣ на капитализма е такѣвъ, че обществото се дѣли на двѣ класи: една шепа бо-гатии, въ чиито рѣцѣ сѣ струпани грамадни капитали, и едно голѣмо множество умирающа отѣ гладѣ. Достатъчно е послѣднитѣ да се повдигнатѣ и да завзематѣ въ свои рѣцѣ и властта на всички богатства и да измѣнятѣ цѣлия сѣществующѣ общественѣ строй; буржуазията гледа, колкото може повече да запази този превратѣ. Тя иска, значи, да запази сѣществуванието на едрената буржуазия, която служи като възглавница между богатѣтъ и неимущитѣ, и прави тѣхното облъскване по-слабо.

Ето защо едрата буржуазия доброзолно се облага като прогресивния данѣкъ. Както виждаме, всички тѣзи жертви тя прави въ свой интересѣ, но плаща ли тя поне прямитѣ даждия, съ които се облага? — Не! Економическитѣ закони и позволяватѣ да се отгърсва и отѣ тѣхѣ, защото всички директни данѣци върху капитала се обръщатѣ най на края въ косвенни данѣци върху продуктитѣ за консомирание. Нека вземемѣ за примѣръ, единѣ фабрикантѣ на шапки, който располага съ единѣ капиталѣтъ отѣ 100,000 лева и който произвежда годишно шестѣ хиляди шапки по 5 лева едната. Ако вий го обложите съ данѣкъ 3000 лева за година, то той нѣма да направи нищо друго, освѣнѣ да увеличи цѣната на всѣка една шапка съ по-малко отѣ 1 ст., и по този начинѣ ще си покрие всичкия данѣкъ. Така постѣпва той и по този начинѣ сполучва да се освободи отѣ всичкитѣ данѣченѣ товари, който нагледѣ тѣжи ужѣ върху него.

Значи, прямитѣ даждия върху капитала се свеждатѣ винаги въ косвенни данѣци върху потребителитѣ. А кои сѣ потребителитѣ? — Това сѣ землевладѣлцитѣ, капиталиститѣ и работницитѣ. Да си представимѣ, като за примѣръ, едно общество, на което цѣлия общественѣ доходѣ е 10 милиарда, а именно: 2 милиарда отѣ аренда (fermages), 3 милиарди отѣ печалби и лихви и 5 милиарди отѣ наемни плати. Ако данѣкътъ е опредѣленѣ на сума 1 милиардѣ и ако всичкитѣ потребители консомиратѣ споредѣ своитѣ доходи, то 200 милиона данѣкъ ще паднатѣ на землевладѣлцитѣ, 300 милиона — на капиталиститѣ и 500 милиона — на работницитѣ.

Такѣвъ единѣ резултатѣ би се постигналѣ винаги, било че

държавата прибѣгне къмъ прямитѣ данъци или пъкъ къмъ вѣннитѣ. Чрезъ прямитѣ даждия държавата взема 1 милиардъ отъ печалбитѣ, а останалитѣ 2 милиарда добиватъ една стойностъ отъ 3 милиарда. Чрезъ косвеннитѣ даждия държавата взема 1 милиардъ отъ потребителнитѣ предмѣти, а останалитѣ 9 милиарда добиватъ една стойностъ отъ 10 милиарда.

И въ двата случая $\frac{1}{10}$ отъ общественния доходъ се взема отъ държавата, а останалитѣ $\frac{9}{10}$ биватъ продадени за стойностъ на цѣлото т. е. за стойността на 10 милиарда; тѣхната стойностъ е качила съ $\frac{1}{9}$. Сега, пита се, какво значи отъ точка зрѣние на общественното богатство това намаление на $\frac{1}{10}$ въ количеството на потребителнитѣ предмѣти съ едно увеличение на $\frac{1}{9}$ на тѣхната стойностъ? Това значи едно спиране или едно съответствено замедляване на економическия прогресъ. Защото, известно е, този прогресъ се характеризира съ увеличението на поземелната рента и съ намалението на печалбитѣ на капитала.

А тѣзи двѣ движения се замедляватъ отъ факта, че единъ милиардъ полезности сѣ ивадени вънъ отъ производството. Отъ което слѣдва:

1-о. Че, като повесатъ една извѣстна сума налогъ върху своето потребление, землевладѣлицитѣ ще бждатъ, между другото, лишени по косвенъ начинъ отъ едно извѣстно увеличение на тѣхната аренда.

2-о. Че, капиталиститѣ, слѣдъ като сѣ платили данъкъ на консумиранитѣ предмѣти, ще бждатъ обезщетени съ това, гдето ще избѣгнатъ едно намаление на печалбитѣ на тѣхнитѣ капитали. Ний видѣхме по-горѣ, че тѣ доброволно приематъ наложитѣ върху доходитѣ отъ капиталитѣ, за да замедлятъ падението процентитѣ на печалбитѣ.

3-о. Що се касае до работницитѣ, фактътъ за истеглени единъ милиардъ отъ производството нѣма никакво влияние върху предлаганието и търсението на работническитѣ ржцѣ; значи заплатитѣ си оставатъ неподвижни; тѣ плащатъ косвенно данъкъ, който се пада върху тѣхъ, безъ нѣкакво косвенно увеличение или намаление на припадающия имъ се товаръ.*)

Ний виждаме, прочее, че слѣдъ като държавата наложи единъ данъкъ на сума единъ милиардъ, било посредствомъ прямитѣ даждия върху капиталитѣ, било посредствомъ косвеннитѣ даждия върху потребителнитѣ предмѣти, цѣлия данъкъ ще бжде понесенъ до нейдѣ отъ землевладѣлицитѣ, до нейдѣ отъ работницитѣ; печалбитѣ на подвижния капиталъ си оставатъ не закачени, неуврѣдени; тѣ избѣгватъ винаги и въпрѣки всички всѣкакви данъци, биле тѣ прями или косвенни. Но вървекътъ на цивилизацията запазва на землевладѣлицитѣ една широка възможностъ за отързване отъ данъчния товаръ: когато земята

*) Тази данъчна теория може лесно да бжде изложена по единъ математически и строго наученъ начинъ.

премине въ други ржцѣ, никой не плаща повече данъкъ, а особено землевладѣлицитѣ, стари и нови, биватъ обезщетени всѣки денъ за миналитѣ и бжджци налози посредствомъ принадлежната стойностъ на тѣхнитѣ капитали и на доходитѣ имъ, добити изобщо отъ общественния прогресъ; колкото за работницитѣ, тѣ биватъ обложени, безъ да иматъ надѣжда за нѣкакво си обезщетение, и тѣ понесатъ цѣлия данъченъ товаръ, въ каквато форма и отъ каквото естество и да бжде той.

Такава е цѣлата данъчна комедия. Предположете си, че държавата събира данъкътъ по сто различни начини, повече или по-малко смѣшни или отвратителни, и вий ще имате едно понятие за размиритѣ, въ които се разиграва тази комедия въ срѣдата на единъ великъ народъ на модерна Европа.

Ний виждаме, прочее, че между общественнитѣ класи съществува една борба относително данъкътъ, и че именно владащата класа избѣгва винаги данъчния товаръ ако разгледаме това за единъ по-дълъгъ периодъ. Вънъ отъ това, въ самата пазва на господствующата класа може да се забѣлжи една друга борба за схщата цѣль между слѣдующитѣ двѣ фракции: онази, която владѣе земята, т. е. поземленната аристокрация и буржуазията, която владѣе подвижнитѣ капитали. Всѣка една отъ тѣзи двѣ фракции се стреми всѣкидневно да стовари върху гърба на другата цѣлия данъченъ товаръ, който временно тѣжи върху нейнитѣ имоти. И распределението на данъцитѣ винаги става съгласно това у коя отъ тѣзи двѣ общественни фракции се намира властта.

Когато аристокрацията господствуваше въ Англия, земята не се облагаше съ никакъвъ данъкъ; днесъ, обаче, тя е претоварена. Тя се облага съ два пѣти по-тѣжъкъ данъкъ, отколкото подвижния капиталъ. Когато консерваторитѣ бѣха на властъ заедно съ Дизраели, тѣ наложиха данъкъ върху луксознитѣ предмѣти, който се плащаше главно отъ буржуазията. Отъ друга страна, когато Гладстонъ дойде на властъ, той се опитва нѣколко пѣти да стовари всичката тежестъ на косвеннитѣ данъци върху земята. Това е, както знаемъ, основния принципъ на финанскитѣ буржуазията искаше, въ своето възраждане, да се освободи отъ данъцитѣ и да ги стовари всичкитѣ върху гърба на аристокрацията.

Тука се явява единъ въпросъ: до каква степенъ държавата може да се мѣси въ расхвърлянието на данъцитѣ? Това, както казахме до сега, опредѣля границитѣ на това вмѣсване: не може да измѣни основния характеръ на днешното общество, классовата борба и стремлението на буржуазията да освободи отъ себе си данъчния товаръ. Но тя може, въ интереситѣ на самата буржуазия, да въведе послѣдователно прями данъкъ върху доходътъ и капиталътъ, данъкъ върху наслѣдството, прогресивенъ налогъ, основайки се на несбходимостта да се

замедли натрупванието на капиталитѣ и да задържи паданіе процентитѣ на печалбитѣ.

Въ тази операция държавата, разбира се, нѣма да се кОВОДИ отъ нѣкакви мотиви на справедливостъ, но . . . на отъ тѣхъ. И въ всѣки случай, съ данъкътъ не ще може да извлѣче по-друго, освѣнъ онова, което е излишно за произшеството.

Отъ друга страна, като се извлѣча полза отъ борбата между буржуазията и аристокрацията, би могло да се достигне едно съглашение между интереситѣ на едната отъ тѣзи фракции и онѣзи на работната класа, като се стовари въ гърба на другата класа една значителна частъ отъ данѣния товаръ. Това би било единъ съюзъ между аристокрацията и работническата класа противъ буржуазията, за който бълнувалъ Дызраели Биконсфилдъ. Но повече отъ това днешната държава не би могла да направи нищо.

Прев. Миринъ.

БОЛНО! . . .

Не грѣе луната, не блѣскаатъ звѣздитѣ,³
 Спи тѣжко грѣшната земя;
 Не шаватъ нивята, не шумнатъ горитѣ
 Спи всичко — гори и поля.

И всичко сковано, и нищо свободно
 Да свѣтне съ лжчъ въ тазъ тъмнота . . .
 Бар' въ мигъ да огрѣе сълзитѣ на роба
 Що лѣе въ мракътъ съ нѣмота . . .

Х. Г. Чилингировъ.

БАСНИ

ОТЪ

И. А. Кримова

Левътъ на ловъ.

Кучето, левътъ,
Лисицата и вълкътъ,
Като си синца в' съсѣдство живѣли,
Ей по между си какъ се тѣ заклѣли:
Звърове ще ходятъ общо да ловятъ
И щото наловятъ, по равно да дѣлятъ.
За чудо какъ туй става,
Но първа кума леса
Единъ елень улавя;
И ето че отива
Кумшийтѣ да калеса,
Та да си по равно тѣ сподѣлятъ лова.
Право да си кажемъ, ловътъ си го бива!
Отишле, отишелъ и лева;
Като си ноктѣтѣ навънъ поизмъкналъ,
Той съсѣдитѣ си изоколъ погледналъ
И дѣлбата за сѣки на ума присмѣтналъ,
И казва: „ний, братлета, сме сичко четирма“ —
И на четири той елена раздира.
„Ай сега да дѣлимъ! Гледайте другари:
Ето, тозъ пай е мой: тѣй е наший сговоръ;
Ето, тозъ пай е мой, що азъ, кат' левъ, зымамъ безъ
споръ;
Ето, тозъ пай е мой, защото съмъ азъ.
Най-силенъ меж' васъ;
А гози пѣкъ пай сал' нѣкой да похване —
Живъ отъ мѣсто си нѣма и да стане!“

Мишката и левътъ.

Една мишка искала отъ лева позволенъе,
Та да се до жилището му настани на живѣнье.
И каза тѣй: „макаръ че тука, в' лѣсътъ,
Ти си най могъщъ, най славенъ;
Макаръ че по сила на тебъ нѣма равенъ
И страхъ побива сѣки, щомъ ти чуе гласътъ;
Но кой може бѣдѣнето да угади?!
Кой знай кому за какво ще нужда доди!
И макаръ азъ мѣничка да изглеждамъ,
Сѣ ще нужда стане да ти в' нѣщо трѣбвамъ.
— „Ти ли!“ вѣсналъ лева“ — ти ли жалко създање!
Знаеш' ли че за тѣзъ дрѣзски слова
Тебъ се стои смъртно наказанъе?
Махни се, махай се отъ тукъ, додѣ си йощъ жива,
Или пращецъ отъ тебъ нѣма да остане“.
Горката мишка, отъ страхъ едва могла да се спомни
И бѣжъ да бѣгаме — отишла та се не видѣла.
Ала и тѣзъ левска гордостъ даромъ не минала:
Кат' излѣзълъ да си за обѣдъ нѣщо грабни,
Ето че се впримчва въ единъ капанъ.
Силенъ е, но колко струва туй! Напразенъ е неговий
ревъ и стонъ.
Колкото и да се тукъ-тамъ спущалъ, мяталъ,
Напусто! тамъ си и осталь,
И в' клѣтка межъ хората на показъ билъ отведенъ.
Чакъ сега си той за бѣдната мишка спомнилъ,
Ей нѣ, да му помогне сега, тя би доста умяла:
Мрѣжата отъ збитѣ й не би уцѣляла;
Но що да се прави! гордостъта му главата изяла.

Читателю, кат' правдата обичамъ,
Кѣмъ баснята (но не отъ менъ си) прибавямъ:
Не напразно пословицата казва:
*„Не плюй в' кладенеца; нужда става,
Че ти се отъ него и вода дотича“.*

Бургасъ, 29/X 1895 г.

Прев. Ст. Максимовъ.

НАКАЗАНИЕ.

(исторійка изъ солдашкий животъ).

Това бѣше една сутрина — мѣчителна солдашка сутрина. Ний излизахме на учение въ шесть часа, а унтеръ-офицеритѣ ни събуждаха въ три часа. Това тѣ правеха отъ голѣма ревностъ. Зеръ, така можаха да добиятъ по-горнѣо звание. А ний бѣхме мостъ, по който тѣ минуваха, за да отиватъ при „удобренията и похвалитѣ на началството“ и при „бързитѣ повишавания“. Ала колко ни струваше това, само ний знаяхме. Цѣли три часа мѣчително прекарвахме ний, обѣчени, съ пушки въ рѣцѣ, съ раница на гърба, съ ножа отъ страна. Очатѣ се затварятъ отъ сънь, рѣцѣтѣ безсилно се спущатъ отъ умора, краката отмалѣватъ, главата боли . . . ти цѣлъ си въ полу-съзнателно положение. И тѣй прекарвашъ цѣли три часа, че по нѣкога и повече. Слѣдъ това цѣлъ день ще се кривишь съ най смѣшни „приѣми“, които съ пѣрвата мѣдростъ въ великото искусство за убивание. Слънцето пече немилостиво, потъ те облива, мозѣкътъ ти кипи отъ горѣщина, умора и отвърщение А когато мрѣкне и грохналъ лѣгнешъ да спишь, комари те измѣчватъ до полуда Не, това не е сънь, това е продължителна агония

И азъ бѣхъ радостенъ, че тази сутрина нѣма да отида на учение. Трѣсеше ме, и туку що бѣхъ излѣзълъ отъ „око-лодока“. Имахъ три дена поправка. Ала, за да не сѣда безъ работа и да ямъ солдашката чорба на халосъ, оставиха ме за „дневаленъ“.

Ротниятъ ни командиръ бѣше въ града, кадѣто замѣстваше полковия. Полуротний, единъ запасенъ подпоручикъ, на когото цѣлата фигура показваше въплочение на глупостъта, грѣбваше да излѣзе съ ротата. Той довтаса. Нареди се ротата по взводно предъ палаткитѣ, раздаде се команда: „на

ра-мо! Ходомъ-аршъ! На дѣ-сно!“ И ротата замина. Азъ схванахъ завистливитѣ погледи на мнозина, които желаятъ да бѣдатъ на моето мѣсто.

Останахъ самичъкъ. Сѣднахъ предъ палатката, въ която спѣхъ и гледахъ взводното учение на третата рота, на която палаткитѣ граничаха съ нашитѣ. Това ме и развличаше и известна услада ми докарваше: едно че бѣхъ само зритель, друго че тази гледка ме настройваше мечтателно. А меситѣ сж скъпи на всѣки неволникъ.

Сѣтихъ жажда. Запжихъ се къмъ крайната палатка, кадѣто знаяхъ че има вода. Когато излѣзохъ слѣдъ пет минути, азъ съгледахъ особено оживление у сѣдната рота. Нареднахъ се предъ палаткитѣ подъ псувнитѣ на фелдфебеля.

— Мирно! Мужичи съ мужичи!

— Ей, ти, кашаваръ!

— Не излизай напредъ, сукинъ синъ!

— Ще ви избия мордигѣ, милиция проклѣта!

— Ну, чорга да ви забере, дураци проклѣти!

Като видѣхъ тази суета и чухъ такива поетически бисери, азъ помислихъ, че иде нѣкой „отъ началството“. Огледахъ се — зеръ трѣбваше да бѣда готовъ — ала не видѣхъ никого. Станахъ по-внимателенъ и се приближихъ.

Ротата бѣше вече наредена. Отъ страна стояха унтер-офицеритѣ. Фелдфебелятъ бѣше на срѣдата. Предъ него, на едно по височко мѣсто стоеше „мирно“ единъ войникъ. Всичкитѣ други пазяха мъртва тишина.

— Иванъ Доновъ!

— Азъ, господинъ фелдфебеля!

— Колко ти бѣха паритѣ?

— Петъ лева на цѣло, господинъ фелдфебеля, и сто пари дребни.

— И този негодяй ги открадна, а?

— Тѣй вѣрно, господинъ фелдфебеля!

— И ти го улови тогаванкана?

— Тѣй вѣрно, уловихъ го, господинъ фелдфебеля!

И „господинъ фелдфебеля“ се обърна къмъ „провинений“.

— Пари ще крадешъ, а? Сукинъ-синъ! Ще ви дамъ азъ вази кражба! Мужикъ! Свиня паршива! Собака!

Провинений не мръдна. Той имаше много оригинална

вънкашностъ. Лице дълго, грапаво, черно, запечатано съ печата на глупостъта и простотията. Глава остра, съ рѣдки косми. Фурашката му се крѣпѣше пресмѣшно на главата. Дрѣхитѣ му бѣха съвсѣмъ износени, съ много закрѣпки. Пожътъ и сумката бѣха запасани слабо и висѣха подъ стомаха му.

Раздаде се пакъ гласа на фелдфебеля.

— Ну, отвѣчай, осель дългоухий! Защо мълчишь, кашаваръ! Кадѣ дѣна паритѣ, паршивецъ!

Солдатинътъ упорно мълчеше.

— Не отговаряшь, сукинъ синъ! Ще ти дамъ азъ тебе кражба! Мордата ще ти избия!

И се посиаха удари върху бѣдний солдатинъ. . . .

„Господинъ фелдфебелъ“ удрѣше безразборно: съ юмруци, съ крака, съ мушвици, съ сабята . . . по главата, по рѣцѣтѣ, по гърдитѣ, по стомаха, по краката. . . .

И псувнитѣ слѣдваха безъ край. . . .

Когато насити звѣрското си избухвание, фелдфебелътъ извика „мирно“! и се спрѣ. Вѣроятно за почивка. Той дигаше тѣжко, и страшно въртѣше кръвнишкитѣ си очи. Солдатитѣ се бѣха втрѣщили отъ страхъ. А провинений?

Той представяше страшна картина. Лицето му поси-нѣло, кърваво, прашно. . . . Главата му на буци отъ ударитѣ. . . . Цѣлото му тѣло трѣпери. . . .

Шапката му бѣше паднала. Той се наведе инстинктивно да я вземе.

— Мирно, сукинъ синъ!

И ударитѣ се повториха безъ брой и безъ четъ. . . .

Азъ стояхъ слисанъ отъ тази сцена. . . .

Слѣдъ малко фелдфебелътъ се провикна изново. Той четеше моралъ на своитѣ подчинени:

— Кражбата е строго престѣпно дѣйствиe. Който се провини по единъ такъвъ образенъ начинъ, ще бѣде наказанъ най наглядно, като този паршивецъ. Ну, това не е всичкото. Иванъ Доновъ!

— Азъ, господинъ фелдфебелъ!

— Иди суда!

И Иванъ Доновъ престѣпи напредъ.

Фелдфебелътъ се обърна къмъ нещастника:

— Гледай на горѣ!

Войникътъ не мръдна.

— Въ небеса смотри, мужикъ! — И го блъсна съ юмрукъ подъ брадата.

Войникътъ зажумѣ и обърна лице къмъ слънцето.

То грѣеше силно.

— Зѣвай!

Не мръдна се.

— Устата раствори, свиня! — И съ едната ржка го улови за носа, съ другата за брадата и му раствори устата.

— Иванъ Доновъ! Плюни му въ устата и му избий мутрата!

„Господинъ фелдфебеля“ отъ минута на минута ставаше все по-изобрѣтателенъ.

Иванъ Доновъ удари нещастника съ юмрукъ въ лицето, и се изсхрачи въ устата му.

— Браво, Иванъ Доновъ!

— Ради старатся, господинъ фелдфебелъ!

Казаха му „заплюй го“, той се изсхрачи — това показува старание. „Воененъ моралъ“, си рѣкохъ.

— Мирно! Всѣкой ще направи същото! Единъ по единъ! Номеръ по порядку! На-чни!

И заизреждаха се войниците единъ по единъ да изпълнятъ въ устата на горкия наказанъ!

Нѣкой, по-ревностнитѣ, подражаваха примѣра на Иванъ Доновъ: хрчаха, вмѣсто да плюятъ. Санкимъ резултатътъ е сѣ единъ, само старанието е въ различна стѣпень. . .

И изрѣдиха се всички! Не намѣри се поне единъ да се погнуси отъ тѣзи мръсотии и да се спрѣ; или поне да се подвоуми! Не! Всички излѣзоха достойни ученици на „велики учители“ . . .

А провинений?

Лицето му — покрито съ кръвъ и храчки — показваше такава тѣпота, такава безчувственостъ

Сѣтихъ, че се задушавамъ.

— Господинъ фелдфебелъ! Позволете ми да ви кажа, това не е наказание . . . Това е безобразие . . . Това е мръсота! Законитѣ не позволяватъ

— Кааааъ! Ще ти кажа азъ що си за даскалъ!

И тръгна срѣщу ми.

Какво щѣше да стане?

Азъ чухъ стъпки задъ мене. Обърнахъ се. Това бѣше ротний ми командиръ. Затекохъ се на линията.

— Михаилъ Жековъ!

— Азъ, господинъ капитанъ!

— Ти какъвъ си?

— Дневаленъ, господинъ капитанъ!

— Какъ е мѣстото на дневалнитѣ? Какво търсишъ далече отъ палаткитѣ?

Фелдфебелтъ се приближи.

— Той си позволява, господинъ капитанъ, да дума непокорство предъ войницитѣ на мене и да ме комплометира... когато занимавамъ ротата...

Азъ зинахъ за оправдание. Ала не продумахъ.

— Молчатъ! Два часа „подъ ружѣ“!

— Слушамъ, господинъ капитанъ!

* * *

На другий день, посрѣдъ пладнѣ, въ най горѣщото време, когато войницитѣ спѣха, азъ стояхъ предъ палаткитѣ, срѣщу слънцето, стѣгнатъ, съ раница на гърба и пушка „предъ рамо“. Фелдфебелтъ мина край мене, засука мустака, па ме изгледа ядовито и изръмжа:

— Даскалъ дурацкый!

Слѣдующий день азъ бѣхъ въ лазарета: трѣската се повърна. . . .

Ив. Ст. Андрѣичинъ.

Младостъта вѣхне, вѣхнатъ листата . . .

Младостъта вѣхне, вѣхнатъ листата,
Розата кълумва, славѣятъ млѣква ; —
Тжигитѣ сал' не вѣхнатъ в' душата,
Тамъ се не съмва, нито пѣкъ мръева

Слѣдъ дѣждъ отново слънцето свѣтва,
Слѣдъ зима пролѣтъ отъ-ново грѣе ; —
Само тѣглото в' насъ не отлѣтва,
Сал' на душата сѣвга тѣмнѣе

Насъ съсъ тжигитѣ Аврора буди
И Морфей с' тѣхъ ни сжщо преспива,
Никой не може свѣжестъ да гуди
Въ гърдитѣ в' които скръбъта се влива.

И стонътъ жаленъ на наш'тѣ мжчи
Мжчи сърдцето, гризе гърдитѣ,
Щомъ не намѣри отзивъ въ други
Страдалци сжщо, лѣкъ на тжигитѣ.

Ето що свързва всички нещастни,
Що в' едно свойтѣ въздишки сливатъ ;
Що мощна сила и ядни злоби,
Мжстъ и ненавистъ в' борба изливатъ

Юний 95, Нанси

В. Неновъ.

Естествонната ерѣда.

Дарвинова теория.

Отъ *Полъ Лафаргъ.*

III.

Веднѣжъ отхвърлена хипотезата за бога, хората трѣбаше да прибѣгнатъ до дѣйствието на силитѣ, присъщи на материята, за да могатъ да си обяснятъ явленията на живота; створението на растенията и животнитѣ, както и тѣхнитѣ превръщания, трѣбваше да се отдадатъ на дѣйствието на космическата ерѣда, на *окръжавающия святъ*, както е казалъ Сень-Илеръ. Така наприм., хората били створени за да надуватъ съ кървь бѣлхитѣ и дървеницитѣ, работливитѣ — за да доставляватъ на лѣнницитѣ всевъзможни наслаждения; наемателитѣ — за да плащатъ наеми; домопритежателитѣ — за да турятъ наемитѣ въ джоба си и пр. Материалистическата теория за свѣта премахва всичкитѣ тѣзи, колкото лесни, толкова и убѣдителни обяснения. Ако съ своето слабѣство модернитѣ натуралисти се доближаватъ до поповетѣ, тѣ не сж надарени съ онова благословено невѣжество, което позволява на религиознитѣ хора да се впуцатъ въ глупоститѣ съ такава смѣлостъ; тѣ трѣбва съ голѣма мъка да издирятъ естественнитѣ фактори на органическата еволюция, безъ да претендиратъ, че могатъ да обяснятъ всичкитѣ явления; на Чарлзъ Дарвинъ се пада честта, гдѣто открил е новото отъ тия фактори и гдѣто доказа тѣхното дѣйствие за образуването на видоветѣ.

Дарвинъ е ималъ преимуществомъ да живѣе въ класическата страна на развѣждачитѣ; той забѣлѣжи, че домашнитѣ животни подлѣжатъ на многобройни измѣненія, които, когато привлѣчатъ вниманието на единъ развѣждачъ, се култивиратъ и фиксиратъ. Хжеслей привежда единъ характери-

стиченъ примѣръ: масачузетскитѣ овце, сѣкашъ, че им дявола въ краката си; нѣмало високи плетица, които не могатъ прескочи; фермиеритѣ се били отчаели, като могли да ги вкарватъ въ кошарата. Единъ день една обогни едно мъжко ягне съ твърдѣ къси крака. Сега имамъ въ рацѣтъ си цѣра за ревността на моитѣ овце подражаватъ на козитѣ, рекълъ си стопанинътъ на стадо. Той грижливо отгледва тоя късокракъ овецъ и го употребява като въспроизводително животно; слѣдъ нѣколко години имаше само късокраки овце, които бѣха изгубили скоростъ и качества на своитѣ прадѣди. Събдитѣ послѣдваха тоя примѣръ, и днесъ въ Америка съществува цѣла раса отъ късокраки овце, както у насъ съществува раса отъ сокраки кучета.

Сжщитѣ явления ставатъ у дивитѣ животни. Едноименно ражданитѣ малки на една вълчица или на единъ томень заякъ, макаръ и да си приличатъ, пакъ не сж еднакви; тѣ все малко-много се различаватъ; най лакомото напримѣръ, като ще бозае по-дълго време отъ майка по-бържѣ окрѣпнува и успѣва да избѣгнува опасноститѣ, въ то го заплашватъ, и да си набавя необходимата храна; има повече шансъ отъ другитѣ да стигне до пълнолѣтие, се възпроизведе и да стане родоначалникъ, а слѣдователно и да предаде на други лакомитѣ качества, които сж обещали печили неговото превъсходство. — Дивитѣ пуйки тичатъ умелително бърже; пуйката преминава огромни разстояния, по слѣдвана отъ своитѣ малки: онѣзи пуйчета, които сж много слаби и не могатъ да слѣдватъ майка си, оставатъ на пати и умиратъ, когато пъкъ другитѣ отъ тѣхъ, които иматъ личени крака, устояватъ и предаватъ на други своитѣ качества. Природата не е нито нравствена, нито добра, нито лоша; разумна, нейнитѣ слѣпи сили немилостиво унищожаватъ слабитѣ и оставятъ на животъ само силнитѣ.

Най малкитѣ измѣнения на единъ органъ, които даватъ на едно животно преднина надъ неговитѣ съперници, винаги се запазватъ и, като се предаватъ отъ баща на синъ, сж продължение на много поколѣния, развиватъ се все повече и повече; така можемъ да си обяснимъ остритѣ ногти на лъвоветѣ, тѣхното нападателно оржжие, и обилната имъ гривна, която брани грѣдитѣ имъ като щитъ. Животнитѣ усво-

ватъ боята на предмѣтитѣ, срѣдъ които живѣятъ, хамелеонитѣ сж жълти, като листата на дърветата, въшкитѣ — блѣлици, като власатата кожа; това уподобление на краскитѣ и на животноитѣ противъ тѣхнитѣ нападатели; женскитѣ птици, които въ време на мътението трѣбва да стоятъ неподвижни, лесно би се съзрѣли отъ грабливитѣ птици, ако имали лѣскавата перушина на мъжкитѣ, и пр., и пр.

Ще каже, между животнитѣ, които се намиратъ въ естествено състояние, има *естественъ подборъ*: винаги най добритѣ и най дарситѣ, най добри приспособенитѣ къмъ своята естествена срѣда надвиватъ въ борбата за животъ. Естествениятъ подборъ се различава отъ искусствениятъ, що върше развъжвателитѣ, по това, дѣто човѣкъ, като избира и развива нѣкое качество у нѣкое животно, не мисли за друго освѣнъ за ползвателъ, която му представлява това качество. Често даже той жертвува животното; тѣй напр. тлъстината, която се развива у домашнитѣ свини, врѣди на свинитѣ; естествениятъ подборъ, напротивъ, запазва полезнитѣ за животното качества. Силитѣ на природата сж неразумни, но затова пъкъ тѣхнитѣ резултати сж разумни.

По въ природата дѣйствуватъ разумни сили: всждѣ, дѣто има изборъ, самоопредѣляване къмъ нѣщо, има по необходимостъ и разумно дѣйствие. Пеперудитѣ, които пърхатъ въ едно поле или въ нѣкоя градина, избиратъ цвѣтята, на които трѣбва да кацнатъ; и голѣмо щастие е за насъ, че тѣ иматъ къмъ боитѣ сжщия вкусъ като насъ, защото тѣ именно сж запазили и развили блѣскавитѣ краски на цвѣтята; дѣйствително, като пърхатъ отъ цвѣте на цвѣте, тѣ пренасятъ цвѣтний прашецъ и ги оплодотворяватъ, и заблѣзано е, че именно най живо напаренитѣ цвѣтя се сжхождатъ по предпочтению отъ тѣзи скоропреходящи посрѣдници. У птицитѣ, и у тѣхъ сжщо така, чувството на хубавото е твърдѣ развито; мъжкитѣ, като любезничатъ съ женскитѣ, расперватъ опашкитѣ си и излагатъ най-блѣскавитѣ си пера; маймунитѣ, които въ реда на животнитѣ, сж най близкитѣ прадѣди на човѣка, показватъ предъ възхитенитѣ очи на своитѣ влюбени радника си, обиколенъ съ блѣскаво боядисани вѣнци. Господиъ Кузенъ, благоденствителъ философе, гдѣ ще се дѣне сега прекрасното, „тоя атрибутъ на Бога“?

Растенията и животнитѣ не биха могли да се развиватъ,

ако не би притежавали това свойство — пълно съ тайни непостижими отъ тайнитѣ на религиитѣ — наследствеността, която имъ позволява да предаватъ придобититѣ си качества, всѣко органическо същество е единъ събирачъ на качества на своитѣ прадѣди; той е единъ съхранителъ, който пазава, запазва и предава даже органи, съ които той служи вече.

Естественниятъ и половиятъ подборъ, това гениално критие на Дарвина, не може да даде ключа на всичкитѣ явления на живота; много отъ тѣзи явления се изпълзватъ неговото обяснение; Дарвинъ пръвъ призна това. Ще приведа само единъ примѣръ: гласниятъ органъ на папагала, който е тѣй извънмѣрно гъвкавъ, не му служи за никакво употребление въ естествено състояние; неговитѣ удивителни способности се проявяватъ едвамъ когато птицата влѣзе въ ществото на човѣка.

За да разберемъ по единъ неясенъ начинъ нѣкои явления на органическитѣ същества, трѣбва да приобгнемъ закона за *колебанието на органитъ*, който Сентъ-Илеръ наричаше законъ за *зависимостта на органитъ* и който Виетъ формулираше така: „Всѣко органическо същество образува едно цѣло, една единична и една затворена система, частитѣ на която се съобщаватъ помежду си и спомогатъ за едно и също окончателно дѣйствие чрезъ една взаимна реакция. Ни една отъ тѣзи части не може да се измени безъ да се изменатъ и другитѣ ¹⁾“. Напримѣръ, формата на ребритѣ у едно животно не може да се измени, безъ да се изменатъ подирѣ си малко или много важни изменения въ челюститѣ, въ мускулитѣ, които ги движатъ, въ коститѣ на ребра, съ които тѣ се съединяватъ, въ коститѣ и мишиците на врата, на краката, въ начина на хранението на животното, слѣдователно, въ дължината и формата на вътрѣшните органи, съ една дума, въ всичкитѣ части на тѣлото и въроятно, образуването на органитъ, като гласовиятъ аппаратъ на папагала, е слѣдствие на изменението на неговия кракъ, неговитѣ крила или на всѣки другъ органъ, които трѣбвало да се видоизменятъ, за да се приспособятъ къмъ условията на окръжавающия свѣтъ.

¹⁾ G. Cuvier — Discours sur les revolutions de la surface du globe.

Ако всѣко органическо същество образува една система, частитѣ на която се тѣй тѣсно свързани, щото нито една не може да се бутне, безъ да се расклатятъ другитѣ, тогава козмическата срѣда съ своята фауна, т. е. животнитѣ, и съ своята флора, т. е. растенията, състави една обширна и безпредѣлна система, всичкитѣ части на която сж не по-малко тѣсно свързани помежду си. Козмическата срѣда не може да се измѣри, безъ да противодѣйствува върху животнитѣ и растенията, които живѣятъ въ нея; и обратно, растенията и животнитѣ не могатъ се измѣни, безъ да противодѣйствуватъ върху своята козмическа срѣда. Горитѣ, напримѣръ, оказватъ важно влияние върху температурата на една страна, върху количеството на водата, която тя получава, и върху образуването на нейната растителна почва. Дарвинъ е посочилъ нѣкои реакции, които се дължатъ на същества, безкрайно малки, и на причини, извънмѣрно обикновени. Глиститѣ, които „ѣдатъ“ прѣстъ, преработватъ растителната земя и я повръщатъ на повърхността, като покриватъ съ своитѣ нишкообразни испражнения камъчетата, които се намиратъ на нея; — любовта на старитѣ селски моми къмъ котѣитѣ, които изхрускуватъ полскитѣ мишки, които отъ своя страна истрѣбватъ трѣвнитѣ на пчелитѣ и оситѣ, които пъкъ, когато събиратъ медъ, пренасятъ цвѣтния пращецъ и спомагатъ на оплодотворяването на растенията и тѣхното размножаване, — косвенно дѣйствува върху влажността на атмосферата; тѣй щото, ако окръжаващата срѣда опредѣля своята флора и фауна, растенията и животнитѣ пресъздаватъ козмическитѣ срѣди, отъ които тѣ сж произлѣзли. И предъ видъ на такива реакционни явления на животитѣ същества върху козмическата срѣда, економиститѣ излизатъ да твърдятъ, че хората не ще могатъ да измѣнятъ законитѣ на економическата срѣда, която тѣ създаватъ отъ всѣка всячина.

Растенията и животнитѣ отъ една и съща срѣда дѣйствуватъ и противодѣйствуватъ едни върху други благодарение на своята асоциация, както частитѣ на единъ и същъ организмъ се влияятъ една отъ друга. Кантъ бѣ вече забѣлѣжилъ, че горскитѣ дървета нѣматъ искривени и обезобразени форми, като дърветата, които растатъ на открито поле и постоянно ги духатъ вѣтроветѣ; тѣ се бранятъ вза-

имно и бърже се проточватъ въ прави стволове на гората, гдѣто има въздухъ и свѣтлина. Ботаникътъ Негели привлича вниманието върху това, че растения, които живѣятъ въ групи, могатъ да показватъ повече вариации, нежели други растения. „Нѣкои растения на Алпитѣ, казва той, сж се видоизмѣнили едни други и представляватъ, ако можѣ да се изрази така, *особени социални типове*, които сж различни въ всѣка група и слѣдователно въ всѣко съсъдство. Този фактъ безспорно доказва, че тѣхнитѣ форми сж се измѣнили, откъдето тѣ сж сдружили помежду си“.

Това дѣйствие и въздѣйствие на органическитѣ същества едни върху други е още по-силно у животнитѣ, нежели у растенията; то измѣнява тѣхнитѣ органи и предиква у тѣхъ протиеестественни и неизвѣстни по-предимно нравственни качества. Знае се, колко е силна у животнитѣ майчината любов: ако мъжкитѣ занемарватъ малкитѣ си, както буржуата своитѣ незаконородени дѣца; ако по нѣкога тѣ ги испоѣдватъ — индустриалцитѣ, които упражняватъ правото на първата ноцъ върху своитѣ мѣми — крѣпостници въ работилницитѣ, се задоволяватъ да ги експлоатиратъ — женскитѣ, напротивъ ги защищаватъ, грижатъ се зарадъ тѣхъ, нѣкои насѣкоми даже даватъ имъ за храна своитѣ собствени тѣла; обаче царицитѣ на пчелитѣ, които не сж нищо друго, освѣнъ майки на трѣвнитѣ, сами убиватъ своитѣ дѣщери, за да не докаратъ нѣкакви бъркотии въ трѣвната; тѣ жертвуватъ своето майчино чувство за спокойствието на колективността; на подобно чувство се подчиняватъ и мѣмитѣ майки, които извършватъ дѣтоубийства; тѣ не искатъ да оскърбятъ съвѣститѣ и да възбудятъ негодованъето на своитѣ приятелки и познайници. Сдружаванъето отслабва и даже заглѣхва съ друго едно чувство, още по-вужно отъ майчиното, чувството за опазване на живота, личниятъ егоизъмъ, което у животнитѣ е тѣй звѣрски развито, както въ сърдцето на най цивилизованиитѣ буржоа. У маймунитѣ, слоноветѣ, дивитѣ биволи, у животнитѣ, които живѣятъ на семейства, най силнитѣ отъ мъжкитѣ отиватъ винаги тамъ, гдѣто има опасностъ, и се жертвуватъ за да защитятъ малкитѣ, женскитѣ и слабитѣ отъ своята колективностъ.

Както виждате, силитѣ, които сж дѣйствували и дѣйствуватъ въ природата за създаване и развиване на жи-

вота, сж многобройни и различни; нѣмамъ претенцията, че съмъ ги изброилъ всички; тѣй сжщо и естественицитѣ нѣматъ претенцията, че сж ги открили всички; когато обаче тѣзи господа слагатъ отъ себе си своитѣ научни методи и се превръщатъ въ социолози, — тази дума е тѣхно изобрѣтение, трѣбва да имъ се забѣлѣжи, тя е доста грозна, — тѣ не взиматъ въ внимание многосложнитѣ сили, които дѣйствуватъ въ естественната срѣда, и задържатъ само една отъ тѣхъ, конкуренцията за животъ, борбата за съществуване. Тѣ осакатяватъ своята наука, за да може тя да защити капиталистическото общество.

Борбата, конкуренцията за съществуване на натуралиститѣ не е освѣнъ отблѣсъкъ въ тѣхния мозъкъ на онава, що стара въ економическия свѣтъ; тя не е освѣнъ расширение въ растителния и животинския свѣтъ на промишлената и търговска конкуренция, която економиститѣ боготворятъ. Дарвинъ е поне съзнавалъ този фактъ: въ своето *Происхождение на видоветъ* той признава, че идеята за естествения подборъ озрѣ въ неговия мозъкъ едвамъ слѣдъ прочитанието книгата на економиста Малтусъ. Но като внасятъ въ социалната наука своята конкуренция за животъ, дарвиниститѣ, които считатъ себе си тѣй хири, не правятъ най послѣ нищо друго, а само връщатъ онава, що сж взели, и предъвкватъ, като натуралисти, урокътъ на економиститѣ; и тѣ не знаятъ, че тѣхната нова теория за образуването на видоветѣ, основана върху конкуренцията за животъ, е едно-блѣсково подтвърждение на економическия материализъмъ на Маркса, който казва, че религиитѣ и философиитѣ пушатъ своитѣ корени въ економическата почва. Дѣйствително, странно съвпадение е, че дарвиновата теория е била формулирана въ Англия, въ страната, гдѣто економическата конкуренция бѣ стигнала най високата точка на своето развитие, че тя е била тѣй всемирно приета въ всички страни, гдѣто е царувала тази економическа конкуренция, и че въ рацѣтѣ на господствующитѣ класи тя е станала едно средство да обясняватъ общественитѣ неравенства, и да осждадатъ на мизерия и упадѣкъ, въ името на науката, производителитѣ на богатствата.

IV.

Сега да видимъ, колко струва тази чутовна конкуренция за животъ, както отъ натуралистическа, тъй и отъ обществена гледна точка.

Ние видѣхме, че тя е безсилна да обясни много явления (гласния органъ на папагалитѣ, противомайчинитѣ, противоестественитѣ и др. чувства). Но още е въпросъ, дали конкуренцията за животъ, която има за слѣдствие преживяването на най добръ приспособения къмъ окръжаващата срѣда, поражда винаги органически прогресъ. Побѣдата, земята оставатъ на най добръ приспособеното животно — това е единъ неоспоримъ фактъ; но нима най добръ приспособеното животно е винаги най добръ надареното, най развитото животно? Не е ли често такава, сир. най надарено и най деликатно организирано животно онова, което не може да се приспособи къмъ по-долни условия за животъ и отстъпва мѣстото, сир. бива побѣждавано? — Дарвинъ обръща вниманието на тоя фактъ; Рей Ланкестеръ напълно го е доказалъ: „Не може да има съмнѣние, казва той, че много пѣти естественния подборъ дѣйствува върху една раса на животни въ такъвъ смисълъ, че намалява рѣста имъ. Нѣкои животни, които сж преживявали благодарение на малкия си рѣстъ, въ много обстоятелства сж били намалявани до микроскопични размѣри. А това намаляване, доведено до край, има за слѣдствие изгубването на нѣкои отъ най важнитѣ органи. Нуждитѣ на една съвсѣмъ малка животинка сж ограничени въ сравнение съ нуждитѣ на едно голѣмо животно; и често намираме, че намаленитѣ и изродени потомци на една по-голѣма раса, покрай нѣкои крачка и мускули сж изгубвали сърдцето и кръвоноснитѣ съдове, жабритѣ и бѣбрецитѣ“¹⁾ и, като примѣръ на този видъ израждане. Рей Ланкестеръ привежда ротиферитѣ, полизоеритѣ и пр. Птицѣ, даже въ царството на животнитѣ, борбата за съществуване не всѣкога поражда прогресъ, а по нѣкога тя причинява израждане

Да видимъ, каква би могла да бжде нейната роль въ човѣшкитѣ общества.

Дивото животно единствено извлича полза отъ ка-

¹⁾ Ray Lankester: Degeneration; a chapter in Darwinism 1888.

чествата, които придобива. Подпада ли подъ сщий случай и цивилизованиятъ човѣкъ? Овцетѣ на Южна Африка сж придобили свойство да събиратъ тлъстина въ опашката си, хоттенотитѣ пъкъ я трупатъ въ бутуветѣ си: овцетѣ и хоттенотитѣ живѣятъ отъ своята тлъстина въ време на гладъ. Единъ земледѣлецъ произвожда повече жито, отъ колкото може да исхарчи презъ годината; но тъй като той не го събира подъ кожата, не може да го намѣри когато има нужда отъ него. Както хората лишаватъ пчелигѣ отъ тѣхния медъ, тъй и стопанътъ на земята и други грабливи животни, лишаватъ и земледѣлецътъ отъ плода на неговия трулъ. Остригѣ жби и ножи сж работнитѣ орждия на лъвоветѣ, сир. срѣдствата съ които тѣ си набавятъ храна; хитростъта е работниятъ инструментъ на лесицитѣ; но тъй като тѣзи орждия сж нераздѣлни отъ тѣлото имъ, не можтъ да бждатъ насочени противъ тѣхъ отъ други животни. А инструментитѣ, които изработва човѣкъ, не сж вплѣтени въ насъ; мислитѣ на неговия мозъкъ можтъ да се пренасятъ навънъ и да се овеществяватъ въ квигитѣ, въ механически изнамѣрвания, химически открития и пр., инструментитѣ и мислитѣ можтъ да се усвояватъ отъ капиталиста, който ги насочва противъ тѣхнитѣ собствени създатели. Изобретенията опропастватъ изобретателитѣ, но обогатяватъ промишленницитѣ и капиталиститѣ, които сж измислили само искусството да крадатъ изобрѣтателитѣ и нищо друго. Желѣзницитѣ принасятъ нищожни заплати на работницитѣ, които работятъ на тѣхъ денѣ и ноцѣ, а пъкъ тлъсти печалби на акционеритѣ, които работятъ само когато отрѣзватъ периодически своитѣ купони и се явяватъ въ кассата.

И тъй, конкуренцията за животъ на господа дарвиниститѣ не може да обясни развитието на чловѣчеството, защото условията за сществуването на хората сж различни отъ тия на животнитѣ и растенията.

Това бѣ спомогнало на Дарвина да пренесе въ своята собствена наука една економическа теория — малтусовата теория за народонаселението; дарвиниститѣ обаче сж направили една жалка несполука, като сж принесли тъй неумѣло своята теория за преживяването въ социалната наука, която тѣ познаватъ толкова, колкото единъ дърваръ — боганиката. Хората сж скотове, стгласенъ съмъ; капиталистическото общество, основано върху економическата конкуренция,

е скотско, нищо по истинно; но това не е достатъчно основание за да повърваме, че конкуренцията за животъ между хората представлява сщитѣ свойства, каквито сществуваатъ напр. между пуйкитѣ, рибитѣ и т. н.

Въ чловѣческитѣ общества, откакъ тѣ сж излѣзли отъ първия коммунистически калѣпъ, борбата за сществуванието приема двѣ форми — индивидуалната форма или борбата на индивидуумъ срѣщу индивидуумъ и колективната форма или борбата на класа срѣщу класа; и една отъ великитѣ заслуги на Маркса и Енгелса е тази, че тѣ още отъ 1847 г. анализираха тия двѣ форми на конкуренцията за животъ между хората.

Превелъ: С. Б. Брусниковъ.

НАВЪЯНИ МИСЛИ.

Стихотворни мотиви.

Отъ Оцеола

V.

Есенни дни.

О, колко тягостни сж тѣ, колко неприятни!

И колко плачливи, защото дъждътъ е сълзитѣ на не-
бето, което оплаква остарѣлата вече земя

Ахъ, тѣзи есенни дни! Колко злѣ се отражаватъ тѣ
върху нашето настроение! Попитайте меланхолицитѣ, ипо-
хондрицитѣ . . . и тѣзи, които страдатъ отъ ревматизмъ.
Тѣ осѣщатъ такова притискание къмъ земята, такова отвра-
щение отъ умразний, глупавъ и безсмисленъ свѣтъ, щото
мисльта за самоубийство не ги напуца.

Пъкъ и ний, здравитѣ, осѣщаме сщщото, макаръ и
по-слабо.

Защо не можемъ да ги минаваме въ летаргия? Но
само тѣзи — джделивитѣ, калнитѣ Защото има есенни
дни, които по хубостъ и веселие съперничатъ съ пролѣтнитѣ
и лѣтнитѣ. И тѣ сж преплѣтени съ другитѣ. Сега е мрачно,
вадно, тжжно, плачливо Струва ти се, че е дошълъ
врялъ на свѣта. Мислишь, че газии сива дрѣха, която небето
е намѣтнало, нѣма никога да падне отъ неговитѣ плѣщи.
И една сутрина ставашъ подъ ясно небе и топло, весело
слѣвчице

Тѣй, ала слѣдъ нѣколко дни настѣпватъ дългитѣ зимни
вощи

Въ живота е сщщото, на-ли? Слѣдъ неизлѣчима тжга
дойде малко радостъ и веселие, и послѣ — вѣчний покой, вѣч-
ното щастие — небитието.

Ахъ, вий есенни дни!

VI.

Поезията и музиката на бъдъщото.

Поезията ще се отличава отъ сегашната измѣрена, искусственна рѣчь. Защото не е ли искусственно това подчинение на мисълта подъ извѣстенъ тактъ и извѣстна форма.

Сегашната поезия е най истънчената, най благородната, най добръ скроената дрѣха на мисълта. Но това не е крайний идеалъ, слѣдъ който да иде простотата и недодѣланността.

Човѣшката мисълъ ще се изостри до неимовѣрности. Много думи ще бждатъ исхвърлени като излишенъ товаръ и мисълта ще хвъркне много на високо. Само нѣколко думи ще бждатъ доста, за да се искажатъ хиляди чувствования. Хармонията на рѣчьта ще бжде чудесна — сърдцето ще се растворя като съ вълшебенъ ключъ отъ сладките мелодии на исказанитѣ или написани думи.

Да: хармония, звучность, сладость, краткость. . .

Но не такива, каквито сегашната поезия ни дава. Защото това искусственно нареждане на думитѣ въ звучни мисли, подчинени на тактъ, ще бжде замѣнено съ могущо съчетание на звучни думи, останали живи срѣдъ много измрѣли, като бисерчета, исхвърлени отъ бурята изъ морското дѣно, препълнено съ много, никому не погрѣбни, камъни. . .

Както въ математиката нѣма нищо излишно, тѣй ще бжде и въ поезията на бъдъщото. Ямби, хорей, дактили . . . ще останатъ само условни знаци за да се разбира сегашната поезия отъ тогавашното поколѣние. Изравнението на слогаветѣ, ритмитѣ и римитѣ ще му напомнятъ за чудний вкусъ и смѣшнитѣ понятия на сегашнитѣ поети и четци, за поетическото искусство.

Същото ще бжде и съ музиката на бъдъщото. Нейнитѣ аккорди ще бждатъ хармонични и не, спорѣдъ настроението на душата отъ която сж излѣзли думитѣ, подчинени на гласа. Тактътъ, който е сега всичката философия на музиката, ще бжде тогава съвсѣмъ произволенъ — напълно съгласенъ съ всѣка отдѣлна мисълъ. . . .

Да, поезията и музиката на бъдъщото ще бждатъ освободени отъ старитѣ правила, безъ да се подчинятъ на нови. Сега сж тѣ облѣчени, тогава ще бждатъ голи.

VII.

Вуйна заплака.

Да, заплака тя, кога ѝ казахъ, че ще се ожена. Но не зарадъ женитбата, защото се женятъ почти всички, пъкъ и тя бѣше женена. А ето защо:

Азъ се бѣхъ запозналъ съ една разведена жена. Тя бѣше млада, хубава и умна. Залюбихме се. Азъ узнахъ, че е напустнала мъжа си, защото не билъ за нея, — той бѣше единъ обикновенъ, вулгаренъ глупецъ, азъ го познавахъ. Тя се оженила много млада, когато не разбираше нищо. Щомъ осѣтила себе си жена и разбрала неговото нищожество, тя предпочела да живѣе отъ труда на рѣцѣтъ си и да носи хорското презрѣние, отъ колкото да живѣе въ една задушителна атмосфера, изпълнена съ плоскости, които убиватъ духа и човѣкътъ обръщатъ на животно.

Тя бѣше направила това, което само силнитѣ характери извършватъ. Азъ го оцѣнихъ, защото бѣше тъкмо по моето разбиране и моитѣ убѣждения. Личнитѣ ѝ качества и рѣдкостта и хубостъ ме плѣниха — и азъ, слѣдъ три годишна, постоянно уголѣмявана обичъ, рѣшихъ да я направя своя другарка. Тя се съгласи.

Вуйна бѣше научила това отъ чуждитѣ хора. И единъ день, когато отидохъ у тѣхъ, тя, съ забиячки най напредъ, а послѣ направо, ме попита:

— Истина ли ще вземешъ госпожа Димчева?

— Истина.

— Не се ли шегувашъ?

— Рѣдко се шегувамъ.

— Я ме погледни въ очитѣ. . . .

Погледнахъ я. Тя разбра, че това е нѣщо, което ще стане.

И заплака.

Защо?

Тя ме обичаше много, и би се зарадвала извънредно, ако чуеше, че ще се жения. Но тя мислено ме е готвила за нѣко чужовно момиче — отъ фамилия, ученичко, младичко. . . . макаръ и глупава — но досущъ не за вдовица!

— Азъ разбирамъ по малко отъ тебе и не се наемамъ да те уча. . . . Добрѣ е, ако се обичате и помежду ви нѣма

да има никаква прѣчка за честитъ животъ. . . Но защо вземешъ вдовица, защо не мома, а женена жена?

Да, защо да не е мома?

VIII.

Тжгата и радостта.

Тѣ сж двѣ сестри, съ които всѣкой е запознатъ. И ги срѣщаме всѣкой часъ, — ба, ний постоянно сме заедно или съ едната или съ другата.

Азъ ги видѣхъ една сутрина на една полянка, при една гора, изъ която много обичахъ да се скитамъ. По край полянката течеше вадичка, а на полянката имаше два розови храсталака — единий изсъхналъ, другий покритъ съ цѣлтове и пъпки. Подъ първий сѣдѣше на камъкъ една жена съ строга антична хубость: лицето ѝ съ матова бѣлина, очитѣ ѝ черни, дълбоки, замислени, тайнственни. . . . вѣднитѣ и коситѣ черни, клѣпкитѣ дълги. Снагата стройна, движенията бавни и рѣдки. Тя бѣше облѣчена съ черни дрѣхы и пребрадена съ тънка вѣрша, сжщо черна. Това бѣше тжгата.

Подъ вторий, пълень съ животъ, розовъ храсталакъ сѣдеше друга жена. Тя бѣше съ чудесно бѣло лице, съ тънки, свѣтли, копринени коси, които буйно падаха върху раменѣтѣ ѝ. Очитѣ ѝ бѣха сини като небето, игриви, весели, омайни. Снагата ѝ тънка-висока; движенията неударжими, буйни, извънредно живи. Облѣчена бѣше съ дрѣха, червена като небето при слънчевото залѣзване, и тънка като крилата на пеперудитѣ. Скроена бѣше тѣй, щото често излагаше на нескромнитѣ погледи нейното младо, чудно тѣло. Това бѣше радостта.

Единъ славей изливаше въ омайни звуци своята велика любовъ. Първата жена, когато го чу, само издигна очи къмъ него, въздѣхна слабо и една сълза като бисеръ капна на земята. Втората скокна весело, прострѣ рѣцѣ, и залѣ пѣсень, пълна съ любовъ и веселие.

Азъ бѣхъ между двѣтѣ. Дошѣ ми се да ги запозная и да се насладя отъ чудната противоположность, която тѣ представляваха. И азъ го направихъ, защото владѣяхъ магический жезлъ на Фантазията.

И първата се приближи при втората.

Изгледаха се отъ главата до краката. Погледѣтъ на първата показваше испытание, на втората — очудвание. Втората не отърпѣ и запита първата:

— Коя си ти?

— Тжгата.

— Отъ кога живѣешъ?

— Отъ днесъ, отъ вчера, отъ преди сто години, отъ преди много години. . . .

— Кога ще умрѣшъ?

— Никога. . . . Всѣкога. . . . Не зная.

— Колко ще живѣешъ?

— День, два. . . година, сто. . . хиляда, милионъ. . . .

Умълчаха се. Слѣдъ малко другата подзе:

— А ти коя си?

— Радостта.

— Отъ кога живѣешъ?

— Не помня.

— Кога ще умрѣшъ?

— Не зная.

— Ти си вѣчностъ, като мене. Азъ съмъ създадена, когато е създадена вселенната. Азъ не съмъ създавана, защото и вселенната не е създавана. Тя била е, и ще бѣде. Можешъ ли намѣри края и началото на безкрайно голѣмото кълбо? — Не. И края, и началото сж и всѣкадѣ, и никадѣ. Сжщо съмъ и азъ. Сжщо си и ти. Азъ съмъ живѣла, живѣя и ще живѣя, както и ти, както и вселенната. . . . Азъ и ти ще умрѣмъ, когато умрѣ вселенната. Ний нѣма да умрѣмъ, защото вселенната не умира, защото живѣе вѣчно и никога нѣма да умрѣ. Ето какво сме ний.

Още малко и тѣ разбраха, че сж двѣ сестри. Страстно желаяха да се прегърнатъ и цалунатъ, ала съдбата имъ не позволи. Тя бѣше отредила да вървятъ една до друга, успоредно, да обикалятъ цѣлата вселенна, да се замѣстватъ една друга, непрекъснато, безъ почивка.

Вий ги познавате, на-ли? Тѣ сж постоянно ваши гости: когато едната ви напустне, другата ви дойде, — тя се отдалечи, първата е на своето мѣсто „святины вѣрний часовой. . . .“ А сватинята е живота.

БЪЛЪЖКИ ПО РУССОФИЛСТВОТО.

Славянската идея — „Истинският руссофил“ около единъ много любопителен вѣстникъ. — Присъединението на България къмъ Руссия. — Икономическото положение на руския селенинъ. — Руссофилство и национализъмъ. — Страннически чудовищности.

Всѣки редовенъ читателъ на руссофилскитѣ вѣстници забѣлѣзалъ, че тѣ старателно избѣгватъ да обяснятъ какво трѣбва да се разбира подъ думитѣ „славянска идея“. Отъ друга страна вижда се че тази „идея“ стои въ центра на тѣхното мировъзрѣние тѣй както слънцето — въ центра на нашата планетна система. И както всичкитѣ други планети регулиратъ своето вървежъ споредъ този на слънцето тѣй и политическитѣ общественни възгледи на руссофилитѣ се намиратъ подъ ръководството на славянската идея. И дѣйствително, не се минува брой на кой да е руссофилски вѣстникъ, гдѣто да не срѣщаме написани по този или онзи случай думитѣ „славянска идея“. Единъ пжтъ това ще бѣде въ нѣкоя телеграмма до руския царь или Игнатиева, други пжтъ въ нѣкоя горѣщъ уведомен членъ, трети пжтъ по поводъ на търговскитѣ преговори съ Австрия. Може би руссофилитѣ считатъ, че всѣкой е длъженъ да знае въ що се състои тѣзи идея, както, въ силата на една юридическа фикция, всѣкой е длъженъ да познава законитѣ. Не е невъзможно още штоо руссофилитѣ да вѣрватъ наедно съ Декарта и Канта въ вроденитѣ идеи и да считатъ за такава именно славянската идея. А тѣй като вроденитѣ идеи по самата своя природа сж непристъпни за обикновеннитѣ логически дѣйствиия, то сжщо така непристъпна е и славянската идея. Така, напримѣръ, идеята за Бога стои по горѣ отъ всѣкакви доказателства, — сжщо трѣбва да бѣде и съ славянската идея. Сжществуването на Бога не трѣбва да се доказва, а въ него трѣбва да се вѣрва, — сжщо така славянската идея не трѣбва да се обяснява, а въ нея трѣбва да се вѣрва. Но ний смѣтахме, че такива едни предположения ще бждатъ крайно обидни за „свободомислящитѣ“ и „умствено напреднали“ панслависти, напр., около младия цанковистски лагеръ и около лагерчето на „Мл. Българ.“ и затова слѣдъ дълги колебания се рѣшихме да се обърнемъ съ запитване къмъ самитѣ руссофили. Нашето болзливо запитване се състоеше въ слѣдующето: „Подъ славянска

идея не се ли разбира штоо всичкитѣ славянски рѣки да се вливатъ въ широкото русско море?“ Намѣсто всѣкакъвъ отговоръ в. в. „Свобода“ и *Мл. България* тѣй изрѣмжаха и тѣй страшно захватиха сивджиритѣ, въ които ги е обвързалъ тѣхния петербургски ступанинъ, штоо отъ ужасъ ний испустнахме перото си. И малко остана щѣхме да повѣрваме, че тѣзи двѣ много-патили глави сж двѣ . . . цѣломъдренни госпожици. Обаче една тѣхна сестра, *Народна Свобода* се отзова по благосклонно на тѣя насть. „Девиза¹⁾“, четемъ въ този в., на вѣншната руска политика да бѣде още по ясно опредѣленъ, той да гласи: *всички славянски рѣки да се сльятъ въ Русското море!* . . . Предайте имъ отговоръ!!! Измѣнничество!!! ще изреватъ сега чифутскитѣ роби. — Тойте! ще имъ отговоримъ ний!“ — Ний не се мърдаме. Ний отговоръ! Нека само ни позволи „г. Николай Митаковъ, който ще продължава и презъ текущата година да прави тротоари съ немовѣрно ефтини цѣни“, да минемъ къмъ слѣдующата глава.

* * *

Нѣкои читатели ще ни упрекнатъ, може би, че се занимаваме съ глупоститѣ на такъвъ незначителенъ вѣстникъ като *Народна Свобода* и ще пожалятъ както нашето време тѣй и страницитѣ въ *Денъ*. На такива читатели ний ще отговоримъ, че напраздно трѣбватъ считатъ незначителни глупоститѣ, които ни поднася *Н. Свобода*. Въ дѣйствителностъ г. Митаковъ претендира да не представлява само своитѣ лични възгледи, но възгледетѣ на „истинскиятѣ руссофил“. Ний още повече сме наклонни да вѣрваме това, штоо въ 91 брой на в. *Знаме* имаше едно антрефиле краятъ на което се свършваше горѣ-долу тѣй: „отговорността за писанитѣ въ *Нар. Свобода* несплюсти пада не на този нещастенъ вѣстникарь (бивши Стамболовъ шпионинъ, по занятие каменаръ и пр.), а на тѣзи, които стоятъ задъ гърбътъ му“. Кой сж тѣзи тѣмни личности, които се криятъ задъ маската — Митаковъ? Истинскиятѣ руссофил, отговаря г. М., които признаватъ за свой шефъ неуморимия, безпримѣрния . . . дѣдо Цанковъ“. И дѣйствително *Н. Свобода* не е нищо друго освѣнъ *Свѣтлице* тѣй както трѣбва да бѣде, безъ преструвки и лицемѣрия. Има още друго едно обстоятелство, което ни кара да обръщаме внимание на руссофилскитѣ вѣстници като *Народна Свобода*. То е слѣдующето. До сега ний имяхме работа съ руссофили, които заявяваха, че искатъ да се помирятъ съ Руссия безъ да „отстъпватъ нито единъ атомъ отъ политическата си независимостъ“. Друга категория руссофили искатъ да се помиримъ съ Руссия, като съхраняваме вътрѣшната си политическа независимостъ, а отпадемъ вънкашната си политика да я ръководи Руссия. Това формулиратъ съ думитѣ „България трѣбва да стане полити-

1) Курсивътъ на всѣкадѣ е нашъ. Турнатитѣ въ кавички думи сж взети отъ вѣстницитѣ къмъ които се отнасятъ.

чески и военен оплот на Русия на Балканския Полуостров. Но всички тѣзи пионери на руското господство на Балканския Полуостров претендираха да се съобразяватъ съ националните интереси и съ политическото бъдѣще на България. Но ето сега *Н. Свобода* съ „истинскитѣ руссофили“, която поставя въпрѣсътъ за новата почва, като иска чисто и просто присъединението на България къмъ Русия. Не само че е любопитно но и крайно интересно да се узнаятъ и възгледоветѣ на „истинскитѣ руссофили“.

* * *

Отъ в. *Н. Свобода* ний сме видѣли само единъ брой — който вземаме и всичкитѣ си цитати — а именно брой 13 (18 Юлий 1895). Въ този брой има помѣстена една уводна статия озаглавена „Положението ни“. Преди да минемъ на нея трѣба да забѣлѣжимъ че *Н. Свобода* е „вѣстникъ политически и исторически мистически“. Нищо удивително! Антисемитизмътъ или „антисемитизмътъ“, както би написалъ Митаковъ, е неизбѣженъ елементъ на панславизма. Извѣстно е че послѣдната доктрина стои въ претенцията, че сега е редътъ на славянската раса да излезе на чело съ Русия, да расплага съ сѣдбинитѣ на мирътъ. Преварително другитѣ раси трѣба да бждатъ побѣдени. Обаче повечето отъ тѣзи раси сж досга силни политически и ако рускиятъ царъ се рѣшише да изпълни идеитѣ на панславизма да унищожи тѣзи раси, опасността е голѣма да не би да повтори севастополското време и Русия да се подхлъзне въ тѣзи бѣдѣ, който копае за германцитѣ и латинцитѣ. За това е видимо рускиятъ царъ стои миренъ и не проявява своитѣ волеизъявления; но той не стои съвсѣмъ празенъ. Очаква благоприятниятъ моментъ да се разрази съ своитѣ пълчища върху гнилиятъ Западъ, той се занимава съ една отъ доста значителна храбростъ работа. Русия въ духътъ на обикновенно си „рицарско поведение“ — както пише *Сгласие* — за сѣвоява, наистина не съ твърдѣ „рицарски“ сръдства, противъ беззащитнитѣ и слаби раси, именно противъ семитската и . . . славянската. Доказателствата на това сж нечуванигѣ варварството и жестокостта си гонения противъ бѣднотъ еврейско население¹⁾. По отношение къмъ славянската раса руската славянофилска политика е намѣрила практическото приложение въ завоеванието на Полша и въ преслѣдванието поляцитѣ, както и въ стремлението си да тури рѣка на славянскитѣ балкански държавици. Така всѣки руссофилъ и славянофилъ *qui se respecte* — (който уважава себе си) — е антигермански, българофобъ, сърбофобъ и пр. Нашитѣ руссофили — истински и не истински — сж въ сжщото време най-голѣми българофоби. Това е парадоксално но е и несъмненна истина.

¹⁾ Извѣстно е че богатитѣ евреи, които принадлежатъ къмъ първата класа иматъ право да живѣятъ кадето искатъ въ Русия.

* * *

Извѣстно е че единъ отъ аргументитѣ на руссофилитѣ за да се помиримъ и съюзимъ съ „освободителката“ е обстоятелството, че ний отдѣлно, като нация сме безсилни. Но ако ний отдѣлно като нация сме безсилни и всѣкога ще бждемъ изложени на бѣдствие и нещастие, на унижение и оскърбление, то нашето стремление да останемъ като отдѣлна нация съ своето самоуправителство и територия не може да бжде освѣнъ пагубно. За това и *Народна Свобода* счита че „националността е много важна и само за онѣзи елементи, които носятъ името интеллигенция на нацията и наедно съ чифутитѣ експлоатиратъ народниятъ неумолимо трудъ. За тѣхъ е нужно националното стремление на нацията да се откъслечи, защото колкото по-много малки държавици бждатъ, толкова по-голѣма възможность получаватъ различнитѣ мързеловци, кърлежи да се докопчатъ до сиромашкиятъ трудъ на работника. А що се касае до масата на народитѣ, за нея е почти безразлично, стига да ѝ се не продаватъ парцалитѣ на данъци и да нѣма кръвопийци да смучатъ безобразно кръвта на нацията. Свѣтътъ, всемирното царство да не сжществува, да не нареди така што подъ синьото небо да не бждатъ повече отъ 5 велики господарства: па биле тѣ републикански или монархически“. Преди да идемъ по-нататкъ обръщаме вниманието на читателя си, че за „истинскитѣ руссофили“ които искатъ Народна Свобода — за ксето свидѣтелствува и самото озаглавие на вѣстникътъ имъ — е безразлично подъ какво управление ще бждатъ българитѣ, „монархическо или републиканско“. Но преди това тѣ ни оставятъ въ едно безпокоително недоумѣние, именно: кои сж 5-тѣ велики господарства, които „провидението“ ще остави да царуватъ надъ „всемирното царство“? Въ всѣкой случай ясно е че едно отъ тѣзи господарства ще бжде Русия. Сѣщо така още отъ сега е извѣстно че ний, българитѣ, ще съставляваме частъ съ това царство, „Ний, славянскитѣ племена, само тогава ще можемъ да сме честити, когато дойде една силна рѣка и съ силата на щита ни обедини и направи отъ насъ едно тѣло и една душа; а това е длъжна да стори матушка Русия, защото провидението ней благоволи да даде гигантската сила. За това ний мислемъ, че руската политика за сега не е права и не почива на здрави и естествени закони. Желателно е руското правителство да измѣни настоящата си политика и да ѝ опредѣли въ два члена. *Девизитъ* (!) точката на вътрѣшната русска политика трѣбало би да бжде: всичкитѣ руски поданици безъ исклучение да бждатъ чисти русси и православни християни. А девиза на външната политика да бжде още по-ясно опредѣленъ, той да гласи: — всичкитѣ славянски рѣки да се слѣятъ въ Русското море. Слѣдъ това намъ не ни остава освѣнъ да се попитаемъ: ще ли бждемъ честити ако „провидѣнието“ послуша молбата на истинскитѣ руссофили? Нѣма защо

да чакаме предсказаното от Митакова бждѣще за да се усъединятъ въ щастieto, което би сполѣтелно славянскитѣ народи присѣдинятъ къмъ Руссия. Този отговоръ ний можемъ да наречемъ още днесъ. Сждбата на бждѣщитѣ поданници на руския царъ ний можемъ да видимъ въ сждбата на днешнитѣ поданници. Ний не ще говоримъ за политическото положение на руския народъ, защото както националността тъй и политиката, може би, е „важна само за... интелигенцията на народа“, която задружно съ чифутитѣ експлоатира народния уморимъ трудъ“. Ний ще обърнемъ внимание само на икономическото положение на руския селенинъ и ще бждемъ внимателни по нѣмане на много мѣсто. Преди другото нека цитираме едното отъ нескучни и интересни вѣстници именно *Московскія Вѣстники*, гдѣто въ брой 57 отъ 1892 сж приведени слѣдующи думи на г-жа Новикова: „Нашиятъ селски животъ е пълно самоотвержения, съ тежъкъ трудъ и съ лишения. Въ нѣкои селения животътъ на руския селенинъ е тъй суровъ и тежкъ, хората отъ висшитѣ классове, не би били въ състояние да пренесемъ. Колко е тѣсно и тъмно неговото жилище! Колко е бѣдна неговата храна!...“ Въ сжщия вѣстникъ отъ 11 септември 1891 г. е описанъ хлѣбътъ, който яде руския селенинъ: „Днесъ ви съмъ испратилъ образци отъ хлѣба, който ядатъ селенитѣ въ Симбирската губерния, пише г. Шишова. Нуждата тука е страшна; хората ядатъ тсва, което животински откъсватъ да ядатъ...“ Слушате ли „истински руссофили“? Руския селенинъ е принуденъ да яде такава храна, която би яли животнитѣ! Макарь и истинскитѣ руссофили и да мислятъ че за народътъ е все едно монархия или република, но фактътъ е че „никога и никадѣ правителство не е вземало у правителствитѣ толкова много, както е вземало и взема руското правителство“, както пише Плехановъ, въ *О Задачахъ Социализма*.¹⁾ „Отдавна, продължава сжщия, руското управление е станало най скѣпото управление на свѣтътъ“²⁾ На много мѣста селенитѣ абсолютно не сж въ състояние да заплатятъ данъцитѣ си. Тѣ сж принудени да напушатъ земята, да замарватъ обработването по нѣмане на добитъкъ и семе и на главно защото не могатъ да удовлетвори исканието на хазина. Тука му е мѣстото да приведемъ слѣдующиятъ епизодъ цитиранъ въ брошурата на Плеханова и помѣстенъ първоначално въ *Историческіе Очерки* издадени въ Лайпцигъ въ 1879 г. Този цитатъ се справя за една анкетна комиссия, която е пратило правителството да узнае отъ гдѣ произлизатъ голѣмитѣ недобори. „Представете си, говори неизвѣстниятъ авторъ, пратила комиссията въ едно село отъ 2-ри участъкъ, което не плащало откупнитѣ платежи отъ 1860. (Руското правителство

1) Стр. 6.

2) Стр. 30.

не плащатъ земята отъ помѣщичитѣ и я препродаде на селенитѣ, които я плащатъ постъпенно на правителството. К. Р.) Свикватъ селенитѣ. „Защо не плашате?“ Нѣма съ що; земята е лоскутъ. Ахъ, братци, вмѣсва се мировиятъ посрѣдникъ, развѣ не плашате. Ахъ, братци, вмѣсва се мировиятъ посрѣдникъ, развѣ не плашате по 3 рубли намѣсто по 8; сами се съгласихте да плащате по 3 рубли; защо вий и тѣхъ не внасяте?“ — „Ахъ, братци, вий сега виждаме че и три рубли тя не струва; нѣмаме отъ земята да ги вземемъ. Министерскитѣ чиновникъ се разсърди. Ахъ, вий тавива, вий онаквива; какъ вий смѣете да говорите за земята“. И вземи я, на твоє здравие, ако ти е нужна, а на земята ти не ни трѣба, отгварятъ равнодушно селенитѣ. „Не само ний ще взематъ отговори чиновникътъ, но и васъ самитѣ ще изправодятъ въ арестанскитѣ роти; вий тамъ ще отработавате всичко което длжите на правителството за земята; то ще стане да ви я подарява“. — Въ арестанскитѣ роти? И арестанскитѣ роти сж нѣщо; ако не друго — тамъ хранятъ и облачатъ; ако не друго — отъ гладъ нѣма да умремъ; нека ни заведа въ арестанскитѣ роти, а да заплатимъ нѣмаме отъ гдѣ“...

При такива едни икономически условия — които ний наричаме твърдѣ блѣдно — *младѣтъ* въ Руссия е станалъ едно поколение *блѣдно*. Но въ пълната си интензивностъ това блѣдно се прояви въ 1891 г. Тогава той обхвана около половината Азиатска и Европейска Руссия. Около 26 губернии съ население 40 милиона бидоха посѣтени отъ този ужасенъ гостенинъ, пренасяющъ смъртоносенъ отъ чумата и холерата. „Само въ варварскитѣ провинции на варварска Азия сж възможни тѣзи потрясающа епидемии, които въ множество се случаватъ сега въ нашето отечество. Гладниятъ тифусъ, гладната смъртъ, самоубийства отъ гладъ, убиванието на близки хора съ цѣлъ да ги избавятъ отъ неприятими мъчения и въ най добриятъ случай пълно икономическо поражение — ето какво трѣбало да испатятъ и безъ това иззаселенитѣ руски селени, занаятчии и работници*“). Справедливо можемъ да считаме рускитѣ *крестьяни* наедно съ египетскитѣ *феллахи* и ромѣнскитѣ *цѣгани* за най нещастнитѣ и най обличанитѣ производители на свѣтътъ. Но между тѣзи три категории безспорно рускиятъ крестьянинъ държи незавидното първенство. Ужасъ обхваща човѣка като чете и слуша за икономическото положение на руския народъ. У насъ въ народътъ казватъ „по-лошо и отъ турско“. Рускиятъ селенинъ казва сжщо като прибавя „по-лошо и отъ татарско“, значи въ Турция народитѣ сж много по-добрѣ отъ колкото въ Руссия? Да, несъмнено по-добрѣ. „Когато рускиятъ солдатинъ, пише Плехановъ, този откъснатъ отъ оралото и облѣченъ въ мундиръ селянинъ, испадна въ време на войната въ България, той съ най голѣмо удивление видя че нещастниятъ, измѣчениятъ

*) Плехановъ. *Loc. Cit.* 1—2 стр.

„азъ“ винаги е разкъсвал живота имъ? Защо толкова мислят славянски племена търпят игото на различни чифути експлоататори? Не затова ли, че тѣ иматъ една мания, че лѣтъ облачатъ и че тѣхното „азъ“ е най величественото?“

Сбывете истребителна война противъ личното „азъ“! Долу защото „до като ний сме предадени на нѣкакви си въображаеми фантазии за национална гордостъ и казваме: — „Азъ съмъ българинъ! Азъ съмъ Сърбинъ! Азъ съмъ Хърватинъ, Далматинъ, Чехъ, Полякъ, Славунинъ и пр. и пр., до тогава все ще сме и най нещастни подъ синето небе“. Последното ще се извърши когато ний се откажеме отъ вредното национално чувство „обединимъ подъ единъ могъщественъ скиптръ“, който, разбира се, не е други освѣнъ този на руския царь.

Тука г. М. се впусналъ въ философията и историсофията. Той оперира върху нѣколко нещастни отвлечени понятия да опредѣли тѣхното точно значение. Това е едно много употребявано средство за да прекриешъ предъ читателитѣ пълното си невежество. Отвлеченото понятие служи като рамка, въ границите на която фантазията на всѣки читателъ може да се упражнява най свободно. Всѣки може да придаде на отвлеченото понятие каквато смисль иска и по такъвъ начинъ най голѣмитѣ политиканти излизатъ съгласни. Може би ний клеветимъ г. Митѣкова и може би той не притежава даже достатъчна образителность и разсудливостъ за да разбере този разказъ за искусство да спечелишъ слава? Мже би у него съвсѣмъ случайно излиза това, което у други негови събратя се върши нарочно. Ако е тъй, то ний просимъ отъ него извинение, че му приписваме повече умъ, отъ колкото той притежава въ действителностъ — Ний казахме че операцията съ отвлеченитѣ понятия, безъ да се опредѣлятъ, прави излишни доказателства, обяснения и изложенията и за това е толкова на почитъ у всички български журналисти и автори изъ буржуазния лагеръ. Всичкитѣ тѣхни господа си наричатъ най напредъ едно понятие което, като ний турсимъ въ него никакво опредѣленно съдържание остава единъ фантомъ и послѣ тупатъ върху този фантомъ съ най голѣма храбростъ. Обаче до колко живитѣ хора ба отъ цали болки, а не биятъ единъ човѣкъ направенъ отъ слама толкова и обществената мисль би почувствувала фантоматическата критика въ поменатитѣ господа. Тѣй напр. какво разбира г. Митѣковъ подъ „азъ“? Когато г. Ризовъ ни каже какво е разбиралъ подъ „чиста топлѣтна нравственостъ“ тогава ще получимъ навѣрно стоговорителъ отъ и Митѣкова. Но ако Митѣковъ е премълчалъ ний трѣбва да турсимъ. Да се отречешъ отъ личното си „азъ“ въ тѣснотата смисль на думата е невъзможно. Нѣщо повече, самото твърдение на подобно нѣщо съставлява само по себе си единъ абсурдъ. Ний сме много любопитни напр. да видимъ какъ г. Митѣковъ може да се отрече отъ своето тѣло „отъ своитѣ органи“. Ако турсимъ подъ „лично азъ“ ний трѣбва да разбираме суммата на

убждения, истини или заблудения, изгледове и понятия, чувства, инстинкти — това ксето наричатъ съ общо име *душа*, то да се отрече човѣкъ отъ душата си е толкова малко възможно колкото и да се отрече отъ тѣлото си. Наистина, че г. М. дава да разберемъ до нейдѣ що е отричанието отъ „азъ“ а именно: да се отречемъ отъ българщината си и да станемъ „чисти русси“. Но „азътъ“ продължава да си съществува само съ тѣзи разлики, че намѣсто български той става русски. Намѣсто да имаме работа съ единъ „азъ“, който може да говори и пише свободно, който може да се ползува отъ извѣстни конституционни права, ний имаме работа вече съ единъ „азъ“ преобразенъ споредъ нуждитѣ на рускиятъ суровъ животъ, но въпрѣки всичко това „азътъ“ си остава „азъ“. Най сетнѣ всѣки отъ насъ би се съгласилъ да претърпи и тѣзи тъмнична процедура, ако на крайтъ ни се отваряха портитѣ на раятъ. Но послѣдниятъ е тѣй далечъ, а руската груба дѣйствителностъ е тѣй бѣзка, щото ний се съмнѣваме, че ще се намѣрятъ много охотници да послѣдватъ г. Митакова. Па и освѣнъ това ако Руссия бѣше рай, то въ всѣкой случай бжджцитѣ обитатели на раятъ не ще се наслаждаватъ отъ него по дълго време, оъ колкото сж се наслаждавала Адамъ и Ева. И дѣйствително, тѣй като фаталниятъ и пагубниятъ „азъ“ ще продължава да съществува, то надали руската империя ще „прокпса“ повече отъ империтѣ на „Александра Велики, на Наполеона, Крума, Асѣна, Самуила и пр.“ Тука се явява единъ доста интересенъ въпросъ. И именно: защо г. Митаквъ не съвѣтва руситѣ да се откажатъ отъ личното „азъ“, което той счита за такова фатално и пагубно? Защо той тѣкмо наопаки насърдчава руситѣ като пише: „руссина казва: да, азъ съмъ русинъ и се гордѣя съ името си и той има право . . . понеже руското надмощие е гигантско, а стихията която се казва „Русска сила“ е застрашила и преклонила главата на нѣмцитѣ, французитѣ и монголцитѣ“? Защо вий ги такате така съзнателно къмъ явно опропастяване? Не, г. Митаквъ, това не ви прави честь! Такова зожелателство ний не очаквахме отъ васъ спрямо бжджцето ви отечество!

Г. Митаквъ проявява една внимателна грижа за „сиромашкиятъ грѣбъ на работника“. И за да помогне на послѣдниятъ тѣй е готовъ даже да се откаже отъ своето „азъ“. Но за да се помогне на сиромашкитѣ грѣбове, преди всичко трѣба да се премахне „чифутчината“. Г. М. е отишълъ да търси много далечъ, задъ Дунава, причината на работническото страдание. А въ сжщностъ то е по-близо и той повече отъ насъ и всѣки други би можалъ да я изучи на мѣстото ѝ. Така напр. редакторътъ на Н. Свобода освенъ камънаръ е билъ и притежателъ на една варница (къято игра извѣстна роля въ процеса на Бѣлчева), въ която той искавалъ около 200 или 300,000 оки варъ на годината. Както и самъ г. М. е заявявалъ, тази варъ е искавалъ не той, а неговитѣ работници. Ако тѣзи работници не бѣха съ

„сиромашки гърбове“, то тѣ не щѣха да идатъ да работятъ варницата на г. М. и той отъ своя страна не щѣше може продава варъ и да печели пари. Ето единъ ясенъ примѣръ, който показва че съществуването на сиромашкитѣ гърбове необходимо за успѣха не само на „чифутчината“ но и на Митакови предприятия, които между другото, споредъ М., не надмивали никога суммата 10,000 лева. Ясно е че, който иска да спомогне на „сиромашкитѣ гърбове“ трѣба да търси срѣдство, съ което да се премахне нуждата отъ съществуването на „сиромашки гърбове“. Съ други думи трѣба да се премахне раздѣленieto на господари и работници. Това може да стане само ако „предприятията“ съ които се занимаватъ Митаковци, Грозевци и др. дребни и едри капиталисти преминатъ въ рѣцѣтъ на самитѣ работници. Това не е въ интереса на Митаковъ, Грозевъ и С.-ие, но това е въ интереса на „сиромашкитѣ гърбове“. Това е още въ интереса на справедливостта. Тѣй напр. г. Митаковъ влага въ своята варница 10,000 лева и на краятъ на годината излиза да кажемъ, че той получилъ печалба 25% и тѣзи 10,000 лева сж преобърнали въ 12,500. Но кой е изработилъ тѣзи варъ — Работниците. Тѣ сж родили спечеленитѣ 2500 лева. Справедливостта го ивисква што да не отидатъ въ джеба на Митаковци, както това става сега, а да останатъ на тѣхнитѣ балци — работниците, както това искатъ социалиститѣ.

Тука ний свършихме разгледването възгледитѣ на „единъ сериозенъ вѣстникъ пълненъ съ значение, редакцията на който исхожда отъ чисто естествена, искрена и практическа точка и се ръководи отъ истинскитѣ интереси на славянството“ Че *Н. Св.* е сериозенъ и пълненъ съ значение вѣстникъ, въ това никой не сѣ е съмнѣвалъ и не ще се съмнѣва. Сжщото и за естественността на неговата исходна точка, защото всичко е естествено на този свѣтъ и растението на тиквитѣ е тѣй естествено, както и растението на всички други растения. А да ли неговата точка е практическа и удобна, ний оставяме да рѣши шефа на истинскитѣ руссофили, г. Цанковъ, който макаръ и да е „50 годишенъ ратникъ за българската свобода“, за честнитѣ и свободолюбивитѣ хора си остава първъ русски комиссионеръ въ България за прокарването на рускитѣ нечисти стоки. Найсетнѣ да ли *Н. Св.* защитява добръ славянскитѣ интереси, това е работа на славянското благотворително общество, което не ще закѣснѣе да възнагради — ако той заслужава — г. М. за неговата защита, ако вече не го е възнаградило то.

На самата статия ний гледаме като на едно вѣрно отражение на душата на единъ дребенъ предприемачъ и господаръ, който току що е оставилъ търговския си тефтеръ за да пише статии и който както всичко тѣй и полигиката иска да испълни съ своитѣ постоянни оплаквания, че земанieto-даванието не върви, че търговията спрѣла — съ една дума, който не масли освѣнъ за своитѣ дребни едри работи.

Въ неговиятъ духъ има мѣсто само за една мисль, която той на своитѣ плакливъ языкъ нарича: да турни редъ на работата си. А тѣй като Руссия, минува за държава която, подобно на магарето на Настрадаина, щедро сипи по пѣтя полимпериади, то естествено е што той да се погрижи за нейното господство на Балканскитѣ полуостровъ. Че русското господство ще заличи неговата народностъ това за него е безразлично. Той не е дорасълъ даже до националното чувство, което съ време отстъпва мѣсто на чувството на международна солидарнотъ. Че Руссия ще унищожи всичкитѣ политически права съ които се ползуваме днесъ при единъ конституционенъ режимъ — това го оставя напълно студень. Съ една дума Митаковци сж рожби на една низка култура, толкова назадничава колкото назадничаво е и дребното производство въ сферата на което тѣ живѣятъ. Този дребно-буржуазенъ типъ ний ще срѣщнете твърдѣ често. Ако се вгледвате добръ вий ще го откриете и подъ европейскитѣ лакъ на голѣмата частъ отъ нашитѣ политически мъже.

На самата статия ний гледаме като на една до циничностъ открита защита на дребниятъ предприемачески и търговски капиталъ. Тѣзи тенденция се прокарва чрѣзъ цѣлъ редъ глупости и противорѣчия, неразбрани термини и фактически невѣрности. Но съ тѣзи достоянства се отличаватъ почти всичкитѣ руссофилски произведения. А противорѣчията съставляватъ не само економическата, но и духовната основа на дребнобуржуазията. Това сж *органическитѣ* недостатѣци на цѣлъ классъ и сж тѣй непоправими, както и органическитѣ недостатѣци на оглѣлнитѣ личности. Или както само гробътъ исправя гърбицитѣ тѣй сжщо само економическата смъртъ на дребната буржуазия ще я извади отъ нейната нерѣшителностъ и непослѣдователностъ.

На свършване ний искаме да приведемъ нѣколко цитати изъ *Н. Свобода* да се убѣди още повече читателя, че тя е вѣстникъ „сериозенъ и пълненъ съ значение“. Нека кажемъ прѣди всичко че г. М. нарича убийството на Стамболова „оригинално“ и още че той упорно нарича Македония „Сѣверна България“. Слѣдъ това слушайте: „ . . . Българина отъ Сѣверна България (тука е думата за истинска Сѣв. България. Авт.) пшпка подъ черното иго на чифутина . . . българина отъ Южна България *е може претрупанъ отъ нелестности*“. На друго мѣсто: „ . . . А това ще рѣче *че политическитѣ хоризонтѣ надъ Балканитѣ продължава да се съгстява . . .*“ Вижда се че г. Митаковъ си въображава хоризонтътъ за нѣщо отъ родътъ на неговиятъ цементъ, съ който той постила тротоаритѣ и подлѣжащо на съгстявания и разредявания. Но слушайте по-нататѣкъ: „Надалечъ се чуватъ гърмежи и подъ главитѣ ни се слуша подземно бучение“ и пр. и пр. защото има още много подобни стилистически чудовищности. Но както противорѣчията тѣй и това е въ духътъ на руссофилската литература. Защо г. Митаковъ да не може да каже: „предъ насъ стои *грамадна гранитна скала на въковетѣ*

и ний ви питаме: защо Александръ Велики не е прокопсалт. —
 — Защо той, повтаряме да не може да каже това когато Бендеревъ може каза: „бжджето на земнияя шаръ е обезпечено за нашата матишка Руссия“? Когато г. Ризовъ открил съществуването на „нравствената нечистоплътност“ и се борил противъ „зоологическия животъ на народитѣ“? Когато г. Митаконски пише че: „гласътъ на Нева наедно съ този на Сена“ ще даде на Австрия да разбере колко малко е направила смразяването между освободенитѣ и освободителитѣ“? А кои отъ васъ, читатели на *Стара-Планина*, не е забѣлѣзълъ какъкъ отвратителенъ, несносенъ и неграмотенъ бългърски язици се пишатъ уводнитѣ статей на тозъ вѣстникъ? Вий всички сте хубави, г-да руссофили!

За Стамболовъ г. М. още пише че „отъ най нищожни и развалени хора си създаде съпартизани които, за да му бждатъ полезни направи ги честни, богати и благородни“. Кой знае? Може би г. Митаконъ между другитѣ има предъ видъ и себе си защото той, както пише *Знаме*, билъ Стамболовъ шпионинъ и получавалъ отъ Стамболова подкупни, като се намиралъ въ нѣ какви си „интимни“ отношения съ него. Нищо удивително: кражба, безчестието, злоупотребленията, продажността не сж липсвали и не липсватъ на защитницитѣ на Славянството. Така князь Мещерский — редакторъ на *Гражданинъ* единъ отъ отчаянитѣ защитници на славянството е уловенъ въ злоупотребления и кражди на държавни пари въ съдружие съ другъ единъ кметъ-поетъ Голщейнъ-Кутузовъ. И знае ли кой е последниятъ? Сжщиятъ който се подвизаваше презъ м. Юлий въ *Славские*, гдѣто излѣзе едно негово отворено писмо до *Драгана Киряковича* (Цанкова). Въ въпросното писмо, гдѣго се говореше за християнскитѣ намѣрения на Руссия, князътъ влѣхва — Кутузовъ представляваше себе си за най благочестивъ и смиренъ християнинъ!

Не знаемъ какъкъ приемъ ще намѣрятъ нашитѣ забѣлѣжници върху Митаконъ и С-ие между „истинскитѣ руссофили“, на които той се явява знаменосецъ. Нека тѣ бждатъ спокойни въ всѣмъ случай! г. Митаконъ ще си остане тѣхенъ. Дѣйствително той би съставлявалъ гордостта на всѣка партия. Всѣка партия би искала да го има въ първитѣ свои редове. Но уви! това е една неиспълнима мечта. Г. Митаконъ е недостѣпенъ за насъ: 1) по своята неподкупность и честность, която отива до тамъ, щото той съ равно усърдие служи вчера на Стамболова, а днесъ на рускиятъ царъ А и освѣнъ тсва и у насъ пари нѣма. 2) Той е недостѣпенъ за насъ, защото е твърдъ въ своитѣ убеждения като „гранитната скала на вѣковетѣ“. А освѣнъ това ний не би отишли да го убѣждаваме, защото предполагаме у него толкова разсъдъкъ, колкото разсъдъкъ има въ правенитѣ отъ него ефтини тротоари.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Арменското революционно движение. — Програмата на *Хенчакистите*. — Цариградската демонстрация — Въстанието въ Зейтунъ. — Мъжитъ въ турските затвори — Кланпята въ Ерзерумъ, Дяръ-Бекиръ, Сивасъ, Амазие, Маршванъ. — Турската администрация. — Партията „Млада Турция“ — Намѣнитата на Европейската дипломация — Административнитъ реформи. — Поведѣнието на руската и английската дипломация. — Руската преса и Арменскиятъ народъ. — Рѣчьта на Либкнехта на Бреславскиятъ конгресъ. — Процесътъ на Либкнехта. — Новитъ преслѣдвания въ Германия — Сергѣй Степнякъ (Кравчинскъ).

Девъ години и половина вече — считаме за начало Марзованскитъ стълкновения — какъ Арменскиятъ народъ води юнашка кървава борба за свобода и независимостъ. Но ний бързаеме да се поправимъ, защото може би не съвсѣмъ вѣрно употребяваме терминътъ „народъ“, къ ето може да даде да се помисли, че арменцитъ: еднодушно и най главно исходящи отъ едни и същи начала се стремятъ къмъ една и съща цѣль. Обаче фактически това не е тъй. Въ Армения има различни партии, съ различни политически и общественни мировъзрѣния и тенденции. Ний можемъ да кажемъ, че въ Армения има двѣ течения, като оставяме на страна малкитъ поточета, които съставляватъ тѣзи двѣ главни течения. Отъ една страна имаме чиститъ патриоти, идеолози на арменскитъ срѣдни и висши слоеве — на арменската буржуазия, които въ освобождението на Армения виждатъ една *цѣль* и отъ друга страна социалъ-революционното течение, което въ добиванieto на свободата и независимостъта вижда само едно *средство* за достиганieto на цѣльта, която се състои въ *пълното економическо и общественно освобождение на работниятъ народъ*. Последнѣното течение е извѣстно още подъ името *хенчакистка партия* (отъ главния тѣхенъ органъ *Хенчакъ* — Камбана). За дѣятелността на Хенчакиститъ ний писахме подробно въ *Другарь* (1893) и *День* (1894) за да се задоволимъ сега да напомнимъ, че като организация Хенчакиститъ съществуватъ отъ 8 години насамъ. Презъ това време тѣ постоянно сѣ издавали *Хенчакъ* — централниятъ имъ вѣстникъ, койго е билъ редактиранъ отъ главния комитетъ обитающъ, едно слѣдъ друго, Женева, Атина и сега Лондонъ. Освѣнъ *Хенчакъ* партията располага двесъ съ единъ иллюстриранъ полумѣсечевъ в. *Аптакъ* (Плѣвеница) и съ едно тримѣсечно списание *Харипатъ* (Идея). За пропагандата и агитацията партията още си служи съ периодически издания: брошури (между които много отъ общезвѣстнитъ

социалистически съчинения), манифести и лѣтяци листове. Но най-главното сръдство за разпространяването на нашитѣ идеи е била уснатата проповѣдь вършена върѣдь самия народъ отъ рѣшителни и предани апостоли, като Шимавовъ, Муратъ, Захариянцъ, Ханъ и др. едни отъ които увѣнчаха своето дѣло съ геройската си смъртъ — като Захариянца — а други лѣжатъ изъ затворитѣ. Минималната программа на нашитѣ арменски другари, която вземаме изъ брошурата ¹⁾ на нашия другаръ Автасъ Назарбека — редакторътъ на *Хенчакъ* — е слѣдующата:

„1) Равенство на всички граждани предъ законътъ и основнитѣ политически права, а именно 2) свобода на словото, на печата, съвѣстѣта, митингитѣ, сдружаванията и изборитѣ; 3) гаранция на личната свобода и неприкосновенностъ (Habeas Corpus); 4) пълно раздѣление на църквата отъ държавата и издържавието на духовенството отъ религионитѣ общини съгласно каноническитѣ закони, както това се е практикувало отъ незапомнитѣ времена за арменцитѣ въ Турция, Руссия и Персия и 5) военната служба да се распространи и на християнитѣ и да се унищожатъ всички привилегии давани на турцитѣ“. Що се отнася до централното управление хенчакиститѣ искатъ: 1) християнски главенъ управителъ избранъ отъ всичкитѣ държави срочно или пожизнено; 2) Народно Собрание съставено отъ депутати избирани чрезъ всеобщо и еднакво гласоподавание безъ да се обръща внимание на религиознитѣ различия. Собранието ще има за цѣль изработването чрезъ болшинство на всички политически, икономически и общественни закони; 3) главниятъ управителъ трѣбва да избере изъ сръдата на събранието 10 души, които да съставляватъ административниятъ съвѣтъ и изпълнителната властъ; 4) употребителниятъ языкъ въ Собранието, административниятъ съвѣтъ и сѣдилицата да бѣде арменския“.

Послѣдниятъ цункъ, който дава едно преимущество на християнитѣ върху мюсюлманитѣ, Назарбекъ иска „не като арменски патриотъ, а като безпристрастенъ наблюдателъ. Математическото равновѣсие, между християни и мюсюлмани, е практически невъзможно, а отъ друга страна опитътъ е показалъ, че въ смѣсенитѣ учреждения християнитѣ сж по акуратни отъ мюсюлманитѣ“. Да не испущае изъ предъ видъ, че тѣзи искания се отнасятъ до мало-азиятскитѣ вилаети.

Ако ний обрзнахме вниманието на читателя си най-главно върху Хенчакиститѣ, а не върху другитѣ партии, то не е отъ политическа пристрастностъ — тъй като Хенчакиститѣ сж *наши другари* — а защото фактически то е най-силното течение въ Армения. Неговитѣ организации и комитети сж прѣснати по цѣлата страна и тѣ играеха и играятъ най-преобладающа роль въ събитията, на които театрътъ е сега Армения.

¹⁾ The voice of the Armenian Revolutionists etc. by Avetis Nazarbek (Editor of the „Huntchak“). London. (1895).

Слѣдъ Сасунскитѣ кланія, за които ний, писахме онази година въ *Социалистъ* споредъ автентичнитѣ свѣденія, които ни доставиха арменскитѣ другари и гдѣто арменцитѣ храбро защитаваха своето достойнство и арменскитѣ свята честь, гдѣто една благородна дѣвойка на име *Ашкенъ* за да не падне въ рѣцѣтъ на кюрдитѣ се хвърлила въ една камениста пропастъ — слѣдъ тѣзи събитія въ Мала Азия настѣпи тишина. Но тя бѣше само временна. Сериозната борба щѣше да захване отъ сега нататкъ. Борбата не кара много да я чакатъ. Тя се появи скоро и се започна съ прочутата Цариградска демонстрация. Цариградъ вижда вече втори пътъ голѣма арменска демонстрация. Първата стана още въ 1889 г., но тя по своята пълнота и по послѣдствіята си отстъпва въ много на втората, която стана презъ м. Септемврий тази година.

Течението на събитіята е слѣдующето. Цариградскитѣ арменци или по-скоро работници и занаятчий въ Цариградъ, — защото богатитѣ и високопоставени арменци, които сж многобройни въ Цариградъ сж се държели всѣкога на страна или даже сж противодѣйствували сжщо както и арменцитѣ богаташи въ провинцията, тѣй напр. въ Ерзерумъ тѣ подали едно заявление до Шакиръ Паша, гдѣто силно осжждали поведѣнието на революционеритѣ и изявявали свсето най дълбоко вѣрноподанство — и така арменцитѣ работници и занаятчий въ Цариградъ подписватъ едно прошение до Високата Порта, въ което тѣ искатъ поскорошното въвеждане на реформи въ Армения. Прощението било съставено въ твърдѣ миролюбивъ духъ. За да му дадатъ по голѣма сила и да покажатъ на Портата както и на Великитѣ сили, че фигурирающитѣ подъ него подписи сж живи и че тѣ не ще оставятъ да се забрави, арменцитѣ рѣшили лично и вкупомъ да поднесатъ прощението На урѣчния денъ се събиратъ въ арменския край на Кумъ Капу. арменскиятъ патриархъ съвѣтвалъ народа да почака и да потерпи, като представлявалъ плачевнитѣ послѣдствія, които може да има една откритая демонстрация. Нородътъ, който разбиралъ, че всѣка минута употребена въ чакание е изгубена минута, отговорилъ на миролюбивитѣ патриархови съвѣти съ войнственитѣ викове: „Доста сме чакали! Нашето рѣшение е твърдо. Ний искаме смъртъ или свобода!“ При тѣзи думи събраното много хилядно множество потегля на малки групи къмъ портата. Но на пътя се испрѣчва жандармерията, която спира множеството! Серветъ Бей, командантътъ на жандармерията, предлага на арменцитѣ да се разотидатъ и предадатъ нему прощението. Ако цѣлѣта на арменцитѣ бѣше да дѣватъ прошение чрѣзъ полицията тѣ не щѣха и да се събиратъ. А еднѣжъ се събрали — достойно трѣбваше да идатъ до край. За арменцитѣ се застъпва *Бедросъ Кафеджи* единъ отъ тѣхнитѣ видни водители. Положението на този гражданинъ свидѣтельствува за широко популярния и масовия характеръ, който е имала демонстрацията и за тѣзи общественни слесе, които сж участвували въ нея. Бедросъ е настоявалъ на правото на арменцитѣ да си подадатъ сами прощението, Но стоението една срѣщу

друга на тѣзи двѣ, естествено неприятелски армий — народътъ и жандармерията било извършило вече своето дѣйствиe. У арменците твърдѣ обяснимо се е явило желанието да се защитятъ както пъкъ у жандармитѣ — у тѣзи пуснати по ловъ копои — близо до своитѣ жертви се е появило стремлението да нападнатъ. Ето и изгърмяване неизвѣстно отъ коя страна е послужило за сигналъ на кървавата борба, първитѣ жертви на която били Бедросъ Серветъ Бей. На полицията дошле нови поддрѣбления и тя скоростно распъснала неворъжениятъ народъ. Но тука се начева истинска трагедия. Полицията подпомагана още отъ турското население озвѣрено отъ видѣтъ на кървавата битка, се впуцатъ слѣдъ арменците и се захваща общо клание. Много арменци били съсѣчени по улицитѣ. Единъ английски кореспондентъ съобщава на своитѣ вѣстникъ за тѣла, о които той се е спъвалъ по пътятъ. Споредъ същиятъ кореспондентъ на Times около 500 души били арестювани. Върѣлъ самиятъ дворъ на полицията били убити 8 обезоружени арменци. Голѣма частъ отъ арменцитѣ за да се спасятъ скриватъ се въ черквата на Кумъ-Калу, отъ гдѣто тѣ не излѣзоха освенъ слѣдъ нѣколко лева придружени отъ драгоманитѣ на европейскитѣ посланници въ Цариградъ.

Вѣтрѣтъ понесе искритѣ отъ цариградскитѣ огнь и скоростно цѣла Мала Азия пламна. Слѣдъ кланието на Цариградъ станало едно слѣдъ друго или едновременно кланета въ Диаръ-Бекиръ, Трабзундъ, Битлисъ, Ерзерумъ, Сиваса, Зейтунъ, и въ всичкитѣ по-главни анадолски градове и села. На нѣкои мѣста първи начеваха турцитѣ, а арменцитѣ, които немсжаха да се оставятъ да ги исколятъ като кучета, се защитяваха. На друго мѣсто самитѣ арменци прибръваха да въстанатъ и да се запитявалъ отъ неминуемото клание. Ето вече четири мѣста почти какъ телеграфътъ ни съобщава една и съща новина: убийства, пожари, грабежи и клания. Ний ще видимъ по-нататкъ листата на жестокоститѣ и насилията, които сж се извършвали въ Мало-Азиатскитѣ вилаяти. За сега нѣка отбѣлѣжимъ, че споредъ едни числото на жертвитѣ възлиза на 40,000, а споредъ други на 60,000, а количеството на материалнитѣ загуби пресмѣтатъ да е 230,000,000 словомъ двѣстѣ и тридесетъ милиона лева. Не ще съмнѣние че много по-голѣмата частъ, ако не и всичката, на тѣзи както челоуѣчески тѣи и материални жертви се падатъ на арменцитѣ.

Единъ отъ най-важитѣ епизоди изъ слбитията въ Мала Азия е въстанието въ Зейтунъ. Арменцитѣ не дочакали часътъ на клането, въстанили сами като взели въ плѣнъ мѣстниятъ гарнизонъ, разрушили мостътъ Хамидие и распространили революционната си диктатура още на околността, на селата: Исмаилъ, Трукуръ, Хиссаръ, Бенгемъ. Турското правителство испраца войска, но въстаницитѣ сполучливо отбѣсватъ всички нападения. Тѣ се продържаха почти два мѣсеца и само преди три дена на 13/25 Декемврий Зейтунъ се е предалъ на турцитѣ. Лаконическата официозна телеграмма, която извѣства за това събитие прибавя още че загубитѣ

арменцитѣ били 2500 души, когато отъ страна на турцитѣ има била загубена 250 души. Българскитѣ читатели, които познава Перуцица и така разбира каква грозна дѣйствителностъ се крие подъ тѣзи думи. Преди всичко вѣкоу разбира, че тѣзи 2500 нещастни души сж били не избити, а исклани

За да бѣде картината пълна, ний ще приведемъ тука описанието на клането, които нѣкои вѣстници давалъ върху арменскитѣ ужаси. Преди всичко нека кажемъ нѣколко думи за мъченията на които били хвърлени арменцитѣ въ турскитѣ затвори. Единъ английски журналистъ, който лично е отишелъ да прави аягета на мѣстото, пише въ Contemporary Review една статия, въ която между другото има и слѣдующото: „Малкасъ Агаджаниянъ и Серапъ Агаджаниянъ изъ Авзута (Мущъ) били бити до изгубване на съзнание. Първиятъ билъ прооренъ на 8 мѣста съ калено жезло, а вториятъ на 12. Също испатилъ и Гагоръ Серайсеоръ. Послѣ били изнасилвани. Корка Мардаянъ изъ селото Семоль билъ също жестоко битъ и послѣ го накарали да стои 48 часа неподвижебъ като предварително му търпали коститѣ. Слѣдъ това Мулазимъ Хаджи Алиевъ и тѣмвичаритъ Абдулъ Керимъ го накарали да имъ направи „шейтанъ-топу“ (дяволско оръжие), което се състоило съ смъртъта на жертвата. Той билъ въ затвора 45 години. Мекитаръ Сафорианъ и Катко Балабанъ били поддрѣвени на сжщитѣ мъки. Първиятъ билъ всичко на 15 години, а вториятъ на 13“. Подобни примѣри, изъ които ний избрахме най-типичнитѣ. Дилонъ изброява съ десетки. Дилонъ расправя още и за направениятъ съндѣкъ“, който единъ затворникъ му описва тѣи: „Той е единъ долапъ толкова голѣмъ колкото да се побере единъ килограмъ мѣхъ. Затворения въ него не може нито да се облегне, нито да се движе, нито да се мърда защото по стенитѣ му има набити гвоздеи . . .“

Другъ единъ европейски журналистъ, кореспондентитъ на Парижския в. Le Matin ето какъ описва по расказитѣ на очевидци въ боя отъ 15/27 Ноемврий кланията въ Трабзундъ и Диаръ-Бекиръ:

„Въ Гюмхане, Трабзундския Вилаятъ, на 12/25 Октомврий били исклани арменски жители сж исклани. Мѣстността е опустошена, селата изгорени, мъжетѣ исчезнали, женитѣ, дѣцата и стацитѣ сж скитатъ по полетата безъ покривъ, безъ средства, безъ храна. Стѣнитѣ сж покрити съ потресающе обезобразени трупове. Петъ дена слѣдъ това, Ерзерумъ, столицата на вилаятътъ, е на свой редъ падналъ на кланията. Споредъ една официална нота на Портата на Мала Азия триста и петдесетъ (350) убити арменци, а само 12 мюсюлманци. Дѣца и жени, които сж опитали да бѣгатъ, били хвърляни

1) Мъчение което се състояло въ вързване на рацитѣ и краката и претърпяване на послѣднитѣ презъ нрвитѣ.

друга на тѣзи двѣ, естествено неприятелски армий — народът и жандармерията било извършило вече своето дѣйствиe. У арменците твърдѣ обяснимо се е явило желанието да се защититъ като пълкъ у жандармитѣ — у тѣзи пуснати по ловъ копои — близо до своитѣ жертви се е псявило стремлението да нападнатъ. Една изгърмяване неизвѣстно отъ коя страна е послужило за сигналъ на кървавата борба, първитѣ жертви на която били Бедросъ и Серветъ Бей. На полицията дошли нови подкрѣпления и тя скоро расприснала неворъжениятъ народъ. Но тука се начева истинската трагедия. Полицията подпомагана още отъ турското население, озвѣрено отъ видѣтъ на кървавата битка, се впуцатъ слѣдъ арменците и се захваща общо клание. Много арменци били събѣчени по улицитѣ. Единъ английски кореспондентъ съобщава на своитѣ вѣстникъ за тѣла, о които той се е спѣвалъ по пътятъ. Споредъ сѣщиятъ кореспондентъ на Times около 500 души били арестовани. Върѣдъ самиятъ дворъ на полицията били убити 8 обезражени арменци. Голѣма частъ отъ арменцитѣ за да се спасятъ скриватъ се въ черквата на Кумъ-Калу, отъ гдѣто тѣ не излѣзоха освѣтъ слѣдъ нѣколко дена придружени отъ драгоманитѣ на европейскитѣ посланници въ Цариградъ.

Вѣтрътъ понесе искритѣ отъ цариградскитѣ огънь и скоро цѣла Мала Азия пламна. Слѣдъ кланието на Цариградъ станаха едно слѣдъ друго или едновременно кланета въ Диаръ-Бекиръ, Трапезундъ, Битлисъ, Ерзерумъ, Сиваса, Зейтунъ, и въ всичкитѣ по-главни анадолски градове и села. На нѣкои мѣста първи начеваха турцитѣ, а арменцитѣ, които немсжаха да се оставятъ да ги исколятъ като кучета, се защитяваха. На друго мѣсто самитѣ арменци прибѣрраха да въстанатъ и да се защитяватъ отъ неминуемото клание. Ето вече четири мѣста почти какъ телеграфътъ ни съобщава една и сѣщъ новина: убийства, пожари, грабежи и клания. Ний ще видимъ по-нататкъ листата на жестокоститѣ и насилията, които сѣ се извършвали въ Мало-Азиатскитѣ вилаяти. За сега нека отбѣлѣжимъ, че споредъ едни числото на жертвитѣ възлиза на 40,000, а споредъ други на 60,000, а количеството на материалнитѣ загуби пресмѣтатъ да е 230,000,000 словомъ двѣстѣ и тридесетъ милиона лева. Не ще съмнѣние че много по-голѣмата частъ, ако не и всичката, на тѣзи както чловѣчески тѣй и материални жертви се падатъ на арменцитѣ.

Единъ отъ най важнитѣ епизоди изъ слобитията въ Мала Азия е въстанието въ Зейтунъ. Арменцитѣ не дочакали часътъ на клането, въстанаи сами като взели въ плѣнъ мѣстниятъ гарнизонъ, разрушили мостътъ Хамидие и распространили революционната си диктатура още на околността, на селата: Исмаилъ, Трукуръ, Хиссаръ, Бевгемъ. Турското правителство испраща войска, но въстаницитѣ сполучливо отблѣсватъ всички нападения. Тѣ се продължаха почти два мѣсеца и само преди три дена на 13/25 Декемврий Зейтунъ се е предалъ на турцитѣ. Лаконическата официозна телеграмма, която извѣства за това събитие прибавя още че загубитѣ

арменцитѣ били 2500 души, когато отъ страна на турцитѣ има били убити. Българскитѣ читателъ, който познава Перущица и какъ разбира каква грозна дѣйствителностъ се крие подъ тѣзи думи. Преди всичко въѣкой разбира, че тѣзи 2500 нещастни души сѣ били не избити, а *исклани*.

За да бѣде картината пълна, ний ще приведемъ тука описанието, които нѣкои вѣстници даватъ върху арменскитѣ ужаси. Преди всичко нека кажемъ нѣколко думи за мъченията на които арменци били подхвърлени въ турскитѣ затвори. Единъ английски журналистъ, който лично е отишелъ да прави анкета на мѣстото, пише въ Contemporary Review една статия, въ която между другото има и слѣдующето: „Малкасса Агаджаниянъ и Серавъ Малкассиянъ изъ Авзута (Мушъ) били бити до изгубване на съзнание. Първиятъ билъ *пропоренъ на 8 мѣста съ калено жемъзо*, а вториятъ на 12. Сѣщо испатилъ и Гагоръ Серайсеоръ. Послѣ били изнасилвани. Корка Мардаианъ изъ селото Семоль билъ сѣщо жестоко битъ и послѣ го накарали да стои часа неподвижеть като предварително му *търнали* коситѣ. Слѣдъ това Мулазимъ Хаджи Алиевъ и тѣмвичаритѣ Абдулъ Калеръ го накарали да имъ направи „шейтанъ-топу!“ (дяволско оръжие), което се *свършило съ смъртта на жертвата*. Той билъ затворенъ на 15 години. Мекитаръ Сафориянъ и Катко Балабанъ били подхвърлени на сѣщитѣ мъжки. Първиятъ билъ всичко на 15 години, а вториятъ на 13“. Подобни примѣри, изъ които ний избрахме най типичнитѣ Дилонъ изброява съ десетки. Дилонъ расправя още и за неправениятъ съдѣкъ“, който единъ *затворникъ* му описва тѣй: „Той е единъ долапъ толкова голѣмъ колкото да се побере единъ мѣхъ. Затворения въ него не може нито да се облегне, нито да се спие, нито да се мърда защото по стенитъ му има набити *воздеи* .. На тѣзи мъка бѣше наказанъ учителътъ Маркаръ съ още нѣколко свои приятели. Затворенитѣ държатъ въ долапа 24, 36, 48 часа — въобще колкото се случи . . .“

Другъ единъ европейски журналистъ, кореспондентивъ на Парижския в. Le Matin ето какъ описва по разказитѣ на очевидци въ боя отъ 15/27 Ноемврий *кланията* въ Трапезундъ и Диаръ-Бекиръ:

„Въ Гюмхане, Трапезундския Вилаятъ, на 13/25 Октомврий арменски жители сѣ исклани. Мѣстността е опустошена, селата изгорени, мъжетѣ исчезнали, женитѣ, дѣцата и стацитѣ се скитатъ по полетата безъ покривъ, безъ средства, безъ храна. Мѣтищата сѣ покрити съ потресяюще обезобразени трупове. Петъ дена слѣдъ това, Ерзерумъ, столицата на вилаятътъ, е на свой редъ театръ на кланията. Споредъ една *официална нота* на Портата умало триста и петдесетъ (350) убити арменци, а само 12 мюсюлмани. Дѣца и жени, които сѣ опитали да бѣгатъ, били хвърляни

1) Мъчение което се състояло въ вързване на рѣцтѣ и краката и претрѣпане на послѣднитѣ презъ първитѣ.

съ байонетитъ въ пламъцитъ (има войската е вземада въ кланието?). Старци *искърмушени* лѣжатъ по улицитъ. На тата хвърляли да вѣдатъ човѣшко мѣсо. На 3 Ноемврий смутитъ Ерзерумъ се подновили. Хиляда и петстотиятъ дюкяна и стотини къщи били разграбени. Градътъ е свършено съ — Най много звѣрства посочваатъ въ *Диарь-Бекиръ*. Кланията три дена на 1, 2 и 3 Ноемврий. Два дена *преди* това за е говорило въ мюсюлманскитъ събрания. Ето каква е равномѣтка на това, което турскитъ вѣстници наричатъ за предизвикване на грабежъ:

1,191 убити; 286 ранеги; 1690 разграбени къщи; 2,448 дюкяни. Освѣтъ това наброяватъ около хиляди жители навали. Между селенитъ — християни, които работятъ въ Бекиръ около 1000 души не сж се върнали по домоветъ си десетъ момичета и жени сж отнесени изъ градътъ. — Пресна 46 милиона лева загубитъ причинени въ Диарь-Бекиръ. 11 вилаетъ сж изгорени. Въ околността 6,000 семейства, ляди 30,000 души сж прѣснати безъ покривъ" . . . Но едно сание на *очевидецъ* ний срѣщаме въ *Kölnische Zeitung* отъ или 17 Декемврий, който получава отъ единъ нѣмски търговецъ слѣдующето писмо изъ Самсунъ (Трапезунтскитъ вилаетъ):

„...Търговскитъ ми работи ме повикаха въ началото на Ноемврий въ *Сивасъ* . . . На 13 Ноемврий азъ рѣшихъ да тръгна назадъ за Самсунъ и единъ день отнапредъ вече захвахахъ приготвявамъ, когато на близо до моето жилище се чуха шепчи гърмежи; въ същото време влѣзе моятъ домовладѣль като викаше силно, че турцитъ начвали да колятъ християни. Единъ погледъ презъ прозорецътъ ми показа едно извънредно движение между населението; всичко се стремеше съ сила да влѣзе въ къщитъ. Задъ тѣзи човѣшка тѣла слѣдвалъ банда софти въоръжени съ сопи, ножове и револвери, по натамъ *вгоржени солдати, които избиваха арменцитъ ако послѣднитъ успѣяха да се скриятъ въ къщитъ си*. Видѣтъ на това влѣзо бѣше ужасенъ. На улицата предъ моятъ прозорець лѣжаха много *трупове повече отъ които сж разбити черепи*. Но трѣбваше да влѣзо нѣщо по-грозно. Числото на жертвитъ презъ този день достигна може би 150-200 души; цифри не много голѣма, защото турцитъ се спуснаха да ограбватъ арменския пазаръ. На следващия день бѣше необикновено топло. Улицитъ бѣха пусти; време на време е чуваха по единъ гърмежъ и слѣдъ това пакъ настѣпваше тишина. Следъ обѣдъ градътъ се напълни съ селитъ отъ околността; турци, кюрди и ширгани пѣсрѣха улицитъ и втрѣсени сж всѣкавъ видъ смъртоносни оръдия, съ свѣтлинни погледи, лакоми за лесна плячка и жедни за християнска кръв. Твърдѣ лесно бѣше да се поспрѣчи на всичкитъ тѣзи елементи да влизатъ въ градътъ, защото въ Сивасъ имаше цѣлъ единъ полъхъ, но никъ не се помръдна. Въ четвъртъкъ сутринта мене ме събуди една силна стрѣлба. Кланията захващаха огни-

този пѣтъ въ единъ по-широкъ и по-ужасенъ размѣръ. На улицитъ се втургаха въ домоветъ на арменцитъ измѣкваха постелитъ на улицата и хладнокрѣвно ги колѣха предъ собственикъ имъ врати, а слѣдъ останалитъ, които искаха да избѣгатъ, уредваше единъ истински ловъ. „Долу християнитъ“, „Смъртъ на християнитъ“ — викаха отъ всички страни и жертвата падаше въ кървавамама смазана подъ ударитъ на фанатизираната тѣла. Мнози арменци бѣха съчени слѣдъ смъртта имъ. Всичко което намѣриха турцитъ — разграбиха го. Въ недѣля, следъ като француския консулъ — разграбиха го. Въ недѣля, следъ като француския консулъ американския консули направиха заявление въ Цариградъ, че турската се намѣси и очисти града отъ разбойническитъ шайки. Презъ това клание 15000 арменци сж убити, тѣхнитъ магазини, стоки и повечето отъ тѣхнитъ къщи ограбени и опустошени, така много въ течението на зимата много отъ тѣхъ ще измратъ отъ зимата. Отъ страна на турцитъ паднали само 7 души . . . Испѣдена отъ градъ шайки нападнаха на арменскитъ села изъ околността на градъ трѣбваше да чакамъ до 25, когато трѣгнахъ придруженъ азъ четирма заптии. Чрезъ Токатъ и Амазие азъ потеглихъ за Самсунъ. Отъ Сивасъ до Токатъ *лъжска по пѣтя около 200 души* на арменци, които искали да бѣгатъ и въ много отъ тѣхъ загинаха си впили зѣбитъ . . . Арменскитъ села по пѣтъ бѣха опустошени и изгорени, а самитъ жители избити или избѣгали по горитъ . . . Градъ Токатъ избѣгнахъ да испита същата съдба само благодарение на човѣшкитъ отнасяния на тамъ квартирующиятъ генералъ Мустафа Паша. Близо до Амазие се натъкнахме на човѣшки трупове; азъ тука виждахъ единъ обезглавенъ трупъ, който бѣше вече почти оголенъ отъ шакалитъ . . . Въ Марзовие паднали около 150 души и ако ужаситъ не сж взели размѣритъ на тѣзи въ Сивасъ има да се благодари на управителтъ Бекиръ Паша . . . Осемъ часа задъ Амазие иде Марзовиъ — градъ съ около 20,000 жители. Тука паднали около 300 души“. Най сегне случайниятъ дописникъ на Кьолнскитъ вѣстникъ свършва тѣи: „Азъ напустнахъ една страна, която въ продължение на много години я обходихъ нѣколко пѣти, която знаехъ въ цвѣтуеще състояние и която ми правеше постепенно впечатлението, че е обрѣчена да има едно голѣмо бѣдѣще — и оставихъ тѣзи страна въ една неподобна анархия, въ развалини, кръвъ и мизерия“. И мизерията, за която говори нѣмскиятъ търговецъ съ настѣпванието на зимата захвана да се чувствува много силно. Телеграфътъ всѣки день ни съобщава за опустошенията, които върши *гладътъ* между ограбеното арменско население. Въ тѣзи смислъ европейскитъ посланици, Арменскитъ Патриархъ и Високата Порта получаватъ всѣки день нови и нови оплаквания.

Тука ний привършваме съ описанието на арменскитъ ужаси. Сега нека кажемъ и нѣколко думи върху самия характеръ на кланието. Преди всичко нека забѣлѣжимъ, че то не е една *специфически турска черта*. Подобно едно повръщание на човѣка къмъ едно звѣрско състояние, което снѣма отъ него всичко, което му е

дала човшката култура, изключая пушката и револверът — едно състояние, казвамъ, се е срѣщало и срѣща и у другитѣ роди. За да не ходимъ да търсимъ примѣри въ историята на падна Европа, ний можемъ да прибѣгнемъ къмъ нашата собствена история. Не на едно мѣсто презъ Русско-Турската война българите отплащаха на турското население съ същата монета съ която слѣдното плащаше на българитѣ въ Батакъ и Перущица. Въ тѣхъ, като вѣмало турци се задъвелили да колятъ пиганитѣ. Сѣмъ исклавание на турското население е ставало и въ Добруджа единъ отъ тѣзи герои — който сега минува за единъ отъ най-големитѣ земледѣлци въ Балчишката околия и употребява парни машини — поднесълъ подаръкъ на руския главнокомандующъ въ Батакъ единъ чювалъ съ турски и татарски глави. Освѣнъ то колко почтени и състоятелни господа, които минуватъ за първи и видни граждани водятъ своето състояние отъ грабежитѣ кражбитѣ, които сж вършили надъ турското население въ времето на войната! „Тѣ ни клаха и ний ги клахме“ — ето съ какво хладнокръвие и спокойствие говори младия герой на Вазовото „Батакъ съмъ чичо“. Азъ слушахъ една Лозенградчанка да ми разправя не съ по малко спокойствие и хладнокръвие какъ турцитѣ и имъ откарвали говедата и имъ грабили домоветѣ. Тя ще съмнѣние, че у турцитѣ тѣзи инстинкти сж по силни, по малка разлика тѣ се срѣщатъ, ако не у всѣки модеренъ европеецъ то у всѣки ориенталецъ. И важното е значи да се видятъ причинитѣ, които създаватъ тѣзи звѣрщина и предизвикватъ нейното проявление. Вината не е въ природата на турчина, а въ общественни и политически режимъ, който съществува въ Турция. Причината е отсъствието на всѣка отговорна власт и наопаки въ съществуването на пълната административна анархия, която прави отъ всѣки заптия единъ султанъ. Но отъ друга страна тѣзи заптия е принуденъ да взема подкупъ, да злоупотрѣбва и да враждува защото той не получава платата си презъ цѣла година, а за да се живѣе трѣбватъ пари. Много насилие и произволи, много затваряния се вършатъ отъ административнитѣ власти за пари, защото всѣки ще предпочете да се откупи ако има пари, отъ колкото да остави да го смажатъ. Така насилията и произволнитѣ затваряния сж станали родъ търговия. Същото е и съ турскитѣ съдилища и въобще съ всичкитѣ турски учреждения. Чиновницитѣ и митницитѣ си взематъ платата още щомъ като събератъ митото, чиновницитѣ по пошитѣ и телеграфитѣ конфискуватъ за своя смѣтка различнитѣ такъи срѣщу постоянния дългъ, който тѣ иматъ да взематъ отъ държавата. Това се случавало на низкото стълба на административната стълба. По-високитѣ чиновници, управители, мютецарифи и др. сж въ постоянна интимностъ съ различнитѣ влѣхви, явни и тайни т. е. такива които обиратъ по пѣтищата и такива, които обиратъ чрезъ съдилищата, — а въ замѣна на покровителството, които имъ правятъ висшитѣ чиновници влѣхвитѣ дѣлятъ съ послѣднитѣ своитѣ плячки. Най-сетнѣ на върхътъ на

вличката тази система Султанътъ — воденъ отъ своитѣ евнуси и други харемни слуги, и по самото свое положение на абсолютенъ монархъ, най е голѣмъ подрѣжникъ на всѣка анархия. Министритѣ не съществуватъ свѣтнъ като слуги на този султанъ и за всѣка нещастна своя постѣпка тѣ рискуватъ да заплатятъ съ своята глава, както безъ малко това щѣше да бѣде случая съ Кямилъ-Паша и Салдъ-Паша—двама бивши велики везири, отъ които единътъ испратенъ на заточение въ Мала-Азия, а другия за да избѣгне мнителността султанска се скрива въ Англия като посланичество. — О въ друга страна всичкия този товаръ пада на рамената на работното население безразлично *християнско или турско*. Послѣдното единствено е задължено да служи въ войската и въ силата на самото това обстоятелство е турнато въ едно привилегировано положение къмъ християнското. Дѣйствително тѣзи привилегия е една отрицателна привилегия, во тя туря християнското население въ едно положение на подчиненъ къмъ владѣтель. На своитѣ солдати турското правителство плаща толкова колкото и на своитѣ чиновници и единствената награда, която имъ дава то е да имъ позволява грабежъ. Същъ такова е отношението и на кюрдското население къмъ турското правителство. Кюрдитѣ сж назначени да пазятъ границитѣ и тѣ хубаво или лошаво изпълняватъ тѣзи служба предъ персективата, че ще бѣдатъ, намѣсто всѣкаква плата, която не получаватъ никога, допуснати да ограбятъ християнското население. — Единъ *сносць редъ* щѣ може да се въведе, ако турската политическа система претърпи едно коренно промѣнение и ако нови общественни слоеве излѣзали изъ арменската и турската сръдни класи, се турятъ на чело на управлението и освѣтятъ една парламентарска система.

Ний казваме и изъ турскитѣ сръдни слоеве, защото въ тѣзи слоеве на самото турско население расте неудоволствието противъ правителството. П не ще съмнѣние че настоящата турска система, при която търговията, занаятитѣ, индустрията и въобще поминкитѣ каратъ едно принудително съществувание — не ще съмнѣние, повтариме, че такава една система не е въ интересътъ на голѣма частъ отъ самото турско население. Най добро доказателство за това е съществуването и дѣятелността на партията „Млада Турция“. Още наскоро сѣдъ цариградскитѣ размирици европейскитѣ вѣстници съобщаваха за арестуването и *звѣрлянието въ морето* на около 50 члена принадлежащи къмъ „Млада Турция“. Обаче самия фактъ за съществуването и дѣятелността на тѣзи партия се потвърждава отъ възванието, което тя е налѣпила по улицитѣ на Цариградъ презъ нощта на 7 Декемврий (новъ с.) Въ това възвание се приказватъ „да се съединятъ студентитѣ, чиновницитѣ и войската безъ различие на вѣра и народност“. При канватъ се народитѣ населяющы империята да искатъ реформи чрезъ пршешия и делегации до управителитѣ и Портата и да искатъ *въстановлението на обѣщаната въ 1876 Конституция*. „Звѣрствата на деспотизма, слѣдва п-нататѣкъ възванието, сж неискореними, ако

липса *съюзът на народитѣ*. Солдатитѣ не ще бждатъ джелати не ще стрѣлятъ върху своитѣ брати. Никой не дава доброволна свобода и тя трѣбва да се иска“. Възванието иска да излѣзатъ на чело на управлението хора честни, способни и преданни на народътъ. Това либерално възвание е подписано отъ „*Отомански комитетъ на единството и прогреса*.“

* * *

Събитията въ Турция представляватъ още една любопитна страна — намѣсата на Европейскитѣ сили — която и пристѣпваме да разгледаме.

На Истокъ, въ Турската Империя, сж ангажирани интереситѣ на всичкитѣ европейски държави и правителството на всѣка отъ тѣхъ на свой маниеръ иска да се възползува отъ тѣзи събития. Да *експлоатира* тѣзи събития трѣбаше да кажемъ ний по-право защото предметъ на тѣхнитѣ грижи бѣше и е не арменския народъ а турското наслѣдство. Тази политика на Европейската дипломация ний намираме вѣрно изобразена въ една синтетическа рисунка появивша се въ *Аптакъ* слѣдъ Сусанскитѣ клания. Надъ едно поле, по което лѣжатъ натъркалени убититѣ и искланитѣ жертви, на което има издигнати бѣсилки, а на други единъ планъ издигната тъмница съ рашетясти врата, задъ които окованъ въ вериги съ стиснати конвулсивно о желѣзнитѣ пръчки на вратата рждѣ стои единъ затворникъ — надъ това поле се носи единъ орелъ хищнически погледъ на който устременъ къмъ натъркаленитѣ лешове твърдѣ ясно ви говори за неговитѣ намѣрения. И този орелъ, който носи на крилата си четири представителя — (Англия, Руссия, Франция и Турция) не е никой други освѣнъ европейската дипломация.

Но нищо не ще говори по-убѣдително отъ изложението на самитѣ факти.

Въ чл. 61 на Берлинскитѣ Трактатъ се казва: „Високата Порта се задлъжава да реализира незабавно подобренията и реформитѣ, които изискватъ мѣстнитѣ нужди на обитаванитѣ отъ арменцитѣ провинции и да имъ гарантира безопасността отъ черкезитѣ и кюрдитѣ“. Отъ друга страна, споредъ Англо-Турската конвенция отъ 4 Юний 1878 г. „Портата се обѣщава на Англия да въведе въ Мала Азия нужнитѣ реформи за добрата администрация и покровителството на християнскитѣ подданници“. Тези е юридическата основа за намѣсата на европейскитѣ държави. Тѣзи намѣса се прояви първо и главно въ меморандума, който Англия, Руссия и Франция дадоха на Портата на 11 Май (новъ с. Въ този меморандумъ се искаха административни реформи, амнистия за всички политически, престѣпници, съставението на единъ смѣсена комиссия отъ турци и християни, която да разгледа всичкитѣ висящи углавни процеси и постояненъ европейски контролъ. Какъ вижда читателътъ всички тѣзи „реформи“ оставятъ непокътнатъ самиятъ принципъ на деспотическото управление и слѣдователно

ще бждатъ отъ едно слабо значение. Портата въ продължение на *месеца*, отъ Май до Октомврий, отговаряше уклонливо до гдѣто *сетвъ* презъ Октомврий прие по главнитѣ точки на меморандума, като отхвърли нѣкоя, а между тѣхъ и амнистията. Защо Портата се бави толкова време? — защото тя имаше тайната даже въ много случаи явната поддръжка на Руссия. — Когато Октомврий и Ноемврий захванаха голѣмитѣ клания графъ *Оухонски* — австрийскитѣ министръ на вън. работи предложи колективно, съвмѣстно и предварително взаимно обмислено съдействие на Европейскитѣ сили. *Руссия отхвърли тоза предложение*, като парализираше съ тога давлението, което можаха да направятъ европейскитѣ сили върху Турция. Англия предлага въ *свѣтлинъ* на нови клания въ Цариградъ да се дадатъ пълномощия на Европейскитѣ посланници въ сщия градъ да извадятъ европейски войски на брѣгътъ изъ военитѣ параходи безъ за това да направятъ предварителното разрѣшение на респективнитѣ си правителства. Но Руссия намира това предложение за твърдѣ крайно и отказва да се присъедини. Руссия се застъпва явно за Портата и *Нелидовъ* нейниятъ посланникъ въ Цариградъ е станалъ *persona grata* предъ Султана, тѣй щото този не слуша никого друго отъ посланницитѣ освѣнъ рускиятъ. Английскитѣ посланникъ *Кери* иска отъ Портата да позволи влизанието въ Цариградъ на още по единъ воененъ корабъ стационаренъ за всѣка държавна. Портата отказва въпрѣки всичкитѣ настоявания на другитѣ посланници. Само когато г. *Нелидовъ* посвѣтвалъ сщцото — само тогата Султанътъ се съгласилъ. „Султанътъ заявявалъ че е съвѣдъненъ, пиши единъ кореспондентъ на *Central News* въ безкореспондентитѣ чувства на Руссия“. А между това извѣстно е, че неодавна Турция нѣмаше по голѣмъ врагъ отъ Руссия. Отъ гдѣ тя е промѣна?

Ний ще си обяснимъ промѣната въ руската политика отъ промѣната, която стана въ английската. Неотдавна Англия водеше политиката, която Лордъ Чатамъ бѣше изразилъ въ слѣдующитѣ думи: „Съ единъ човѣкъ, който не вижда интереситѣ на Англия въ спазване на Оттоманската Империя, азъ не искамъ да споря даже“. И Англия послѣдователна на това си начало поддръжаше Турция материално и морално, отрицаваше звѣрствата и ужаситѣ, които турскитѣ власти извършваха надъ българитѣ въ 1876 г. и се противеше на всѣка реформа която, би нагърнила цѣлокупността на Оттоманската Империя. Дѣйствително тѣй мислѣха по скоро английскитѣ консерватори съ *Биконсфилда* на чело, като министръ на *Салзибури* — Цариградски посланникъ, но именно и съ консерваторитѣ днесъ става пълна метаморфоза. Лордъ *Салзибури* не го счита вече вредно на интереситѣ на Англия да заяви въ *Гилдхолл* въ началото на Ноемврий въ своята многоречива рѣчь, че ако Турция не приеме кронни реформи т. е. ако сама не се поддръжжи на „една мирна революция“, то тя не ще избѣгне това „естественно наказание, което, както всѣкога въ силата на обикно-

венното развитие на вѣщата не ще избѣгне никое лошо положение". А негова официозен органъ Standard се исказва „сегашиятъ безсиленъ деспотизмъ въ Турция трѣбва да бѣде степенъ макаръ и постъпенно и съ предпазливостъ отъ парламентарната форма на управлението". Това радикално промѣнение въ политикитѣ на английскитѣ тори се обяснява отъ слѣдующитѣ причини: прости обстоятелства. Англия виде, че болниятъ члвѣкъ е цененъ чимъ чрезъ обикновенитѣ дипломатически баянии и че народътъ който се намиратъ подъ турското иго и тѣ искатъ да добиетъ своето мѣсто подъ слънцето и че колкото повече Англия убогитѣ имъ отказва това право, толкова повече тя ще кара тѣзи народи да се хвърлятъ въ обятията на Руссия, която имъ обѣщава и това, което Англия имъ отказва. По този начинъ Англия съвѣтава се по-многобройни приятели на Русия вътрѣ въ самата Турция Империя и когато напоследѣкъ послѣдната издихне подъ тежестта на своитѣ собствени грѣшки и пороци нейното наследство ще бѣде усигурено за Руссия. За това намѣсто да бърка въ работитѣ подъ турското владичество, Англия счита сега за най-леснообразно, да вземе тѣхното дѣло подъ своя закрила. Но не е това. Една независима или полунезависима Армения на Русия Турската мало-азийска граница ще бѣде Etat tampon — една джамия — запушалка, както казватъ френцитѣ, която ще загради пътятъ на Русиятѣ за къмъ Цариградъ.

Тѣзи сж тѣймо и причинитѣ, които каратъ Руссия да върне обратното на това, което тя вършеше преди време и да се откаже отъ най-предавна и „бѣзкористна“ приятелка на Султана и да не грижи за „цѣлокупността“ на Турската Държава или по-точно за *цѣлокупността на турското наследство*. „Ний вѣваме, че какви резони, пише Новос Време (брой 7069) да работимъ противъ Турция и да ослабяваме властта на Султана.“ Въ този джамия пишатъ всички руски официални и официозни вѣстници и само по вѣмание на мѣсто не превождаме тѣзи, крайно убогитѣ телни за руската „любовъ“ къмъ християнитѣ, цитати. Все това е принципътъ — спазванието на турското наследство — които ръководи руската пресса въ нейнитѣ безсрамни нападки на арменскитѣ народъ. Така *Новос Време* въ бройоветѣ си отъ началото на Октомврий счита турскитѣ размирици и кланья превождени нарочно отъ Арменцитѣ за да иматъ още единъ поводъ предлогъ да се оплакватъ отъ турското правителство. Въ сжшито този вѣстникъ (въ брой 7074) единъ руски шовинистъ вѣкой Антикваровъ се подиграва съ миналото на Арменцитѣ (както и това на българитѣ, нарича ги евреи въ превѣсходна степенъ, смѣсва вѣсколко безсвѣстни арменски спекуланти, — когато рускиятѣ спекуланти и въобще всички спекуланти не даватъ подолу отъ арменскитѣ — съ цѣлиятъ арменски народъ). До какви низки интриги дохождатъ панславистическитѣ агенти до колко да се сѣди отъ слѣдующий фактъ. Арменския партиархъ въ Русия Магърдичъ испратилъ една телеграма до Нелидова, въ която

иска свѣдения за положението на Арменцитѣ въ Турция — „тѣзи телеграмма, продѣлжава *Новое Време* е една явна претенция за политическото главатарство на Магърдича надъ Арменския народт.“ Читателътъ ви ще разбере всичката интрига, ако му кажемъ че *Н. В.* иска да каже какъ Магърдичъ иска политическото обединение на Арменцитѣ въ Турция съ тѣзи въ Руссия. Затова и самата статия на *Н. В.* носи заглавие „Великая Армения до Ростова-на-Дону.“

Да, да, тѣ иматъ право, г-да рускитѣ дипломати, да се борятъ противъ освобождението на Арменцитѣ въ Турция. Вий сами разбирате ясно, че ако днесъ се освободятъ турскитѣ арменци, утрѣ това сѣщо ще искатъ да направятъ *рускитѣ арменци*. Защо ще си отварятъ работа? — Сѣщия този вѣстникъ се подиграва съ думата „угнетени“ въ Турция и я туря въ кавички. И тука пакъ рускитѣ мамелюци иматъ право: въ Руссия угнетенитѣ сѣ не по малко угнетени, отъ колкото въ Турция. — Други единъ руски вѣстникъ, вѣстникътъ на помѣщицитѣ и на „благороднитѣ“ русси *Мисловския Вѣдомости*, печата въ броеветѣ си отъ 21 или 22 Ноемврий защитата на Турция отъ единъ цариградски турчинъ. — Всички тѣзи факти идатъ да потвърдятъ още еднѣжъ истината, която ний повтаряме и щѣ повтаряме за напредъ, а именно че Русската дипломация обича не християнитѣ въ Турция, а *тъхната земя*.

Бреславскиятъ Конгресъ върху който ний се повръщаме днесъ се отвори на 6-й Октомврий (нов. с.) и трая до 12-й Октомврий включително. Сега ний не ще можемъ да разгледаме подигнатитѣ на него дебати върху толкова важния за всички социалисти аграренъ въпросъ, като общаваме да се повърнемъ къмъ него слѣдующий пѣтъ. Днесъ ще се ограничимъ само съ смѣлото и горѣщо слово на Либкнехта, съ което ветерана на международното социалистическо движение сбави Конгресътъ за отворенъ. Слѣдъ като Либкнехтъ говори за историческото значение на Бреслау — отечество на Ласяля, Вилхелма Волфа, Кайзера и др. той напомня още, че тука въ Бреславската провинция „классовитѣ противорѣчия по рано, отъ колкото въ останалата частъ на Германия се проявиха остро“. Думата е за въстанието на тъкачитѣ презъ лѣтото въ 1844 г. „То бѣше трагедията на мизерията, която въдушеви Хайне за да напиши *Тъкачитѣ* — най великата, може би, революционна пѣснь на нѣмския народъ“. Слѣдъ като Либкнехтъ изложи научнитѣ основи на социализма, които го правятъ непобѣдимъ, той описа миналогодишнитѣ събития въ Германия въ слѣдующитѣ думи:

„Миналогодишното движение противъ социализма претърпе едно злощастно корабкрушение. Сега се захваща едно ново движение противъ насъ. Подъ покровителството на високата държавна власть оскърбяватъ социалната демокрация и подъ покровителството на високата държавна власть и съ помощта на държавната власть хвърлятъ и бояна рѣкавица за борба на смъртъ и животъ.

Напрасно! Що се гасе до оскърблението противъ нашата партия то ний стоимъ тъй високо, щото не ни досѣгатъ. Пъкъ ако наши канятъ на борба — добръ! Ний ще се боримъ“

Тъзи думи сж единъ публиченъ отговоръ на императорската рѣчь, въ която социалиститѣ бѣха нарѣчени „една шайка недоотойни да носятъ името нѣмци“.

Либкнехтъ не се лѣкаше, когато казваше, че „сега се взема една ново движение противъ насъ“. И дѣйствително единъ месѣцъ по късно на 2/4 Ноемврий Либкнехтъ даваше смѣтка предъ Бреславский сѣдъ за „оскърбление на величеството“ — което прокурорътъ съзрѣлъ въ неговата рѣчь. Направо Либкнехтъ не е оскърбилъ императорътъ, но той го е оскърбилъ *мисленно*. Тъзи е новата система на обвинения въ Германия тъй нарѣченото *dolus eventualis*. Сѣдътъ присѣди 70 годишниятъ старецъ на четири месѣца затворъ. Тъзи присѣда, като се вземе предъ видъ миналото и настоящето на осѣдениятъ, се превърна въ едно събитие отъ голѣма важностъ. Осѣдениятъ бѣше не Либкнехтъ, а императорътъ, защото симпатитѣ на народътъ отидоха на страната на първия и движението, което представлява, а тайната вражда противъ послѣдниятъ се усили още повече. Затова и Либкнехтъ има право да казва: „Отъ слѣдствията на Бреславский процесъ азъ могъ да бъда доволенъ. Ако Парижъ струва една литургия, то и този процесъ струва четири месѣци затворъ. Ползитѣ, които той ни принесе сж евтино купени“.

Либкнехтовиятъ процесъ е единъ отъ многото. Отъ 1 Августъ до днесъ има 60 души сѣдени за „оскърбление на величеството“ и раздадено 31 години и 2 мѣсеца обикновенъ затворъ и 6 мѣсеца крѣпостенъ затворъ. Но преслѣдванието трѣбваше да захванатъ отъ сега нататъкъ. Внезапно на 17/29 Ноемврий началникътъ на полицията (Polizeipräsident) рѣшава растурванието на централниятъ комитетъ на партията, още на 6-тѣ берлински избирателни дружества и още на други — всичко на 11 централни организации. Това рѣшение било взето на основание на единъ законъ отъ 1 Мартъ 1850 г. Осми § отъ този законъ за прѣшава образуването на политически дружества, които влизатъ въ споразумение помежду си за преслѣдванието на една обща цѣль. Този законъ дѣйствително съществува, но *произволътъ* състои въ това, че той е приложенъ исклучително къмъ социалъ-демократитѣ, когато всичкитѣ други партии се намиратъ въ сжщитѣ условия въ които и социалъ-демократическата.

Чрезъ едно възвание до членоветѣ на партията избраниятъ на Бреславскийятъ конгресъ Централенъ Комитетъ съобщава, че тъй като е турнатъ въ невъзможностъ да изпълнява своята длѣжностъ, възлага ръководението на дѣлата на партията върху парламентската социалистическа фракция. Послѣдната отъ своя страна издава едно ново възвание, въ което излага безуспѣшността на новата правителствена мѣрка, нарича я „ударъ върху водна повърхностъ“ и завършва тъй:

Другари! Стъстете вашитѣ редове и работете неуморно за
 велико дѣло, което ще побѣди и трѣбва да побѣди, защото
 то приготвя за подчиненитѣ и експлоатираниитѣ, за страдающето,
 грижи и нещастия, челоуѣчество едно щастливо бѣдѣще. Вър-
 вете мирно, но мъжки напредѣ — винаги напредѣ къмъ нова
 побѣда!
 Да живѣе социалната демокрация!“

Преди четири дни телеграфътъ ни донесе печалната новина
 трагическата смъртъ на руския ни другаръ Сергѣй Спеп-
 някъ — смазанъ отъ единъ тренъ, въ единъ отъ многото кръсто-
 пътища въ Лондонъ.

Степнякъ — сщцинското му име Кравчински бѣше като дѣ-
 ятеленъ членъ на организацията *Земля и Воля*, единъ отъ най
 енергическитѣ борци противъ руския деспотизмъ и за свободата
 на руския народъ. Неговото име е свързано съ единъ знаменитъ
 фактъ изъ дѣятелността на *Земля и Вля* именно съ убийството
 на жандармерийския генералъ Мезенцовъ Това се случи петъ
 месеца слѣдъ още по знаменитийгъ процесъ на Вѣра Засуличъ,
 на 16 Августа 1878 г. Мезенцовъ е вървелъ на единъ файтонъ.
 Следъ него на други файтонъ, който е билъ каранъ отъ единъ
 революционеръ изъ организацията е стоелъ Кравчински. Когато
 послѣдниятъ файтонъ се приближава къмъ първиятъ Кравчински
 бързо, като молния, възлиза на файтона на Мезенцова промушва го
 съ кинжалъ, сѣда на свойтъ файтонъ и вървѣдъ голѣмата нава-
 лица сполучва да избѣга. По късно той емигрира въ странство,
 гдѣто най напредъ живѣяше въ Женева и послѣ до послѣдния
 си часъ въ Лондонъ. Въ послѣдния градъ той редактираше изда-
 нията на „фонда на руската волна пресса“

Степнякъ Кравчински е написалъ нѣколко съчинения между
 които „*Подземна Руссия*“ — издадена най напредъ на италянски
 и послѣ преведена на по главнитѣ европейски езици. „*Изъ жи-
 вота на Нихилистити*“ — романъ написанъ на английски и пре-
 веденъ на нѣмски и руски. „*Положението на руския селенинъ*“,
 издадено на нѣмски у Дица въ Штумгардъ.

Степнякъ до послѣдната си минута работяше за постиганието
 на благородната цѣль — обща на всички приятели на руския
 народъ политическото освобождение на Руссия

„Въ денътъ когато, пиши Vorivarts, русекиятъ народъ ос-
 вободенъ отъ своето политическо робство си спомни за хората, ко-
 нито прекарваха въ най горчива нищета и жертвуваха своятъ жи-
 воть за неговата свобода и благодѣнствие, той ще си спомни съ
 благодарностъ и за Спепняка“ *).

К. Р.

*) Въ миналия „Социаленъ Прегледъ“ се е втъкналъ въ началото слѣдую-
 щата погрешка: напечатано „*мьстенъ*“ (намѣсто . *тъсени*) корпоративенъ харак-
 теръ“.

ИЗЪ ОБЩЕСТВЕННИЙ ЖИВОТЪ

18 Май 1894 повратна точка въ политиката на княза. — Той доближава до русофилитѣ и избира си за оржде съединиститѣ Постѣпкитѣ на новото правителство за сближение съ Руссия. — Именията на руската въсточна политика. — Русия и покръщението. Какви сж слѣдствията отъ него. — Какви задачи се налагатъ на българскитѣ политич. партии отъ новото положение.

Два мѣсеци се изминаха отъ денѣтъ, когато въ II-та кн. на „Денъ“ посочихме на въпросѣтъ за помириеното съ Руссия като на единъ отъ най парливитѣ въпроси, които поглѣщатъ общественното внимание, обаче и до сега, може положително да се твърди, че той не е особено напредналъ въ съзнанието на нашитѣ политически партии и не е добилъ никаква опредѣлена форма. Като се заемаме сега да довършимъ нашитѣ бѣлѣжки по него, ний трѣбва да споменемъ, че напрегнатото внимание съ което българския политически свѣтъ се занимаваше съ този въпросъ отстъпи въ скоро едно време мѣсто на равнодушието и даже настана моментъ, когато другъ единъ въпросъ дойде свършено да го затъмни. Днесъ кога пишемъ тѣзи редове, общественното внимание отново е зането съ него, но вече безъ особена напрегнатостъ, и самий въпросъ се явява въ една отъ своитѣ, малко повече реални и лесно-достижими фази — покръстванието на престола-наслѣдника.

Отъ изложението което ний направихме въ поминалата кн. на политическитѣ събития отъ 1885 г. насамъ се види, че съединението на Источна Румелия съ Княжеството, отхвърлянето предложенията на генералъ Каулбарса въ 1886 г. и повижаването на вакантний българский престолъ двешний князь Фердинандъ въ 1887 г., раскъсаха българскитѣ политически партии на двѣ голѣми половини — русофилска и антируска и породиха и усилиха една опасна вражда между нашата страна и освободителката ни Руссия. Антирусската

партия представлявана отъ Стамболова, която доведе днешний князь и която 8 години наредъ непрекъснато води работитѣ въ страната, не успѣ да умири тази вражда и да отнеме опасното оръжие на руссофилитѣ. Каквито измѣнения и да сѣ се извършили презъ това време въ възгледитѣ по българския въпросъ, както на русското правителство, тъй и на руссофилитѣ у насъ, обаче властующата антирусска партия бѣ станала вече невъзможна, както въ международното отношение, тъй и вътрѣ въ страната. Отнеманието властта отъ Стамболова се диктуваше не само отъ жизненитѣ общественно-економически интереси на страната, но и отъ личнитѣ интереси на самия князь. Падението на Стамболова, даванието свободенъ просторъ на набраното общественно негодование, една двѣ незначителни финансови реформи — бѣха достатъчни за да задоволятъ либералнитѣ стремления на българския политически свѣтъ; оставаше „главний въпросъ“ — единственний, който е интересувалъ князътъ и неговото правителството, въпросъ, за „разрѣшенето на който сѣ повикани, както пишехме въ II-та книжка, не руссофоби, както презъ миналий режимъ, а руссофили и не князь, дързъкъ противникъ на Руссия, а князь, който високо заявява, че безъ „Руссия не можемъ“.

Още въ Стамболово време нѣкои отъ неговитѣ депутати искаваха мнѣние, че който и да дойде подиръ Стамболова на власть ще бѣде принуденъ да не дава свободни избори, защото при такава свобода въ Събранието щѣли да навлѣзатъ руссофилитѣ, а това князътъ не можалъ да желае. Ако едни Стамболовски атове сѣ можали да направятъ подобни заключения, трѣбва да предполагаме, че и въ двореца, още повече отколкото другадѣ, сѣ можали да се приработятъ до такива заключения*). Отъ това слѣдва, че въ деньтъ когато князътъ и неговитѣ приближени сѣ се рѣшили да се оттърватъ отъ Стамболова, въ него день тѣ трѣбва да сѣ имали и планъ за бѣдъщи отношения съ руссофилитѣ.

*) Впрочемъ така се мислеше на всѣкадѣ и, разумѣва се, погрѣшно. Сега нѣма наблюдателенъ човѣкъ, който да не е убѣденъ, че ако отгорѣ не се предвъзвѣстеше новъ вѣтъръ, ни единъ руссофилъ не би могълъ и даже не би искалъ да се избере като такъвъ, и ако случайно попаднаха нѣкои въ Събранието, тѣ щѣха — за това имаме доста примѣри — да мълчатъ за своето руссофилство и даже не би остали по-долу отъ самитѣ руссофоби въ подрѣжката на княжевата политика.

18-й Май 1894 г. хвърли страната въ едно киняно състояние на духоветѣ. Всичкий интересъ на благомислящитѣ людѣ бѣ сърѣдоточенъ въ създаването свободни уредби въ коренни економически и финансови реформи, а политическото множество започта едно лудо гонение на „стамболовщината“ изъ всички учреждения; правителственни, окръжни и общински. Върѣдъ тоя шумъ и задъ тази мъгла, която бѣ объгрнала обществото, — князътъ и неговитѣ приближени, консерваторскитѣ главатарии г. г. Начевичъ и Стоиловъ, съставяха планътъ на бждщата княжеска политика. Умиротворяването на страната, залъгването на пробуденитѣ граждански добродѣтели, задоволяването на потъпканитѣ интереси — това бѣ лесна работа. Главната задача на една здрава княжеска политика се състоеше въ изравняването пъктъ за припознаването на князътъ. Преди всичко вътрѣ въ страната трѣваше да бѣде припознатъ княза, а за това се изискваше да бждатъ привлѣчени къмъ кърмилото на управлението самитѣ руссофили. Еднѣжъ антидинастическитѣ стремления задушени вътрѣ въ страната, отнема се и най силното оржие на Руссия противъ княза и неговото припознавание. Вгората главна точка бѣ турението край на безсмисленнитѣ провокации на Руссия, даже пристѣпването къмъ явни и тайни постѣпки за приближение къмъ нейното правителство.

Къмъ тѣзи двѣ точки насочиха своигѣ усилия приближенитѣ на княза.

Презъ послѣднитѣ год ни на стамболовий режимъ, както и презъ първитѣ мѣсеци подиръ 18-ий Май, като руссофили боравяха у насъ три политически групи, тѣй нарѣченитѣ цанковисти, каравелисти и съединисти. Главатаритѣ на първитѣ двѣ групи бѣха лишени отъ свободата да се намиратъ въ срѣдата на своитѣ привърженници — на единътъ г. Др. Цанкова, бѣ запретенъ свободний входъ въ предѣлитѣ на България, а другиятъ — г. П Каравеловъ лѣжеше въ Черната Джамия по Бѣлчевото убийство. Освобождението на политическитѣ затворници и свободний пропускъ на политическитѣ изгнанници не се докоснаха до тѣзи двамина български държавни мъже и самиятъ този фактъ достатъчно вече опредѣли главнитѣ черти на ония политически комбинации, които приближенитѣ на княза смѣтаха да правятъ. Явно бѣ че г-да Цанковъ и Каравеловъ не влизаха въ числото на онѣзи рус-

сѣдали, които придворнитѣ министри смѣтаха удобни за
сѣзаниѣ цѣли. И наистина, вънъ отъ въпросътъ, че тѣзи г-да
бѣха вече доста рѣзко изразени противници на князь Ферди-
нанда (за да не ги нарѣчемъ антидинастици), но и тѣхний
личенъ характеръ и политическитѣ имъ наклонности ги
правиха много неудобни да возягъ въ едно и сѣщо време съ
г. г. Начевичъ и Стоиловъ държавната колесница: годинитѣ
1883 и 1884 бѣха все още памятни за консерваторитѣ. За
политическитѣ цѣли на двореца бѣха потрѣбни люде отъ
по-друго естество, много по гѣвкаво и услужливо. Такива се
сказаха съединитѣ — политическата котерия съставлявана
отъ г. г. С. Бобчевъ, М. Маджаровъ, К. Величковъ и свър-
завоющій ги духовно членъ отъ новото правителство г. Ив. Ев.
Геневъ. Политическото минало на тѣзи г-да, както до денътъ
въ който пловдивскій превратъ ги помѣте отъ обществената
сцена, тѣй и послѣ него до стамболовото паданіе, което лиши
българскій свѣтъ отъ приятното зрѣлище да ги види ржка
подъ ржка съ Стамболова, препоръчваше ги като най удобний
политически материалъ за сградата на новата епоха. Вънъ
отъ това, тѣ бѣха почти неизвѣстни на сѣверно-българскитѣ
нови политически дѣйци и не бѣ, слѣдователно, мжно да
минатъ за порядъчни хора, а въ Южна България, измъчвана
отъ 9 год. насамъ отъ разни Андоновци, Милевци, Стоковци,
опозиционното население естествено виждаше въ тѣхъ, като
едновременни управници, люде страдалци, „сѣдбата на
която отъ години бѣ свързана съ оная на населението“. По
природа мекушави, по свѣсть гѣвкави, по апетити алчущи
и жаждущи, тѣ съ трепетъ и безгранична преданность цалу-
наха протегнатий отъ двореца прѣстъ и увѣнчаха съ успѣхъ
старанията на придворнитѣ министри. Тѣй се вмъкнаха
руссофилитѣ въ въртежътъ на княжевата политика, а за да
не би останалитѣ извънъ нея г-да Цанковъ и Каравеловъ да
побъркатъ съ една усилена руссофилска агитация на изборния
планъ за народнитѣ представители, както и на посоката въ
дѣятелността на Народното Събрание, правителството взема
върху си да ги държи презъ всичкото това време, почти до
края на мѣсець Декемврий, едина далечъ отъ България, а
другия ограденъ отъ дебелитъ стѣни на едновременната
турска джамия.

Доближаването до Русия се вършеше явно и тайно. Преди всичко се тури край на провокациите и започнаха подмилквания на коренсподенти, гостоприемства на стъпващи пѣвци, посѣщения на посланници, поздравления во време и не во време на руският дворъ, съ една рѣчю: пустнаха се въ ходъ всички срѣдства за приближение, въ имаха за цѣль и вълѣхъ да наситятъ и агнето да остана цѣло. Най послѣ пристѣпи се къмъ испращането депутати отъ представители на чело съ митрополита Климента, за да на която бѣ сондирване настроението на Русия спрямо княза и вислещия въпросъ за помирението. Явно стана, никакви положителни свѣдения по този въпросъ не сълучиха отъ Русия освѣнъ неопредѣленитѣ приказки нѣкакви дѣла, които щѣли да покажатъ искреното желанието на България да се помири съ Русия и единъ полу-утвърдителенъ отговоръ на въпросътъ дали покръщението на престолонаслѣдника не ще се посрѣщне благосклонно отъ Русия. Това бѣ всичко, което излѣзе на лице предъ българскитѣ свѣтъ отъ постѣпкитѣ на правителството по въпроса за помирението.

Ний не ще се спрѣмъ да разгледваме тукъ отношението на руссофобитѣ и останалитѣ извънъ управлението руссофили къмъ тази политика на правителството, при всичко че тѣ представляватъ много любопитни и поучителни страни. Тѣнитѣ усилия да възбудятъ у насъ единъ династически въпросъ ще останатъ ялови и ний скоро ще ги видимъ да се обрънатъ къмъ вътрѣшнитѣ въпроси на страната, гдѣто тѣ ще иматъ повече шансове на сполука. Важниятъ за насъ въпросъ се състоеше въ това: сполучваше ли правителството въ своитѣ намѣрения да ни приближи до Русия, което на неговъ езикъ казано значеше: сполучваше ли то да урегулира въпроса за международното положение на България на чело съ князь Фердинанда или не?

Въ този случай щастieto проработи на днешнитѣ властующи. Въ момента, кога днешното правителство правеше постѣпки за приближение къмъ Русия, тя се намѣрваше на прага на едно измѣнение или по-добрѣ на едно расширочение сферата на своята външна политика. Покойниятъ царъ Александръ бѣ съсрѣдоточилъ за дълги години главнитѣ усилия на руската политика на юго-източнитѣ ѝ граници, като

къмъ спокойно развитието на работитѣ на балканитѣ и се задоволяваше отъ време на време да искава високо неодообрѣние къмъ онова що се вършеше у насъ. Тази неопределеност дойде до своя край, когато руския посланникъ въ Виена князь Лобановъ-Ростовский биде повиканъ за главнитѣ свѣтници на новия императоръ. Слѣдящъ отъ години политиката на срѣдния Европа къмъ балканскитѣ държави въ срѣдното сърдце — Виена, той не можеше да не посвѣтватъ вниманието на досегашната видима индиферентност на Русия къмъ вѣсточната политика и не можеше да отблъсне на време протѣгнатата рѣчка на България. Още повече имаше Русия основания да направи това, че сама рѣши-ваше нищо не даваше. Ако България дири искренно при-красителството на Русия време е да покаже това на дѣло. Безъ съмнѣние въпросъ не може да става за нѣкакви присѣдинения на области или испращане на руски офицери въ българската войска. Достатъчно е ако България тури на разположенieto на руският генераленъ щабъ своята 200 хилядна армия, кога това се покаже за нужно. А тъй като най-сигурното срѣдство България да сдържи подобно обѣщание е вѣсточното завладяване, нѣщо твърдѣ мъчно достижимо днесъ, то Русия предпочита да се държи о второто най-сигурно срѣдство, да държи въ зависимост отъ себе си онѣзи, които располагатъ съ сѣдбинитѣ на България. На въпросътъ за при-познаването на княза, тя не отговаря тъй както би искали „чиститѣ“ руссофили и още по-чиститѣ руссофоби, а изисква отпърво дѣла, дѣла и пакъ дѣла. Като компрометирва отъ една страна положението на княза предъ европейскитѣ сили, тя не го отблъсква, но и не му дава голѣми надѣжи. По-завидно положение на-дали би могла Русия да дочака на-скоро и нѣма съмнѣние тя ще усиѣе да се възползува до-сита отъ него. Въ това привилегировано положение ѝ помагатъ руссофилитѣ на власт, които шибани отъ руссофилитѣ въ оппозиция принуждаватъ княза и неговитѣ любимци да не се отдалечаватъ отъ Русия и да стоятъ тъкмо въ онова срѣдио, въ висока стѣпень благоприятно за нейната вѣсточна политика, положение.

Въпросътъ за кръщението въ православие на престолонаслѣдника, който днесъ властующитѣ руссофили въздигатъ въ особена своя заслуга, е сжщо, отъ русска гледна

точка, единъ обкопъ, изровенъ по пѣта на отстъпленіе княза отъ русското влияние. Самъ по себе си фактъ покръстванието е безъ всѣкакво реално значение за влиянието на политиката (Сръбскій кралъ Миланъ, какъ знае е чистъ сърбинъ, исповѣдвалъ е и православието. Това не му е попрѣчило да върви въ политиката винаги (Австрия), но има отъ страни обстоятелства, които му даватъ нѣкаква важность. Отъ една страна покръстванието води подиръ си православни възпитатели, твърди и добри руссофили, отъ друга, при сществуваніето на православенъ престолонаслѣдникъ, положението на царюющій князь се туря въ по-голяма зависимость отъ влиянието на тѣзи, които до сега сж правили неговото управление достатъчно горчиво. Ако днесъ исканието детронираніето на княза отъ страна на Руссия, напр., срѣща голяма прѣпятствия у европейскитѣ сили и вътрѣ въ страната, то въ видъ на голѣмитѣ опасности, които то би могло да произведе, подиръ покръстванието, при единъ православенъ престолонаслѣдникъ и при едно регентство на чело съ Климентъ това искание отъ тази страна поне не би било твърде приемливо. Но и да не отива Руссия тѣй далечъ, тя все още може да плаши княза и, слѣдователно, да го държи въ свои рѣцѣ, като възбужда и поддържа вътрѣ въ страната едно предпочитаніе на сина предъ бащата, едно раздѣленіе на политическитѣ партии на привърженци на сина и привърженци на бащата. Съ покръстванието на престолонаслѣдника Руссия създава вътрѣ въ страната и въ сръбската самата Кобургска династія единъ съперникъ на княза около когото тя ще умѣе да концентрира послушнитѣ руссофилски елементи, кога това ѝ е потребно и по такъ начинъ ще се създаде и открие у насъ своего рода княжески въпросъ, съ койго не ще закъснѣватъ да се ползуватъ всички политически партии, които очакватъ властѣта отъ сръбскій дворець. Това е, както вижда читателтъ, едно сръбско въпросъ, което много по обвързвающе дѣйствува, откогато каквито и да е конвенции и което въ най-протипиченъ случай удовлетворява поне едно отъ главнитѣ изискванія на руската традиционна политика: да хвърля навсѣкадѣ, да се простира нейното влияние, ябълки на раздора, да създаде елементи и фактори на постоянно брожение и незадовол-

да постави държавицитѣ въ сѣстояние на вѣчна нестателность.

Такива сж или такива ще бждатъ резултатитѣ отъ усиленіето на днешното правителство да ни помири съ Руссия. Както виждаме тѣ сж достатъчно заплашителни, обаче тѣ не представляватъ и друга една страна. Отъ гледна точка на българскитѣ интереси, едно примиріе съ Руссия, макаръ и въ горната непълна и недосвършена форма, могло би да бжде въ висока степенъ ползовито за мирното и прогресивно развитіе на страната, стига да се намѣрятъ обществени фактори, които да се воспользуютъ отъ новий вървежъ на работитѣ и да насочятъ всички усилия на политически съзнателната частъ на народа върху нашето вътрѣшно уреждане. Най-сполучливото разрѣшеніе на висящитѣ международни въпроси ще се постигне само тогава, когато това разрѣшеніе ще се диктува отъ сщественитѣ интереси на Отечеството, а не отъ ония на извѣстни високо вдигнати личности. Съ това се задушана персоналнии характеръ въ нашето държавно управление, това е и най-сигурнии пѣтъ да се осуетятъ всички користни намѣренія на заинтересуванитѣ европейски държави. Ний сме далечъ още да имаме една единичка външна политика, каквато я иматъ, напимѣръ, англичавитѣ, французитѣ и др. напредвали народи, но нека се не забравя, че единственнии пѣтъ за да се добиемъ съ една общо-призната отъ всички властующи класи, външна политика е пѣттѣ на мирното вътрѣшно развитие. Ще могатъ ли нашитѣ политически партии да се воспользуютъ отъ настаналии удобенъ моментъ за една плодотворна вътрѣшна дѣятелность — това е въпросъ, отговоръ на който ще ни даде близкото бждще.

С.

КНИЖНИНА

Мирчо и „Тъмния свѣтъ“.

„За създаването на изящните изкуства изисква се освѣнъ необходимостта художникът да е роденъ за това и указано, както пише Тенъ отъ вѣлкия Гете условие: напълно умът и сърцето си, колкото и да ти широки, съ идеитъ и чувствата вашето време и — произведението не се забави да се яви“.

Въ една малка, но съ тѣжестъ бѣлѣжка въ професорско списание „Български Прѣгледъ“ (год. II, кн. III) подписана инициалитъ Л. М. препоръчваха се творенията на Мирча за „живъ животъ“, споредъ г-нь Л. М. тѣ сж цѣлни, „както поради интереситъ сюжети, които Мирчо знае тѣй вѣщо да избира изъ здравия источникъ на народния животъ“, тѣй и съ туй дѣто „Мирчо умѣ да угажда на читателитъ си, като избира (за тенденция) все живи и треперящи въпроси на деня“. — Отъ тия гвѣжави думи ний не можемъ да разберемъ до кадѣ се простиратъ похвалитъ на угаждаемия рецензентъ за Мирчовитѣ трудове, но нека читателитъ си позволи за малко да се усъмнимъ въ справедливостта на тѣзи похвали и да подложимъ на разборъ единъ отъ най вѣдающитѣ се трудове на Мирча — разказътъ „Кой ни е кривъ?“ Тоя разказъ е единичкия обемистъ въ първата часть на сборката Тѣмненъ Свѣтъ (обема почти половината книга) и като таквъ, който досѣга всестранно селското общежитие, ще ни даде възможность съ по-малко думи да охарактеризираме Мирча като съвремененъ белегристъ рисувачъ на нашия Тѣмненъ свѣтъ.

Ето съдържанието на тоя разказъ:

Стоилъ чорбаджи силно заможенъ лихваръ, който е окръженъ свѣтликъ и народенъ представителъ, омуталъ съ грозно лихварство цѣлото село, нарѣчено твърдѣ тенденциозно отъ автора „Оголялово“. А омуталъ Стоилъ чорбаджи най вече сиромашкитѣ Богданъ Телчарѣтъ, първий въ селото работливъ човѣкъ и съ влияние между съсѣдитѣ си, който купилъ турска нива, като взелъ отъ чорбаджията 2000 гроша заемъ срѣщу записъ 2500. Стоилъ гласялъ свѣдѣ време, съ нарастванието на лихвитѣ, да земе отъ Богдана

и паритѣ. Но на край му попрѣчва Богдановѣтъ сродникъ единъ отъ „запаснитѣ“ войници. Той намѣрва въ заемъ и отърва Богдана отъ чорбаджиевитѣ рѣцѣ. Стоилъ ядосанъ въ старитѣ си тефтери другъ дългъ на Богдана. Тоя, и щомъ се вижда въ тая нова примка, тѣга и до денъ Селскитѣ учитель и Богдановия сродникъ Иванъ повеж- „сиромашка партия“ противъ Стоилъ чорбаджи, та посипватъ тоу пакости: истрепване дѣ биткѣтъ му, подпалвания... партията испъзатваря водителитъ на „сиромашката партия“, но неосвобождана ги освобождава, а на връщане отъ града тѣ се явятъ въ едно ханче съ Стоила, сбиватъ се, тоя ранява съ ре- Иванъ, а другаритѣ на тогова пѣкъ вързватъ първия.

Всичко това е расправено въ повече отъ двѣ печатни коли. Тоя е, че авторътъ всестранно досѣгва селското общежитие: лихваръ, съсипания и смазанъ отъ него трудолюбивъ човѣкъ, борбата противъ тоя лихваръ и неминуемия трагически резултатъ. Темата е най сложна и обемътъ на тоя разказъ далечъ по-голямъ отъ ако надминеше двѣтъ печатни коли, стига авторътъ да рисуваше самиятъ животъ съ художествената правда и талантливото осѣщание кое отговаря на чувствата и идеитъ на тоя време. Да видимъ Мирчо тѣй ли си е изпълнилъ задачата.

Отъ всички наши свѣстни хора се забѣлѣзва и оплаква голямото съсипвание на плътната масса — селевитѣ; не съ малцина тѣй които дирятъ причинитѣ и лѣковетѣ на туй зло. За да се разяснятъ тия явления въ белетристиката, изисква се вънъ отъ литературния талантъ, но и пълно познавание на тоя тѣменъ битъ.

Колко познава Мирчо нашия животъ, какъ тоя разбира чувствата и идеитъ на нашето време и каква белетристика създава?

Лихвари е имало и въ турско време, тѣ тогисъ съюзени съ властта на власть-имѣющитѣ при много простъ процесъ съсипвали своето кръвнишко скубачество: не плаща ли длъжника, правятъ го въ „магарешкия рай“, па сиромашкитѣ самъ продава, прави чини и се издѣлжава за да се повърне въ „човѣшкия рай“. Освобождението ни всичко туй се прѣмѣни. Не му е тукъ мѣстото да излагаме тоя процесъ. Потрѣбно ни е само да констатираме слѣдующето: сега ний имаме три видаущи се типа лихварски паразити надъ народния гърбъ. Първиятъ отъ тѣхъ живѣе въ градоветѣ, като прави въ годината дваждъ, тѣмъ владишки обикли въ епархията си: презъ пролѣтъта да прѣска заеми за зиме и презъ есенъта — да жене трудѣтъ отъ цѣлолѣтното си издѣлжаване. Това сж патентованитѣ лихвари, които иматъ за цѣлъ само да печелятъ съ чудовищно безбожни лихви, за това тѣ се не гивитѣ, не троятъ: плати ли длъжникѣтъ — добръ: не плати — сѣдебния приставъ самъ носи паритѣ на лихварѣтъ, който кефуна въ градѣтъ. . . . Това е най самодоволното лихварство, което създава отъ своитѣ патрони шкембега като Л. Каравеловитѣ три лебеници. . . . Вториятъ типъ сж селскитѣ лихвари, които правятъ лично кръчми и сж орждае на градскитѣ търговци. Тѣ

странята отъ политиката, мѣтко и хитро водятъ своето не ламтятъ да накупятъ голѣми имоти, а трупатъ пари и можатъ слѣдъ време да поведатъ търговийка. Тоя типъ е исиѣква въ неплодороднитѣ планински села. „Оплитатъ си парата“ тѣ тамъ и слѣдъ туй изселватъ се обикновенно въ турско село, а много рѣдко въ нѣкое удобно за земледѣлие турско село, залавятъ по обширенъ чифчиликъ, скотовѣдство, зайководство. Това е най ехидния типъ, отъ лихваритѣ: вѣнкашната любезни крие най ниска душа, едната му ржка любезничи съ всѣки рженикъ, а другата е подадена често на нѣкѣй горски рженикъ. Тоя типъ до не отдавна се представляваше у насъ чужденци (цивцари, гърци и др.), а сега той ни е вече национален — Третийтъ типъ лихвари е пакъ отъ селската сръда. Той изглеждащъ се и обикновенно ний го гледаме на кметското сѣдане или носящъ мандата на окръженъ свѣтникъ, на депутатъ на политическия разбойникъ у насъ: има широко земледѣлие, скотовѣдство, воденици, кръчма, а лично ржководи само лихваритѣ си, политиката и предприемачество. Той прави сдѣлки въ финансовитѣ операции на общината и на окръжний свѣтъ, дава въ града дървенъ материалъ за възможнитѣ фабрики, вѣлна и други сурови произвеждани сръдъ народа стоки, — всичко туй глъща негова животъ и дава другъ тонъ на неговото лихварство. Той раздава съ лихва пари на сиромашта не собствено за неговата, а за да привлече задължнялитѣ сиромаси като работници въ своитѣ всестранни предприятия. Често е и случая такова, че лихвари да омуватъ въ мрѣжитѣ си сиромаша, за да му зема хубавото парче нива или къщицата му, находяща се на хубаво мѣсто сръдъ селото. Отношението имъ спрѣмо длѣжницитѣ е лично: и мѣко, и грубо споредъ сдѣлката. Но изобщо той се държи или съ горделива сухость, или пѣкъ подигравателно. Местно грубиянство се явява на край, при свършекътъ на сдѣлката.

Какъвъ е Мирчовтъ? Стоилъ чорбаджи? Споредъ насъ то е едно жалко подражание на рисуванитѣ отъ Любенъ Каравеловъ, Ботева и Вазова типове на чорбаджия отъ турско време. Самиятъ Мирчо му е придалъ силата на окръженъ свѣтникъ и депутатъ, замѣнилъ е съ нея старата сила на турския чорбаджи, разполагающъ по тогавашнитѣ нрави съ тогавашната всесилна заптийщина. Отива Богданъ Телчара да иска заемъ отъ Стоилъ чорбаджи и ето какви думи си промѣнятъ тѣ:

— „Аманъ, чорбаджи, ти баща, ти майка, дай ми 2000 и пр.“ — расправа Богданъ.

— „Ха, ха, ха!“ — изсмѣлъ се Чорбаджи Стоилъ: „Азъ мисляхъ, Богдане, за уменъ човѣкъ, а ти си билъ . . . А бе, вѣче божи, да имамъ сега 2000 гр., зеръ не могъ да зема нищо за себе? — и пр.“

— „Моля ти се, чорбаджи, не прави така! На ли ме дийш, азъ съмъ сиромашъ човѣкъ, па и дѣщица даде господъ вѣчко . . .“

— „Нѣмамъ ти казвамъ! Молите се, милите, кълнете се, вѣчете се, па кога дойде хезапъ, нѣма ви никакви . . . Е, онова парче, Божилъ, пияницата, има да ми дава отъ толкова време, а паре видялъ ли си ти отъ него, та и азъ? . . . Още трупа паре въ мехавата ми . . . пие като волъ . . . не иска да знае, че паре борчъ . . .“ (Стр. 24).

Така характеризира Мирчо жестокия лихваръ. Прибавете още и другитѣ думи: „каменно бѣше това сърдце, не знаеше никаква милостъ. Чорбаджи Стоилъ нѣмаше дѣца — всички бѣхъ измрѣли въ малки — и не обичаше чуждитѣ. На своитѣ близки безмилостно вземеше кръвта, а отидеше ли въ черква, да го видите само какавъ набожникъ — кръсти се, иконитѣ цѣлува, най голѣми иконитѣ поли . . .“ — Всичко туй напомня фейлетонния „Михалъ“ на Ботева и то въ жалка пародия . . . Или Мирчо не познава ли сиромашитѣ лихварски типове у насъ, или не му е въ ржка да ги характеризира.

А нека видимъ и до колко Мирчо познава борбитѣ въ селската общекитие у насъ. Споредъ него едва ли не всѣко село се дели на „сиромашка“ и противна партии, тѣй като, ако това деление бѣше ново и рѣдко, той трѣбваше да ни го опише. У него това дѣление става задъ кулиситѣ, той не удивлява да го опише, види се като нѣщо най обикновенно, всеобщо, та описанието му би отекчило читателя . . . тѣй ли, Мирчо? — Въ селата има партии кметска и противна. Това е роднински ила махленски групи, отъ които всѣка си има свой слабъ или по-силенъ лихваръ и борбата естествено е за кметство, и нѣма за какво друго да е. А Мирчо идеализира. Той измислюва „сиромашка партия“, която се бори съ лихвари. Стоилъ чорбаджи, който не е дори и кметъ. Какво уборва у него тая партия? Окръжното свѣтничество и депутатството ли? Но тѣ далечъ не зависятъ отъ Оголяловци. Явно е, че тѣ сж противъ Стоилово скупачество. Нека тукъ г-нъ Мирчо прощава: той е тѣй наивенъ, че не е билъ въ състояние да различи затаеното оплакване на нашия селеникъ, че го заробва лихваря — отъ тѣпната му благоговѣйность и покорство предъ отдѣлния лихваръ, чувства преходящи отъ просташката правдивость и благодушие на селеника, който и въ лихварската пѣкленна помощъ вижда благодѣлание. А Мирчо съвсѣмъ „заорава въ трѣнетѣ“, кога дойде да очертае начинътъ на борба въ тая „партия“. Болшинството сиромаси селени се водятъ отъ Ивана и селекиятъ учитель. И тая интеллигентна глава приучва тия нещастници да подпалватъ мѣстията на чорбаджията . . . Ей богу, тѣ сж наклеветени отъ Мирча! Подпалванията сръдъ нашата селска масса сж пословични, но тѣ ставатъ исклучително отъ онеправдани бездомни аргати, отъ момчети, незагрижени още за прехраната си и отъ дълбоко озлобени единици съ тайна отмѣстителность. А цѣлото село съ четирѣ очи дири да улови подпалвача, тѣй като вѣрваме читатели

да знае, че у насъ има законъ противъ преднамѣренитѣ
ванія, споредъ който щомъ се не намѣри виновникътъ, то
битѣ плаща цѣлото село, а за подпалениятъ остава само стража.
Прочее, всѣки пожаръ въ нашитѣ села е цѣло нещастие.
Глоба за сиромашта. А Мирчо самъ накарва тази сиромашка
подпалва чорбаджиевитѣ имущества па да се подлага на
глоба и на още по-пагубното влачение на тумби по сѣдлицата.
Не, самитѣ селени биха вързали водителитѣ на такава сиромашка
партия и биха ги предали на справедливо наказание. . .

Отъ казаното ни до тукъ, мислимъ, ясно е че Мирчо
малко казано нехае къмъ дѣйствителността, която рисува. Да
димъ сега до колко той е проникнатъ отъ чувствата и идеитѣ
нашето време.

Съ освобождението ни нашия трудолюбивъ селенинъ про
ръжа за по-широко производство. Той не можеше да мисли, че
придобиванието „свои царци“ данъцитѣ ще станатъ тѣ
роятно голѣми и че тѣ ще се расхвърлятъ и събиратъ съ та
бѣсна несправедливостъ. А още по-малко можеше той да
че бъдещето, въ което бѣше обнадѣжденъ до опиянение, ще
донесе това нечувано спадание на житнитѣ цѣни. И той забр
до уши за да си набави земя.

Туй зло рисува Мирчо въ разгледвания ни расказъ и. Ви
ли, на чело още поставя свсята тенденция въ самий надсловъ
расказътъ — Кой ни е кривъ? — Ще каже, кой ни е кривъ,
сме прости и лакоми за много, та сами влизаме въ примките
лихваря?! Тѣй ли, г-нъ Мирчо? Знаи въ това си стрѣление
ленинътъ е глупакъ, той трѣбва да се задоволява отъ педала
земя, която го пристиска само въ скотски животъ? — Малко
ство на дребнавъ, чудно тѣсногърдъ моралистъ, който не може
се въодушеви отъ великия подъемъ слѣдъ освобождението на
народа къмъ по-човѣшки животъ, който не трепва отъ ужасъ пре
урисното зло върхъ милионнитѣ работни маси, навличано отъ
умолимото вмѣкване на културата съ нейнитѣ спътница
лѣми данъци, съсипвания дребния човѣкъ и всѣкакви кри
Но ний отиваме далече: въ представлението на Мирча и не
ществува тоя коренъ на злото. Ето какъ той рисува съсипване
на Богдана. Сиромаштъ заборчлява 2500 гроша, обстоятел
достатъчно и предостатъчно да съсипи при днешния земледѣлче
кризисъ и селенинъ отъ по-широка рѣжа, отъ колкото е Богд
— производителъ съ мършавъ чифтъ волове. Но за Мирча не
ществува никакъвъ земледѣлчески кризисъ. Споредъ него
възможно е Богданъ да се съсипе само отъ лихвитѣ на тоя
грамаденъ дългъ. Той измислюва и посичва такива злини въ
клѣтата глава на Богдана, щото тоя да е билъ и по-заможе
на и безъ аспра дългъ, то пакъ въ скоро време би дошеть
просешката тояга. Разболява се Богданица и лѣжи съ мѣсе
Богдана откарватъ на ангаря презъ войната, па връща се и
ледува предъ смъртно, слѣдъ което до гробъ не харосва, по

не способен да работи... Значи, ако това, така да се рече, стихийно нещастие не бѣ сподѣлило Богдана, то той щѣше да сиесте, малка полета да се издѣлжи на чорбаджията и... и тенденцията, кой ни е вривъ?“ щѣше да е гърмежъ „на кава“... Не тъй ли, г-нъ Мирчо?

Не можемъ да не спомѣнемъ и за авторовото непростително злоупотребление съ търпеливостта на читателя. Четири страници употребява той за описанието на едно ханче и съдържателя му *Бибата*, които сж съвсѣмъ, ама съвсѣмъ чужди на разказа. Сжко начина се въ блудкави описания на небилици, каквото тенденциозно наумдрения сънь на Богдана, за че Стоилъ чорбаджи е голѣмъ дякь, що го стиска въ кръвнишкитѣ си щипки...

Не, ний не видимъ ни най малка възможностъ да насърдимъ Мирча по тоя му пътъ. А и всичкитѣ други трудове на тоя писачъ сж сюжети изъ селския животъ сж отъ такъвъ характеръ. Другъ е въпросътъ за опититѣ му да нарисува учителския животъ у насъ. Тамъ Мирчо е въ „своята тарелка“ — и въ таквато му трудове въпросътъ се свежда до колко той има художествена вѣщина. Но за това другъ пътъ. На край ще оставимъ самъ читателтъ да сяди за рецензента отъ „Български Прѣгледъ“, а именно да ли той не е разбиралъ работата, която се е заловилъ да цѣни или пъкъ е просто профессорски снисходителенъ къмъ Мирча, който, споредъ насъ поне, не се нуждае отъ снисходителностъ, защото достатъчно си е упрочилъ реноме на неуморимъ дѣецъ съ нѣколко годишно редактиране безъ какви да е субсидии двѣ добри списания.

Мирьо.

Изложение за състоянието на Шумненското Окръжие презъ 1893 — 94 година отъ Окръжний Управителъ Б. Райновъ. Шуменъ 1894 год.

Ний не взаемъ да ли Министерството на Търговията и Земледѣлието, както и това на Финанситѣ издаватъ статистически свѣдения за икономическото полсжение на България, изключая миническитѣ биланси по вносната и износната търговия, но въ всѣкой случай, ако тѣ правятъ подобно нѣщо, то навѣрно само за държавнитѣ архиви. Дѣйствително ний не сме видѣли да циркулиратъ подобни статистически сборници или изложения и по всичко се вижда че такива нѣма, защото не сме чували и да говорятъ за подобно нѣщо. Затова и изложенията на окръжнитѣ управители оставатъ за сега единственитѣ источники за изучаванieto икономическото положение на страната. Въ тѣзи смисль отъ Изложението на г. Б. Райновъ могатъ да се извадятъ доста поучителни свѣдения.

Преди всичко нека забѣлѣжимъ, че въ изложението липсватъ статистически свѣдения върху занаятитѣ, търговията и индустрията въ Шумненский Окръгъ. Този важенъ недостатъкъ се обяснява съ

това че г. Райновъ е ималъ на расположеение за съставляванис на своето изложение всичко двѣ недѣли, както той ни съобщава своя „вмѣсто прѣдговоръ“. Но въобще неговото изложение доста обширно (71 стр. in 8-о) и ний съжаляваме, че нѣмаме татъчно мѣсто да направимъ едно по-подробно разгледвание него. Затѣва и ще се ограничимъ само съ нѣколко цитати и нѣколко бѣгли забѣлѣжки.

Несъмнено най интереснитѣ статистически свѣдения, които г. Райновъ се е постаралъ да събере и нареди, сѣ събранията относително бюджета на земледѣлческото (печочленно) селенство въ Шуменски Окръгъ. Споредъ статистическитѣ данни Окръгътъ има изоравана и посявана съ зърнени произведения 76,109 хектара земя. Всичкитѣ разноси подиръ изораванието, посяванието и събиранието произведенията на тѣзи ниви възлизатъ на 7,165,037 лева, а извадената храна смѣтната споредъ пазарнитѣ цѣни струва 12,926,625 лева. Така щото, слѣдъ като се извадятъ разносикитѣ по обработванието на земята оставатъ 5,801,228 лева чиста печала отъ 76,109 хектара земя. А тъй като отъ 32,015 семейства, които населяватъ окръгътъ съ земледѣлие се занимаватъ само 23,108 (72.1%), то излиза че на всѣко семейство се падатъ по 248 лева и 50 ст. чиста печала. Обаче това е една фиктивна печала. Отъ суммата 5,801,228 лева трѣбва да излѣзатъ още десетъкъ и други държавни, окръжни и общински данъци и лихвитѣ по земледѣлческитѣ каси, а всичко това възлиза на 3,768,795 л. или расхвърлени на 23,108 земледѣлчески ступанства даватъ 163 лева средно за всѣко ступанство. Ако отъ печалата 248.50 лева извадимъ 163 л. дългъ излиза 85 л. 50 ст. „чистъ годишенъ приходъ.“ Отъ наша страна ще забѣлѣжимъ, че този приходъ отъ 85 л. и 50 ст. трѣбва да се увеличи още и съ суммата 207 л. 38 ст. която земледѣлецътъ израсходва средно число за преораванне, засѣване, пожъване, превозване и овърхване на храната и която сумма той не дава на наемници, а остава за самия него. Тогава ний ще имаме единъ срѣденъ приходъ за едно печочленно семейство отъ 292 л. 78 ст. или по 16 стотинки на день за всѣкъ членъ, съ които това семейство ще трѣбва да прекара цѣла година да отглѣда добитъка си и да посрѣща всички непредвидени разноси—по свадби, празници, кръщение, умрѣло и т. н. „Трѣбва да забѣлѣжа, пише г. Райновъ, че отъ тая сумма селенина трѣбва да отдѣля и за подържанието на пѣдари, говедари и др. общински служаци, попове, псалтове, черковни разноси и, споредъ това, намалението на нищожниятъ му приходъ расте постъпенно и до какъвъ размѣръ достига точно не може да се каже“. Въ тази смѣтка г. Райновъ е испустналъ да отбѣлѣжи въ расходътъ ежегоднитѣ лихви които селенинътъ плаща на лихваритѣ. Дѣйствително че не може да се знае каква е суммата на тѣзи ежегодна лихва, но въ всѣкомъ случай тя е много по-голяма отъ ежегодната лихва (119,538 лева), която селенитѣ внасятъ срѣщу капиталитѣ заети у земледѣлскитѣ каси и която лихва г. Райновъ е отбѣлѣзалъ. Значи, ако вземемъ

протѣ видѣ още, че селенинѣтъ трѣбва да плаща ежегодно нѣколко стотини хиледи лева лихви на заимодавцитѣ, то чистиятъ годишен приходъ се намалява още значително и излиза, че нашиятъ селенинѣ работи за държавата и лихваря, у които отиватъ плодотворенъ на неговиятъ трудъ! Но тогава той е единъ само въображаемъ собственикъ, защото нищо нѣма негово! Земята заложена у лихваря и земеделѣческата каса, а плодотворѣ още преди да се родатъ сѣ обрѣчени на бирника и пакъ лихварѣтъ. Да, това е тѣй и не сега за пръвъ пътъ ний констатираме, че собствеността за голѣмото болшинство на населението е една колоссална и цинична работа. Но явява се въпросъ: какъ може да живѣе едно селско семейство при такъвъ единъ нищоженъ приходъ? Преди всичко нека да забравяме колко мизеренъ, бѣденъ и пѣленъ съ лишение е неговиятъ животъ и колко ограничени сѣ неговитѣ потребности. Недостатѣтъ за прокарването на едно таково горчиво съществуване, се покрива, пише г. Райновъ, съ надници, превозване на дърва, продаване на птици, масло и др. случайни приходи. На всѣки случай, трѣбва да допустемъ, дефицитѣтъ на селянина не винаги се покрива, вслѣдствие на което той не може да се освободи отъ дългове на лихоемцитѣ“.

(Отъ лични свѣдения които имаме, г. Райновъ е правилъ статистически изслѣдвания въ Османъ-Пазарска околия и намѣрилъ, че *ока* пшеница струва на селенина (ако би той работилъ земята съ наемници, а не самъ да я обработва) 55 стотинки разпоски подиръ производството ѝ. А на пазарѣтъ той продава и може да купи тази ока за 10 или 12 стотинки или съ други думи, той продава своята храна 5 пѣти по ефтино, отъ колкото тя струва на него. Тука вече не сѣ виновати толкова вече данѣцитѣ, колкото самиятъ начинъ на производството (дребното производство).

Ако единъ фабрикантъ би продавалъ своитѣ стоки петъ пѣти по ефтино, отъ колкото тѣ му струватъ той би усъмналъ съ едно „дѣло за несъстоятелность“ на гърбѣтъ. Селенинѣтъ избѣгва тази крайность, защото дългѣтъ му е незначителенъ, а неговитѣ кредитори сѣ сравнително малко и той съ единъ неимовѣренъ трудъ намогва да ги удовлетвори. Но всички усилия иматъ единъ край и найсетнѣ тѣ биватъ побѣдени или отъ неговата собствена немощъ или отъ увеличаванieto на препятствията, които трѣбва да побѣди. Производителността на неговиятъ трудъ отслабва най-главно отъ истощаванieto на земята и лошото ѝ обработване, а самия него обладава немощъ, дълговетѣ растатъ — увеличаватъ се препятствията, и тука той вече пада, смазанъ, подъ тежестта на своето безсилie, и подъ тежестта на полицитѣ и записитѣ. Неговата земя се продава и той си остава „голъ като пищѣвъ“. Тука се чувствува проклятието, което капитализмѣтъ е изрѣвелъ противъ дребното производство въобще и противъ дребното земледѣлие въ частности. Послѣдното не е съвмѣстимо съ новитѣ икономически отнѣшения, съ развитието на едрото машинно произ-

водство, както и съ създаването на международний пазаръ съ развитието на международнитѣ сношения. Дребното земледѣлие умира и неговата смъртъ е толкова по-ужасна, защото тя е постепенна, постъпена и придружена съ най голѣми болѣжки. Но не е въ състояние да скъси агонията, но много срѣдства има тука вече идатъ предполагагнитѣ отъ социалистичѣ реформи—като да смегчатъ болѣжкитѣ и да направятъ агонията по сносна.

Османт-Пазарския селенинъ продава произведенията си петти по-евтино отъ колкото тѣ му струватъ. Този фактъ казва още колко е обезцѣненъ селския трудъ. Но колкото малко се цѣни трудътъ на селенина толкова повече той трѣбна работи. Ако напредъ въ 12 часа той е изваждалъ единъ левъ сега сѣщата сума при обезцѣняването на неговий трудъ, ще извади въ 16 часа и повече. Отъ тука и страшната експлоатация която селенинътъ върши върху самъ себе си. Отъ тука излиза сѣщо и това, гдѣто чиракскитѣ и ратайскитѣ трудъ е най много експлоатиранъ. Дребниятъ стопанинъ се мъчи на смѣтка на селитѣ си да навакса своитѣ постоянни загуби.

При такъвъ единъ несносенъ и несигуренъ животъ много селяни собствено охотно би замѣвили фактивното си независимо положение съ надничарството, стига послѣдното да имъ усигурява известно положение и най главното, стига тѣ да могатъ да намиратъ постоянно работа. Тука му е мѣсто и да приведемъ дълбоко вѣрнитѣ думи на Маркса за индустриално закѣснѣлитѣ страни които „страдатъ отъ развитието на капиталистическото производство и отъ недостатъчността на тоза развитие“.

Преди да завършимъ съ селското ступанство ний ще обърнемъ вниманаето на читателя още и върху слѣдующето обстоятелство. Споредъ *Изложението* на г. Райнова, както ний видехме, 23,108 земледѣлчески ступанства засѣватъ съ зърнени произведения 76,109 хектара. На всѣко стопанство, прочее, се падатъ по 3 хектара и 3 декара. Обаче известно е че има много богати селени или граждани чифликчи, които обработватъ или, по право, за смѣтка на които работници обработватъ по 50, по 100, по 200 даже и повече хектара. Освѣнъ това едно срѣдно по състояние даско семейство никога не би изработило по малко отъ 25 хектара. Така излиза че горнитѣ 76,109 хектара не сж равномерно распределени и че до като едни обработватъ по 50 и 100 хектара, други нѣматъ нищо да обработватъ. Но какво правятъ тѣ? Тѣ работятъ съ надница и първитѣ. И тѣзи селени надничари не сж малко и за съжелението е че г. Райновъ не се е постаралъ да събере свѣдения колко има самостоятелни производители и колко работници земледѣлци.

Нека сега отъ земледѣлието минемъ къмъ индустрията. Ний нѣма да разгледваме причината, която споредъ г. Райнова е приготвила „отпаданieto на занаятитѣ“. Нека споменемъ само, че той намира тази причина въ появяването на едно развогласие „между производството и вкусътъ“. Не искаме сѣщо да нарушаваме мѣтанията на г. Райнова за подиганieto на „занаятитѣ и дребното произ

водство... както въ турско време съ тая само разлика, че то ще отговаря на нуждитѣ и ще въдвори хармония между производството и вкусътъ "Споредъ насъ трудно е да се рѣши кой е по-смъртно болевъ: дали Турската Империя или дребното производство! За повдигането на занаятитѣ, както и за развитието на индустрията г. Райновъ предлага отвърнатието на „професионални работилници съ отдѣли по всичкитѣ отрасли на занаятитѣ и индустрията". Сами по себе си, при несъответствующи условия, занаятчийскитѣ училища не стимулиратъ развитието на индустрията. На невѣрующитѣ ний можемъ да посетимъ нашитѣ занаятчийски и земледѣлчески училища, които съществуватъ отъ 15 години насамъ, но влиянието на които, върху развитието на нашата индустрия, още не се е почувствувало. Обаче, когато вънъ отъ влиянието на подобни училища, въ силата на други условия индустрията почне да се развива, то настъпва единъ моментъ, когато за по-нататъшното нейно развитие сж необходимии обучени и специалисти работници: механици, технологи, счетоводители, инженери и пр. Така развитието на индустрията създава професионалното обучение, а не послѣдното — индустрията, сжщо както дъждътъ е предизвикалъ правението на чадъри — съ които хората да се бранятъ отъ дъждътъ — а не носението на чадъри предизвиква дъждътъ. Ако ний отваряте професионални и земледѣлчески училища преди да се е появила за това нуждата, свършившитѣ тѣзи училища ще ставатъ — както това е било до сега у насъ — чиновници и учители. Но даже когато професионалното обучение стане нужно то отъ това на г. Райновъ не ще е по-леко, защото неговата мечта е подигането на дребното производство, а професионалното обучение отговаря на нуждитѣ на едрото производство. Единъ дребенъ табакъ не може да издържа единъ технологъ по обработванието на кожи и това могатъ направи само такива които разполагатъ съ пари не само да подържатъ единъ технологъ, но, което е най-главното, да му дадатъ възможността да прилага своята усвършенствуванa наука, а именно да му доставятъ машини, сурови материали, за турянието въ дѣйствието на които вече ще трѣбватъ и работници. Усвършенствовани занаяти и едро капиталистическо производство съ акционерни дружества или съ милионери на чело, това е едно и сжщо. Въ този случай предполагаемитѣ дребни производители, занаятчи и свършивши професионалнитѣ училища ще сж въ дѣйствителностъ само *наемни работилници*. А професионалнитѣ училища не ще сж друго нищо освѣнъ фабрики на индустриаленъ пролетариятъ. Но тѣй като капиталиститѣ-фабриканти тѣй или инъкъ ще си намѣрятъ работници, тѣй като пролетариятътъ е неизбѣжно условие за развитието на индустрията, то ний предпочитаме да имаме просвѣтени работници намѣсто прости. Първитѣ по-скоро ще разбератъ причината на своята подчиненностъ отъ колкото вторитѣ и за това поскоро ще потърсятъ срѣдствала на освобождението си. Пр свѣпението е за насъ, социалиститѣ, единъ скъпоцѣневъ помощникъ. И ний сме

за просвѣщението въобще, значи и за професионалнитѣ обучения. И при това трѣбва да забѣлѣжимъ слѣдующето, Б. Райновъ пише много справедливо: „Най главната причина за гдѣто процентътъ на непосѣщающитѣ училищата (народнитѣ) е тѣй голѣмъ, било момчетата или момичетата, е *лошото економическо положение* на нашия земледѣлецъ. Ний видѣхме съ каква мъка и трудъ той искава печалбата си и то като си служи съ помощта на дѣцата си отъ 12—13 г. нагорѣ“. Не, ще отговоримъ ний: селенинътъ „си служи съ помощта на дѣцата си“ още когато тѣ иматъ едвамъ 7 или 8 г. ! Той не само най ужасно експлоатира себе си, но и своитѣ дѣца. Заблуждение е да се мисли, че селенинътъ не испраща дѣцата си въ школото вслѣдствие на нѣкакъвъ индивидуализъмъ къмъ училището. Селенинътъ много добрѣ разбира и съзнава, че който знае да смѣта и да си записва името струва повече въ повседневния животъ отъ тогози, който е безграмотенъ. Но какво да прави, когато дѣцата му му сж нуждни въ къщи или на нивата ? Когато, както той, тѣй и тѣ съставляватъ единъ видъ продължение на работния добитъкъ, за който между другото селенинътъ се грижи повече, отъ колкото за себе си ? Ето защо просвѣщението е още недостъпно за единъ голѣмъ процентъ дѣца (въ Шуменско окръжие 27%) а още за единъ по голѣмъ процентъ селски или въобще работнически дѣца. (Процентътъ на посѣщающитѣ богати дѣца е много по-голѣмъ отъ този на сиромашкитѣ). Професионалното обучение ще бѣде още по-малко достъпно за дѣцата на визитѣ общественни слоеве. Въ тѣхъ ще могатъ да постъпватъ дѣцата на поповетѣ, учителитѣ, чиновницитѣ, сръбниятъ рѣка хора. Но макаръ дѣцата на нѣкои категории български граждани да иматъ тѣзи привилегия, фабриката или работилницата, въ която тѣ най сетнѣ ще идатъ да се присѣдинятъ къмъ проститѣ работници, ще ги изравни както въ адѣтъ всички осждени, къмъ който чинъ и положение да принадлежатъ сж равни предъ мъжитѣ.

Г. Райновъ е билъ по-щастливъ въ издирването причинитѣ за голѣмото изселване на турското население отъ колкото съ издирването причинитѣ за паданieto на занаятитѣ. „Не се очудвайте, нише той, ако ви кажа че турското население бѣга отъ България отъ самитѣ турци т. е. отъ своитѣ голѣмци — бейове, заадега, ефендета и отъ всички други остатъци отъ разваленото турско чиновничество, които за жалость умѣха да се съобразятъ и приравнятъ съ обстоятелствата отъ освобождението ни.“ Турскитѣ първевци слѣдватъ практическото правило „нерде хюкюматъ бизъ да орда исъ“ (кадѣто е правителството и ний сме тамъ). Така тѣ сж били съ всичкитѣ правителства, а правителствата отъ своя страна сж връщали услуга за услуга и сж ги оставяли свободно да безчинствуватъ между турското население. Отъ друга страна турскитѣ богаташи сж пропагандирали между турското население да се изселва съ явното намѣрение да се въсползуватъ отъ изоставенитѣ имоти, било частни било вакуфски. Предъ правителството тѣ сж силни, защото иматъ власть надъ бѣдното турско население и

предъ полѣдното иматъ власть, защото сж съ правителството. А плодетѣ отъ тѣзи двойна игра падатъ въ тѣхнитѣ рѣцѣ. Обаче желанието да се нагрябятъ съ ефтини турски земи, здания, добитѣкъ и други движими и недвижими имоти съществува тъкмо тѣй и у българскитѣ първенци. Затова и послѣднитѣ не малко съдѣйствуватъ за изселванието на турското население. И тѣ прибѣгватъ до същитѣ срдства, до които прибѣгватъ и турскитѣ богаташи. Въ тона отношение — и въ колко много други! — между послѣдователитѣ на Христа и Мохамеда нѣма разлика. Les uns valent les autres. — Единитѣ струватъ другитѣ.

Н. Р.

ИЗЪ ЖИВОТА И НАУКАТА.

Александръ Дюма Синь.

Въ едно късо време Франция изгуби нѣколко славни мъже, съ които всѣка нация би се гордѣла: Тент, Реванъ, Пастьоръ. На 27 (н. ст.) Ноемврий смъртта покоси живота и на знаменития драматургъ Александръ Дюма Синь.

Той е роденъ на 29 Юлий 1824 г. Стария Дюма се влюбва въ свината усмивка на една проста парижска перачка и случатъ, който прави много нѣща на този свѣтъ, имъ далъ нѣщо въ-мощно: родилъ имъ се синь и бащата — този същи Péré Prodigne — му е далъ всичко каквото ималъ: името си и презимето си. И ето какъ: младия Дюма четѣтъ Emile-я, когато Dupuis père му казалъ: Я гледай! Тебе те интересува тази книга? — Да, много, казалъ той съ увѣренность. — И какво е твоето мнѣние? — Азъ намирамъ, че Emile е направилъ хубаво. Когато единъ баща ви отказва името си, то трѣбва да се вземе. И стария Дюма му казва: — Е, хубаво, приятелю мой! Ако ти искашъ да носишъ името на твоя баща, вземи го! И младия Дюма взелъ името и презимето на баща си. „Най хубавото творение“ на Дюма — както той наричалъ синѣтъ си шеговито — още отъ малкъ показвалъ голѣмитѣ си способности, наследени отъ бащата, които по сетнѣ го поставиха на първъ редъ между писателитѣ въ тогаше време. Така напр., когато единъ неговъ съученикъ го попиталъ злобно: — Баща ти нали е мулатъ? (роденъ отъ негръ и русеецъ). — Да, господине, отговорилъ той, баща ми е мулатъ, а майка ми (по майка) — негръ и моя прадѣдо — маймуна. Моего предсловіе захваща отъ тамъ, гдѣто вашето свършва.

На 17-та си година той завършва наукитѣ си, или по-хубаво, до тогазъ е можалъ да живѣе въ пансионитѣ. Той е повта-

които преминаваха предъ менъ! Колко мъже и жени или умрѣли днесъ ми сж дали, безъ да подозиратъ за позата си, по физиономията си — едно знание, едно наблюдение, една идея! Колко помощници въ списването съмъ ималъ безъ да дозиратъ самитѣ тѣ за такова нѣщо! Тѣзи които четатъ научаватъ много, но пъкъ тѣзи, които гледатъ хубаво още по-много!“ Той гледаше хубаво и знаеше много и много! Още въ 1879 година той е пишелъ: „Дошелъ на възраст, уви! такава, каквато тъкмо азъ имамъ, драмата не може да направи нищо по-хубаво отъ туй да умре, като лиера, или да се оттегли отъ борбата, като Шекспира и т. д.“ И той умрѣ като не може да свърши послѣдната си драма de Terébes, която остава безъ послѣдната сцена.

На другия денъ слѣдъ смъртта на Дюма, Коппе пишеше съ свойствената си меланхолия: „За едно време ний видѣхме да паднатъ най-великитѣ — и ний питаме съ беспокойствие! кой ще заеме тѣхното мѣсто? младежъ, стига толкова дилетантизмъ, глупави мечти и пр. музика! На работа! Повърнете се на кръпкото и непонятно искусство, гдѣто формата е върху мисълта, както мѣсотото коститѣ и създайте мъжки дѣла, има за това още време! Какъ смъртта разрѣдва линията на нашия умственъ отборъ, священния баталионъ на поетитѣ и мислителитѣ! „Момци! знамето!“

И ний, социалиститѣ, като скърбимъ съ цѣлъ читателски мислящъ свѣтъ за изчезването на този „сърдеченъ писателъ, този дързъкъ философъ, на този умъ безъ окови“ — не може да не си припомнимъ и думитѣ, написани отъ неговото перо преди 25 години противъ героитѣ на Великата Парижка Комуна, противъ тѣхнитѣ майки, жени и сестри: „Ний не кажемъ нищо за тѣхнитѣ (на падналиятѣ работници) femmes (жени) — у животнитѣ отъ уважение къмъ женитѣ, на които тѣ гледатъ като сж мъртви“. (Nous ne dirons rien de leur femmes par respect pour les femmes à qui elles ressemblent quand elles sont mortes). И завършваме краткитѣ си бѣлѣжки съ думитѣ на гаря Н. Lencuo („La Petite République“) — „само за драмата за артиста, а не за човѣка отиватъ нашитѣ съжаления и сръ-

Д. И. П.

София, — Печатница „Напрѣдъкъ“.

Редакторъ: Янко Сакъзовъ

Получиха се въ редакцията слѣдующитѣ книги и списания:

Георги Бакаловъ, *Да живее Социализмътъ!* соц.-демократич. Библиограф. Библ. на Работн. Другаръ № 20, цѣна 1 л. 20 ст.

Васно. *Звукове и картини. Сборка*, ц. 80 стот.

Павелъ Каролиди, *История на деветнадесетия вѣкъ*, превелъ Д. В. Македонски, кн I.

Нашитѣ задачи въ свързка съ умственото и нравственото образование на учителя. (Рѣчь). Издаватъ група граждани. Варна 1901 година.

Български Прѣгледъ, год. II, кн. VIII.

Нова Свѣтлина и Здравословие, год. V, кн. VIII и IX.

Библиотека, год. II, кн. VIII.

Памѣтникъ, год. I, кн. IV.

Основно Училище, год. III, брой IV.

Учитель, год. III, кн. IV.

Искра, год. V, кн. XII.

Мисль, год. V, кн. IX и X.

Орало, год. II, брой 24.

Природа, год. III, брой 6 и 7.

Медицински Сборникъ, брой 9—12, 1895 год.

Сборникъ на Пошитѣ и Телеграфитѣ. год. I, кн. 19—20 и 21—22.

Свѣтъ, год. III, кн. VIII и IX.

По-важни погрѣшки

III-а кн. стр. 286 най-отдолу (взето изъ Vorwärts)

IV-а кн. стр. 298 ред. 7 отдолу вмѣсто *нашиятъ* чети *нашиятъ*.

400

ДЕНЬ

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА

Работническата Соц.-Демократическа Партия

Абонаментът за цѣла година 10 лева за полугодина 5 лева за странство 12 лева и 6 лева.

За 10 абонати вкупомъ абонамента е 9 л.; за 20 абонати

Всичко що се отнася до списанието адресира се така:
Редакция „ДЕНЬ“, София

Испраща се само въ предплата.

СОЦИАЛИСТЪ

Органъ на работническата Социалъ-Демократическа Партия

Годишенъ абонаментъ 10 лева, за половинъ година 5 лева за тримѣсечие 2.50 лева. Испраща се само въ предплата.

Редакция и администрация въ гр. София.

ПОЧИВКА

Мѣсеченъ Литературенъ Сборникъ

отъ преводни

РОМАНИ, ПОВѢСТИ И РАСКАЗИ

Втора Година

ИЗДЪВЪМЪ СЪХЪ I и II кн.

Абонаментътъ за цѣла година 10 лева, отъ които 5 лева за списанието и 5 лева слѣдъ получаванieto на V кн.

ЗА УЧАЩАТА СЕ МЛАДЕЖЪ 8 ЛЕВА.

За 10 абонати вкупомъ абонамента е 9 л.; за 20 абонати

Всичко, що се отнася до сборника, испраща се въ гр. София
Анна В. Сакъзова.

Редовното излизание е гарантирано.

8000

ДЕНЬ

МЪСЕЧНО СПИСАНИЕ

НА

РАБОТНИЧЕСКАТА СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧ. ПАРТИЯ.

ГОДИНА ТРЕТА

КНИЖКА X — XI.

1895.

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдъгъ“.

1895.